

ISSN (print) 1728-8940

ISSN (Online) 2959-6270

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**«Әлеуметтану және саяси ғылымдар»сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№1 (81) 2023**

Алматы

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**«Әлеуметтану және саяси ғылымдар»сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№1 (81)**

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы, №1 (81), 2023

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.
Р.Б. ӘБСАТТАРОВ

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.

PhD, **Ж.Ж. Куанышбаева**
(жауапты хатшы)
с.ғ.м. **Қ.А.Кангаева**
(тех.хатшы)

Редакция алқасы:
ҚР ҰҒА академигі., а.ғ.д., проф.
С.Т. Сейдуманов
ҚР ҰҒА академигі., а.ғ.д., проф.
З.К. Шауқенова
а.ғ.д., проф. **Г.С. Абдирайымова**
а.ғ.д., проф. **Г.О. Абдикерова**
PhD докторы, проф. **Лим Че Ван**
(Оңтүстік Корея)
а.ғ.д., проф. **Н.П. Нарбут** (Ресей)
филос.ғ.д., проф. **И.А. Рау** (Германия)
с.ғ.д., проф. **С.В. Решетников** (Белоруссия)
PhD докторы, проф. **Лоранс Тен**
(Франция)
филос.ғ.д., проф. **Е.А. Харьковщенко**
(Украина)
с.ғ.д., проф. **Н.П. Медведев** (Ресей)
с.ғ.д., профессор **Б.М. Торогелдиева**
(Қырғызстан)
с.ғ.д., асс. профессор **А.Қ.Құрманғали**
с.ғ.д., доцент **А.Ж. Мұқажанова**
с.ғ.д., доцент **Н.Б. Сейсен**

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2023

ҚР мәдениет және ақпарат министрлігінде
2021 жылы наурыздың 19-де қайта
тіркелген №KZ89VPY00033638

Басуға 27.03.2023 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 10,5 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 953.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М А З М Ұ Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е
C O N T E N T

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Әбдір К.Ә., Набиева Л.И., Түймебекова А.А.
Жаңа форматта педагогтың кәсіби шеберлігі:
әлеуметтанулық талдау..... 5
Abdir K., Napiyeva L., Tuimebekova A.
Professional skills of a teacher in a new format:
a sociological analysis
Абдир К.А., Набиева Л.И., Түймебекова А.А.
Профессиональное мастерство педагога в новом
формате: социологический анализ

Kuanyshbayeva Zh. Sociological analysis of students'
value orientations formed under the influence of
conformism..... 13
Куанышбаева Ж.Ж. Конформизмнің әсерінен
қалыптасқан студенттердің құндылық бағдарларына
социологиялық талдау
Куанышбаева Ж.Ж. Социологический анализ
ценностных ориентаций студентов, сформированных
под воздействием конформизма

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Kobegenova G., Akhmetova B. The rights of the child
in Kazakhstan: priority areas of state social policy..... 21
Көбегенова Г.Ж., Ахметова Б.С. Қазақстандағы бала
құқықтары: мемлекеттік әлеуметтік саясаттың
басымдық бағыттары
Көбегенова Г.Ж., Ахметова Б.С. Права ребенка в
Казахстане: приоритетные направления государ-
ственной социальной политики

Саудбаев М.Х., Дінсіләмова А.Қ. Шетелдік бұқара-
лық ақпарат құралдарының Қазақстанның
халықаралық имиджін қалыптастырудағы рөлі..... 28
Саудбаев М.Х., Динсламова А.К. Роль зарубежных
средств массовой информации в формировании
международного имиджа Казахстана
Saudabaev M., Dinislamova A. The role of foreign
mass media in the formation of the international image of
Kazakhstan

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и
политические науки»
№1 (81), 2023

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филол.н., проф.
Р.Б. АБСАТТАРОВ

Зам. главного редактора:
д.полит.н., проф. Г.О. Насимова

PhD, Ж.Ж. Куанышбаева
(ответ. секретарь)
м.г.н. К.А.Кантаева
(тех. секретарь)

Редакционная коллегия:
Академик НАН РК, д.с.н., проф.

С.Т. Сейдуманов
Академик НАН РК, д.с.н., проф.

З.К. Шаукенова
д.с.н., проф. Г.С. Абдирайымова

д.с.н., проф. Г.О. Абдикерова
д. PhD, проф. Лим Че Ван

(Южная Корея)

д.с.н., проф. Н.П. Нарбут (Россия)
д.филол.н., проф. И.А. Рау (Германия)

д.п.н., проф. С.В. Решетников
(Белоруссия),

д. PhD, проф. Лоранс Тен (Франция),
д.филол.н., проф. Е.А. Харьковщенко

(Украина)

д.полит.н., проф. Н.П. Медведев (Россия)
д.п.н., профессор Б.М. Тороевдиева

(Кыргызстан)

д.п.н., асс. профессор А.К. Курмангали
д.полит.н., доцент А.Ж. Мукажанова,
д.полит.н., доцент Н.Б. Сейсен

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2023

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
РК переучет 19 марта 2021 г.
№KZ89VPY00033638

Подписано в печать 16.03.2023
Формат 60x84 1/8. Объем 10,5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 953.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического
университета имени Абая

Оралбаев У.О., Тлеубек А.Б. Қазақстандық
баспасөз құралдарындағы этникалық мәселелерді
жариялау аспектісі..... 44

Oralbaev U., Tleubek A. Aspect of coverage of ethnic
issues in the Kazakh press

Оралбаев У.О., Тлеубек А.Б. Аспект освещения
этнических проблем в средствах казахстанской
прессы

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS

Rau I., Absattarov R., Kantayeva K. Illegal
immigration: a sociological analysis..... 52

Рау И.А., Әбсаттаров Р.Б., Кантаева Қ.А. Заңсыз
иммиграция: әлеуметтанулық талдау

Рау И.А., Абсаттаров Р.Б., Кантаева К.А.
Иллегальная иммиграция: социологический анализ

Рау И.А., Абсаттаров Р.Б., «Воля к власти»
Ф. Ницше и дискуссии о ее становлении и
содержании: политические аспекты..... 61

Рау И.А., Әбсаттаров Р.Б., Ф. Ницше «Билікке ерік»
және оның қалыптастырылуы мен мазмұны туралы
дискуссия: саяси аспектілер

Rau I., Absattarov R., «Will to power» F. Nitzsch and
discussion on the establishment and content: political
aspect

МЕРЕЙТОЙ ЮБИЛЕЙ ANNIVERSARY

Абсаттаров Р.Б. Достойная дочь казахского народа
(Д.П. Кожамжаровой 60 лет)..... 75

Авторлар туралы мәлімет..... 80
Сведения об авторах
Information about the authors

**Kazakh national
pedagogical university after Abai**

BULLETIN

**Series of
«Sociological and Political sciences»
№1 (81), 2023**

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:
*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor*
R.B. ABSATTAROV

Deputy Editor:
doctor of political science, professor
G.O. Nasimova

PhD **Zh.Kuanyshbayeva**
(executive Secretary)

Editorial Board:
*academician of NSA of RK, doctor of
sociological science, professor*
Z.K. Shaukenova
doctor of sociological science, professor
G.S. Abdirayimova
doctor of sociological science, professor
Z.Zh. Zhanazarova
doctor of sociological science, professor
T.Zh. Kaldybaeva
doctor of political science, professor
LimChaeWan(South Korea)
doctor of sociological science, professor
N.P. Narbut (Russia)
doctor of philosophical science, professor
I.A. Rau (Germany)
doctor of political science, professor
S.V. Reshetnikov (Belarus)
doctor of sociological science, professor
Lourans Ten (France)
doctor of philosophical science, professor
Ye.A. Kharkovshchenko (Ukraine)
doctor of political science, professor
N.P. Medvedev(Russia)
doctor of political science, professor
B.M. Toregaldieva(Kyrgyzstan)
doctor of political science, associate professor
A.Zh. Mukazhanova
doctor of political sciences, associate professor
N.B. Seisen

© **Kazakh national pedagogical university
after Abai, 2023**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
19 March 2021. №KZ89VPY00033638

Signed to print 16.03. 2023 Format 60x84 1/8.
Volume 10,5 – ubl.literature. Edition 300 num.
Order 953.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical University
after Abai

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

FTAMP 04.51.53

<https://doi.org/10.51889/1728-8940.2023.81.1.001>

К.Ә. Әбдір¹, Л.И. Набиева^{2*}, А.А. Түймебекова¹

¹ *М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қ., Қазақстан*

² *Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы*

ЖАҢА ФОРМАТТА ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада білім беру жүйесінде педагогтардың кәсіби шеберлігіне әлеуметтанулық талдау жасалған. Авторлар педагогикалық шеберліктің негізгі сипаттамаларын, сондай-ақ мұғалімдерге кәсіби шеберліктің жоғары деңгейіне жетуге көмектесетін технологиялар мен әдістерді сипаттайды. Мақалада сонымен қатар оқытушылардың кәсіби шеберлігіне әсер ететін әлеуметтік және мәдени факторлар, мысалы, әлеуметтік мәртебе, мәдени контекст, қоғамдық пікірдің рөлі және т.б қарастырылады.

Мақалада әр түрлі деңгейдегі оқытушылар арасында жүргізілген эмпирикалық зерттеу нәтижелері, сонымен қатар олардың кәсіби шеберлігіне әсер ететін факторларды талдауы нәтижелері берілген. Жалпы, мақала педагогтың кәсіби шеберлігін және оның білім сапасына әсерін зерттеуге қосылған маңызды үлес болып табылады. Ол ғылыми-зерттеу жұмыстары үшін де, оқу орындарында практикалық қолдану үшін де пайдалы болып табылады. Авторлар тарапынан педагогтың кәсіби шеберлігін арттыру және жалпы білім сапасын арттыру үшін құнды қорытындылар мен ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: кәсіби шеберлік, мұғалім, білім, студент жастар, қазіргі қоғам, инновация.

K.Abdir¹, L.Nabiyeva^{2*}, A.Tuimebekova¹

¹ *M.Kh. Dulati Taraz Regional University.
Taraz, Kazakhstan*

² *Sh. Yessenov Caspian University of Technology and Engineering
Aktau, Kazakhstan*

PROFESSIONAL SKILLS OF A TEACHER IN A NEW FORMAT: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

This article is a sociological analysis of the professional skills of teachers in the education system. The authors describe the main characteristics of pedagogical excellence, as well as technologies and methods that can help teachers achieve a high level of professionalism. The article also discusses social and cultural factors that influence the professional skills of teachers, such as social status, cultural context, the role of public opinion, and others.

The article presents the results of an empirical study conducted among teachers of different skill levels, as well as an analysis of the factors influencing the professional skills of teachers. In general, the article is an important contribution to the study of the professional skills of teachers and its impact on the quality of education. It can be useful both for research activities and for practical application in educational institutions. The authors draw conclusions and recommendations for improving the professional skills of teachers and improving the quality of education in general.

Keywords: professional skills, teacher, education, student youth, modern society, innovation.

Абдир К.А.¹, Набиева Л.И.^{2*}, Тұймебекова А.А.¹

*¹Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати
г. Тараз, Казахстан*

*²Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова
г. Актау, Республика Казахстан*

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА В НОВОМ ФОРМАТЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Данная статья представляет собой социологический анализ профессионального мастерства педагогов в системе образования. Авторы описывают основные характеристики педагогического мастерства, а также технологии и методы, которые могут помочь педагогам достичь высокого уровня профессионализма. В статье также рассматриваются социальные и культурные факторы, оказывающие влияние на профессиональное мастерство педагогов, такие как социальный статус, культурный контекст, роль общественного мнения и другие.

В статье представлены результаты эмпирического исследования, проведенного среди педагогов разных уровней квалификации, а также анализ факторов, влияющих на профессиональное мастерство педагогов. В целом, статья представляет собой важный вклад в изучение профессионального мастерства педагогов и его влияния на качество образования. Она может быть полезна как для научно-исследовательской деятельности, так и для практического применения в образовательных учреждениях. Авторы делают выводы и рекомендации по улучшению профессионального мастерства педагогов и повышению качества образования в целом.

Ключевые слова: профессиональное мастерство, педагог, сфера образования, студенческая молодежь, современное общество, инновация.

КІРІСПЕ

Педагогтың кәсіби шеберлігін әлеуметтанулық тұрғыда талдау қоғамдық өмір аясында педагог жұмысының және оның кәсіби іс-әрекетінің әртүрлі аспектілерін зерттеуге мүмкіндік беретін көп қырлы және күрделі үрдіс. Бұл мәселені әлеуметтанулық талдаудың маңызды аспектілерінің бірі педагогтың жасы, жынысы, білімі, жұмыс тәжірибесі және т.б. әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктерін зерттеу болып табылады. Мұндай талдау оқытушының кәсіби шеберлігіне қандай әлеуметтік және мәдени факторлар әсер ететінін және оқытушының құзыреттілік деңгейі жоғары екенін анықтауға мүмкіндік береді. Тағы бір айта кететін жайт оқытушының кәсіби құзыреттілік деңгейін әр түрлі адамдар тобының, яғни әріптестерінің, студенттерінің және олардың ата-аналарының бағалауы маңызды болып табылады. Мұндай зерттеу педагог жұмысының күшті және әлсіз жақтарын анықтауға, сондай-ақ, оқытудың қандай әдістері мен тәсілдері арқылы оқушыларға тиімді жеткізуге болады соны айқындауға мүмкіндік береді.

Педагогтың өз мамандығына деген көзқарасын, ынтасын және жұмысына қанағаттануын зерттеу әлеуметтанулық талдауың басты міндеттерінің бірі болып саналады. Бұл аспектіні терең талдау оқытушыларды ынталандыратын қандай факторларды, олардың жұмысында қандай проблемалармен бетпе-бет келетінін, еңбек жағдайлары мен кәсіби даму мотивациясын қалай жақсартуға болатынын анықтауға көмектеседі. Бұл өз кезегінде оқу үрдісінде инновациялық әдістер мен технологияларды қолдану тәжірибесінің сапасын көрсетеді. Мұндай талдау оқу процесінде қандай инновациялық әдістер мен технологиялардың тиімді екенін, олардың оқушыларға қалай әсер ететінін және оларды енгізуде қандай мәселелер туындайтынын анықтауға көмектеседі. Бұл білім беру ұйымдарына жұмысын оңтайландыруға және оқуды қызықты әрі тиімді етуге көмектеседі.

Білім беру ұйымы деңгейінде әлеуметтанулық талдау жалпы білім беру ұйымы жұмысының тиімділігін бағалауды, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілік деңгейі мен оқушылардың оқу жетістіктерінің арасындағы байланысты зерттеуді, ұйымның қызметін талдауды қамтуы мүмкін. Оқытушының біліктілігін арттыру жүйесін құру, мұғалімдердің еңбекақысының деңгейіне әсер ететін факторларды анықтау және еңбек нарығы үшін педагогикалық кадрларға сұранысты зерделеуді қажет етеді.

Жалпы қоғам деңгейінде әлеуметтанулық талдау ұстаз мамандығының әлеуметтік мойындалуы мен беделін зерделеуді, елдегі білім сапасы туралы қоғамдық пікірді бағалауды, мемлекеттік білім беру саясатын және оның педагогтардың кәсіби шеберлігіне әсерін талдауды, сондай-ақ мұғалімнің кәсіби шеберлігіне әсерін талдауды қамтуы мүмкін. Бұл дегеніміз сөзсіз педагогтардың және жалпы білім беру ұйымының жұмысын тереңірек түсінуге, проблемалар мен кемшіліктерді анықтауға, сондай-ақ оларды шешу жолдарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл білім сапасын арттырып, мұғалімдердің еңбек жағдайын жақсартады. Сондықтан аталмыш мақалада осы мәселелер терең қарастырып, жан-жақты зерттеледі және ұсыныстар беріледі.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

Педагогикалық шеберлік мәселесін әлеуметтанулық зерттеу әдістемесі мұғалімнің кәсіби қызметінің негізгі аспектілерін айқындау үшін қолданылатын тәсілдер, әдістер мен технологиялар жүйесін қамтиды. Ол объективті ақпарат алуға және оны педагогика ғылымы тұрғысынан талдауға мүмкіндік беретін ғылыми әдістер мен ұстанымдарға негізделген. Осы орайда эксперттік әдіс көмегімен педагогикалық шеберліктің кейбір аспектілерін зерттеу үшін сараптамалық бағалау қолданылды. Сарапшылар кәсіби педагогтар да, студенттер де, ата-аналар мен және басқа да мүдделі тұлғалар бола алады. Әлеуметтанулық сұрақ-жауап әдісі оқытушылардың, студенттердің және оқу үдерісіне басқа қатысушылардың пікірлері мен бағалаулары туралы ақпаратты жинауға, сондай-ақ, қолданылатын әдістер мен технологиялардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Келесі бір бақылау әдісі оқу-тәрбие процесінің нақты жағдайындағы оқытушылар мен студенттердің мінез-құлқы мен іс-әрекеті туралы ақпарат алуға мүмкіндік берді. Дегенмен, педагогикалық шеберлік мәселесін тиімді зерттеу үшін білім беру тәжірибесінің контекстік ерекшеліктерін де ескеру қажет, сонымен қатар кешенді және пәнаралық тәсілді қолдану пайдалы болып табылады.

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУ

Педагогтың кәсіби шеберлігі – оқу сабақтарын жоспарлауды, оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруды, студенттердің білімін бағалауды және олардың білім алуына қолайлы педагогикалық жағдай жасауды қамтитын педагогикалық процесті тиімді және нәтижелі жүзеге асыру қабілеті. Мұғалімнің кәсіби шеберлігіне психология мен педагогиканы білу, әр түрлі тұлғамен жұмыс жасай білу, әр оқушымен тіл табыса таба білу, шиеленіс жағдайында өзін ұстай білу, шешім қабылдау, мұғалімдер ұжымының жұмысын ұйымдастыру жатады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігінің маңызды аспектілерінің бірі – үздіксіз кәсіби даму және өзін-өзі тәрбиелеу.

Қазіргі уақытта білім беру саласында өзекті болып отырған мәселе оқытушылардың заман талабына сәйкес білім беруде үздік дағдыларды игеру қажеттілігі. Оқытушыларға кәсіби

шеберлігін арттыруға қатысты қойылатын талаптар жоғарғы оқу орындары басшылығы тарапынан жиі көтеріледі. Соңғы жылдары отандық орта және жоғарғы білім беру саласында жағдай айтарлықтай өзгерді. Мәселен, бұрын университеттердің негізгі мақсаты студенттерге белгілі бір салада білім беріп, маман дайындап шығару болса, қазіргі кезде университеттерде ең алдымен өмірлік дағдыларға баса назар аудара бастады. Сондықтан оқытушылар ең алдымен білім алушыларға жаңаша идеяларды ұсынуға мүмкіндік беретін әдістермен жұмыс істеуге көшуде. Жаңа идеяларды тудыру қазіргі қоғамның негізгі қағидасы екені шындық.

Осы орайда С. Чериан, С.А. Зиглер, В.К. Плаут және А.Н. Мельцофф сияқты бірқатар танымал шетелдік авторлардың пікірі бойынша жаңа идеяларды тудыру мен оларда іске асыруда оқытушылар мен студенттер арасында өзара әрекеттесу мотивация үшін маңызды екеніне сенімді болуы керек. Оқу орындарындағы өзара әрекеттестікке баса назар аударуды қажет етеді, өйткені бұл маңызды оқу үрдісінің бір бөлігі болып табылады. Өйткені оқыту ортасы білім алушылардың жетістіктеріне, белсенділігіне, оқуына және оқуына тікелей әсер етеді [1, р.10].

Осы орайда қазіргі оқытушылардың бойына тән таптырмайтын қасиет болуға тиісті құнды қабілеттер: ғылыми тұрғыда сауаттылық, үнемі ғылыми ізденіспен шұғылдану және жаңа форматтағы оқыту әдістерімен жұмыс жасай білуі болып табылады. Тағы да осы бағытта баса айта өтетін болсақ ұстаздың осындай заманауи қабілеттерді игере білуі оқушылардың сапалы білім алуына кепілдік жасайды. Соңғы жылдары оқу орындары заманауи оқу құралдарын белсенді түрде енгізе бастады, олардың ішінде интерактивті құралдардың орны ерекше. Солардың бірі – интерактивті тақта оқу процесін мүлде басқаша ұйымдастыруға мүмкіндік беретін принципті жаңа құрал [2, С.98].

Мұғалім үнемі өз бетімен жұмыс істеп, коммуникативті дағдыларын, басқаларды тыңдай және түсіне білу, өз эмоциясын басқара білу, оқушыларға, әріптестерге төзімділік пен сыйластықпен қарау керек. Сонымен қатар, мұғалімнің шеберлігі жаңа оқу жоспарының талаптары, жаңа технологияларды пайдалану мен әрбір білім алушының жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктері сияқты өзгермелі оқу жағдайларына бейімделу қабілетін қамтиды. Педагогтың кәсіби шебердігінің тиімділігін арттыру мәселесімен тұрақты түрде айналысып жүрген ағылшын ғалымы А.О.Е. Есу былайша тұжырым жасайды: «Оқытушы өз саласында жаңа тенденциялардан үнемі хабардар болып, оқытудың жаңа әдістері мен технологияларын зерттеп, кәсіби конференциялар мен семинарларға қатысып, әріптестерімен тұрақты түрде тәжірибе алмасуы қажет». Авторлардың пікірімен келіспеске болмайды, себебі оқытушының кәсіби шеберлігінің маңызды аспектісі оның тұлғалық дамуы болып табылады [3].

Оқытушының кәсіби шеберлігінің негізгі аспектілерінің бірі – оқушыларға қолайлы білім беру ортасын құра білу. Бұл айналасына мейірімді және толерантты атмосфераны құру, шығармашылық ойлауды қолдау және оқушылардың дербестігін дамыту. Сонымен қатар, оқытушы өз жұмысының және білім алушылардың сапасын бағалай білуі, өз жұмысын жақсарту және оқыту әдістерін түзету үшін бағалау нәтижелерімен жұмыс істей білуі керек. Жалпы, педагогтың кәсіби шеберлігі – оның кәсіби міндеттерін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік, дағдылар кешені. Бұл қорыта айтқанда үнемі өзін-өзі жетілдіру мен жаттықтыруды, сонымен қатар оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық аспектілерін терең түсінуді талап етеді. Сонымен педагогтың кәсіби шеберлігін дамыту және тәжірибеде қолдануға қажетті бірнеше талаптарға жеке-жеке тоқталып қарастырып көрсек:

Біріншіден, үздіксіз оқу және өзін-өзі дамыту. Педагог өз саласында үнемі жаңа әдістер мен тәсілдерді зерттеп, озық тәжірибелермен танысу және тәжірибе алмасу үшін ғылыми-әріптестік байланысты сақтау керек. Кәсіби әдебиеттерді үнемі оқу, семинарлар мен конференцияларға қатысу, онлайн курстардан өту және басқа да білім беру нысандары оқытушының білімі мен біліктілігін арттыруға көмектеседі.

Екіншіден, рефлексия және өзін-өзі бағалау. Оқытушы студенттермен жұмысы мен оның оқыту әдістерін үнемі қайталап уақыт талабына сай жаңартып отыруы керек. Бұл жұмыстағы қателер мен кемшіліктерді анықтауға және оқыту әдістемелерін түзетуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, рефлексия олардың күшті жақтарын білуге және оларды жұмысын жақсарту үшін пайдалануға көмектеседі.

Үшіншіден, жаңаша өзгерістерге бейімделу. Оқытушы оқытудағы өзгерістерге дайын және жаңа әдіс-тәсілдер мен технологияларға бейімделе білуі керек. Мысалы, интерактивті тақтаны пайдалану немесе онлайн оқыту педагогтан жаңа дағдылар мен тәсілдерді қажет етуі мүмкін.

Төртіншіден, нәтижелерді объективті түрде бағалау. Оқытушы өзінің жетістіктері мен кемшіліктерін білу үшін өз жұмысының нәтижелерін және шәкірттерін бағалауы керек. Бағалау сонымен қатар оқытушыға оқыту әдістерін түзетуге және білім алушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделуге көмектеседі.

Бесіншіден, студенттердің жеке қажеттіліктеріне көзқарасты бейімдеу. Кәсіби педагог студенттердің қалай оқитынын және әр түрлі типтегі оқушыларға қандай оқыту әдістері ең қолайлы екенін терең түсінуі керек. Бұл мұғалімге жеке оқыту бағдарламаларын жасауға және әрбір студентке оның жеке қажеттіліктерін ескере отырып жақындауға мүмкіндік береді [4, С.30].

Осы бағытта 2022 жылы 8 қаңтарда ҚР Ғылым және жоғарғы білім беру министрлігі «Қазақстан Республикасында педагогикалық білім беруді жаңғырту туралы тұжырымдама» қабылдады. Осыған сәйкес отандық білім беру мекемелері алдына әлеуметтік жаңғыртудың жаңа ауқымды міндеттерін қойып отыр. Оның ішінде жеделдетілген инновациялық индустрияландыру және экономикалық интеграция, атап айтқанда педагогикалық білім сапасымен қамтамасыз ету. Алдағы уақытта дәл осы жүйеде басым өзгерістер орын алады деп күтілуде. Оқытушыларды даярлау жағдайында өзінің кәсіби мүмкіндіктерін толық жүзеге асыратын жаңа үлгідегі ХХІ ғасырдың қабілеттерді игеру болып табылады. Демек, білім беру жүйесін ілгері дамыту қажеттілігі туындап отырғандығын ескере отырып, оқытушыларды оқытудың заманауи парадигмасына негізделуі тиісті әлеуметтік-гуманитарлық білімнің соңғы жетістіктерде тиімді ендіру қажет. Әсіресе, халықаралық педагогикалық қауымдастық, сонымен бірге олардың ұлттық әлемдік білім беру мәдениетіндегі құндылықтарды баста назарда ұстауы қажет. Осы орайда аталмыш Тұжырымдама болашақта педагогикалық білімді инновациялық дамытудың ғылыми-әдістемелік негізіне айналады деген үміт бар [5].

Жоғарыда айтылған оқытушының кәсіби біліктілігін арттыруға және әріптестерімен тәжірибе алмасуға көмектесетін негізгі талаптарды қалыптастыруға жағдай жасау қазіргі білім беру мекемелерінің басты міндеті болып табылады. Оған қоса педагогтарға қоғам тарапынан қолдау көрсету өте маңызды. Қоғамда олардың білім берудегі маңызды рөлін мойындап, қолдау көрсетіп, оларға қажетті құрмет көрсетілуі керек. Бұған жалақыны көтеру, әлеуметтік төлемдер және басқа да қолдау түрлері кіруі мүмкін. Жалпы, мұғалімнің кәсіби шеберлігін шыңдауға жағдай жасау – отандық білім беру жүйесі мен қазақстандық қоғам алдындағы маңызды міндет. Педагогтар өз жұмысын тиімді жүзеге асыру және барлық студенттерге сапалы білім беру үшін оқытудың және кәсіби қолдаудың әртүрлі формаларына қол жеткізуі, сондай-ақ әкімшілік пен қоғам тарапынан қолдау алуы керек [6, С.109].

Әлеуметтану саласындағы білім беру орталықтары әлеуметтену процесінің маңызды бөлігі ретінде қарастырылады. Осы орайда Дж.Балатти және И. Фальк есімді ғалымдардың теориялық тұжырымдарына сәйкес әртүрлі мәдениеттер мен субмәдениеттерді бастан кешіру білім алушының қоғамда саналы тұлға болып қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Ол міндетті түрде педагогтың кәсіби шеберлігіне тікелей байланысты. Сонымен қатар оқу орындарынан басқа әлеуметтенуге құбылысына тағы да әлеуметтік құрылымдардың ішінде отбасы, қоршаған орта және діни мекемелер белгілі бір деңгейде әсерін тигізеді. Оқытушыларға ең алдымен кәсіби шеберлігін арттыруға жағдай жасау керек [7, р.291].

Елімізде оқытушыларға кәсіби біліктілігін арттыруға мүмкіндіктері бар. Соңғы жылдары оқытушыларды қайта даярлау және біліктілігін арттыруға ерекше көңіл бөлініп келеді. Қазіргі кезде оқытушылар әртүрлі ұйымдар мен мекемелер, мысалы, университеттер, колледждер, үздіксіз білім беру орталықтары және т.б. ұсынатын біліктілікті арттыру курстарынан өте алады. Сонымен бірге еліміздің түкпір-түкпірінде өтетін түрлі семинарлар мен конференцияларға

қатысу арқылы педагогтар өздерінің жұмыс саласына байланысты тәжірибе алмасуына мүмкіндік ала алады. Тағы бір баса айтып кететін жайт елімізде оқытушылар жаңа тәжірибе мен практикалық дағдыларды алу мақсатында әртүрлі ғылыми зерттеу жобаларға қатысуға жағдай жасалған.

Кейбір әлеуметтанулық мәліметтерге сүйенетін болсақ, есеп бойынша Қазақстандағы ғылыми-зерттеу институты қызметкерлерінің 60%-ға жуығы ғылыми жұмысты оқытушылықпен ұштастырады. Ең бастысы, университет оқытушыларының төрттен біріне жуығы ғылыми мекемелерде толық емес жұмыс күнімен жұмыс істейді. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің жартысынан астамы ғылыми жобаларға тек мемлекеттік тапсырыс аясында ғана қатысады. Осылайша, сауалнама қатысқан оқытушылардың басым көпшілігі ғылыми белсенділікті ынталандырудың жаңа тетіктерін әлі де болса да меңгере қоймаған [8].

Сауалнамаға қатысқандардың тек 9% пайызы ғана гранттық зерттеу жобасына қатысады, олардың жартысына жуығы Білім және ғылым министрліктерінен бөлінген гранттық жобалар болып табылады. Респонденттердің тек 11,6%-ы ғана қосымша қаржыландыру көздерін табуға тырысады, ал оның 40%-ға жуығы университет немесе ғылыми-зерттеу институты ішінде таратылатын ақпаратты іздеумен шектеледі [9].

Осы орайда елімізде бүгінгі күні оқытушының кәсіби шеберлігін арттыруға қойылатын бес түрлі талапты дамытуда кездесетін проблемаларды айтпасқа болмайды. Атап айтқанда елімізде оқытушылардың кәсіби шеберлігін арттыруға мүмкіндіктер жасалғанымен, әлі де болса бұл үрдіске кедергі келтіретін шешімін таппаған күрделі мәселелер бар. Ең алдымен еліміз бойынша оқытушылардың жалақысы төмен деңгейде қалып отырғандығы ақиқат. Көптеген педагогтар өздерінің кәсіби өсуіне инвестиция жасай алатындай жалақы алмайды. Осыған байланысты педагогтардың үздіксіз білім алуға және оқытуға мүмкіндігі шектеулі, әсіресе, олар шалғайда немесе халқы аз елді мекендерде жұмыс істесе көптеген инновациялық технологияларға қол жеткізе алмайды.

Келесі бір мәселе кейбір педагогтар үшін жұмыс орнында немесе жалпы білім беру жүйесінде мансабы бойынша өсуге келешегі болмаса, кәсіби дағдыларын дамытуға ынтаның болмауы мүмкін. Дегенмен кейбір педагогтар өздерінің кәсіби дағдыларын дамытудың қажеті жоқ деп санауы да жиі кездеседі, өйткені себебі білім беру мекемесінде біліктілік деңгейіне қоятын талаптар өте төмен деңгейде екенін айту керек. Жалпы, орын алып отырған проблемаларға қарамастан, Қазақстанда білім сапасын арттыру және педагогтардың кәсіби шеберлігін дамыту жұмыстары жалғасуда.

Педагогикалық шығармашылықтың жоғары деңгейі педагогикалық жұмыстағы қарым-қатынастың жоғары деңгейімен үйлеседі. Қарым-қатынас әрқашан адамдардың өзара әрекеті ретінде және кәсіби қызметтің құрамдас бөлігі ретінде анықталады. Байланыс типтік түрде жүзеге асырылады, бұл адам үшін қандай да бір жолмен бір-бірімен тіл табыса білу, өйткені жеке тұлғаның өмірлік құндылықтары, дүниетанымы мен этикалық ұстанымдары адамдар арасындағы қарым-қатынаста жүзеге асады [10, С.95].

Салыстырмалы түрде тұрақты жиынтық және белгілі бір адамға арналған арнайы әдістер және коммуникативті мәселелерді шешуге бағытталған қарым-қатынасты ұйымдастыру әдістерін қарым-қатынас стилі деп атаймыз. Демократиялық, авторитарлық және либералдық сияқты стильдердің түрлері бар екені рас. Демократиялық стиль қарым-қатынаста тең серіктестікпен сипатталады, қарым-қатынастар құрмет негізінде құрылады. Мұғалім оқушыларды ынталандырады шешім қабылдау, олардың пікірін ескеру, шешімнің тәуелсіздігін бағалау, кеңес, нұсқаулар түрінде жетекшілік етеді [11, С.192].

Мұғалімнің шеберлігі табысты оқуды және оқушылардың дамуын қамтамасыз ететін негізгі фактор болып табылады. Педагогикалық шеберлік білім, білік және тәжірибені біріктіруге, сондай-ақ тәжірибе мен кәсіби тәжірибеге негізделгені белгілі. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі тек білім беру саласындағы білім мен дағдыларды ғана емес, сонымен бірге өзін-өзі дамыту, рефлексия және өзгермелі оқыту жағдайларына бейімделу қабілетін қамтиды. Мұғалімнің негізгі қасиеттері – оқушыларға деген сүйіспеншілік, шыдамдылық, тыңдай білу және түсіну,

ынталандыру және шабыттандыру. Мұғалімнің кәсіби шеберлігіне оқу-тәрбие процесін жоспарлау және ұйымдастыру, сыныпта сенім мен сыйластық атмосферасын құру, оқыту әдістері мен білімді бағалауды тиімді пайдалана білу жатады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігін дамыту үшін үнемі өз бетімен оқуды, кәсіби қоғамдастықтарға қатысуды және тәжірибе алмасуды, сонымен қатар өз жұмысын үнемі талдап, бағалауды қажет етеді. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі әрбір оқушының табысты оқуы мен дамуының негізі болып табылады, сондықтан оны дамыту және қолдау білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі болуы керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Педагогикалық шеберлік студенттерді оқыту мен дамытудың теориялық негіздерін білуді ғана қажет етіп қоймайды, сонымен бірге осы білімді практикада қолдана білуді де қамтиды. Мұғалімнің оқушылардың оқу мәнері, оқу қарқыны, қызығушылықтары мен қажеттіліктері әртүрлі болуы мүмкін екендігіне дайын болуы маңызды. Заманауи мұғалім оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдануға және интерактивті оқу материалын жасауға дайын болуы керек. Басқа оқытушылармен, әлеуметтік қызметкерлермен және оқушылардың ата-аналарымен бірге топта жұмыс істей білу де маңызды. Ұстаздың кәсіби шеберлігін оқушыларды оқыту мен дамыту нәтижелерімен бағалауға болады. Оқушылардың жетістігі тек мұғалімге ғана емес, сонымен қатар отбасылық орта, әлеуметтік орта, оқушылардың жеке ерекшеліктері, т.б. көптеген факторларға байланысты екенін ескерген жөн.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігін дамытуды білім беру жүйесі, мысалы, біліктілікті арттыру курстарын өткізу, кәсіби конференциялар мен семинарлар ұйымдастыру, соңғы әдістер мен материалдарға қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы қолдау керек. Жалпы алғанда, мұғалімнің кәсіби шеберлігі қоғамның дамуында маңызды рөл атқарады, өйткені білім тұрақты экономикалық және әлеуметтік дамудың негізгі факторы болып табылады. Сондықтан педагогикалық құзіреттілікті дамыту тек жеке мұғалімдердің ғана емес, жалпы білім беру жүйесінің маңызды міндеті болып табылады.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі әрбір оқушының жеке қажеттіліктеріне, қызығушылықтары мен мүмкіндіктеріне сәйкес жан-жақты дамуына жағдай жасауға бағытталуы керек. Әрбір студент бірегей және жеке көзқарасты қажет ететінін ескеру маңызды. Педагогикалық шеберлік бастауыштан бастап үлкен мектеп жасына дейінгі оқушылардың әртүрлі жас топтарымен жұмыс істей білуді қамтуы керек. Әрбір жас тобына өзіндік көзқарас пен оқыту әдістері қажет. Мұғалімнің кәсіби шеберлігінің маңызды элементі әр түрлі типтегі оқушылармен жұмыс істей білу, мысалы, дарынды, қиын, ерекше және т.б. Мұғалім әр оқушының әлеуетін дамытуға жағдай жасай білуі, сонымен қатар кездесетін түрлі қиындықтарды жеңуге көмектесуі керек.

Педагогикалық шеберлік сонымен қатар студенттер әртүрлі мәдени және тілдік ортадан шығуы мүмкін көпмәдениетті ортада жұмыс істеу қабілетін қамтиды. Осы ерекшеліктерді ескеріп, инклюзивті білім беруге жағдай жасау маңызды. Жалпы, мұғалімнің шеберлігі көптеген факторларды қамтитын күрделі және көп қырлы ұғым. Мұғалімнің негізгі қасиеттері – оқушыларға деген сүйіспеншілік, кәсіби білім және оларды тәжірибеде қолдана білу, сонымен қатар өзін-өзі дамыта білу және өзгермелі оқу жағдайларына бейімделу.

Оқытушының кәсіби шеберлігін үнемі арттыру біздің қазақстандық қоғамда білім саласында жүргізіліген реформалар мен оқу іс-әрекетінің негізгі нәтижесіне тікелей байланысты болып табылады. Олардың кәсіби шеберлігін дамыту үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеу қызметімен тығыз қатынаста. Кәсіби шеберлікке қол жеткізу үшін мүмкіндік беретін негізгі қасиеттері – кәсіби жауапкершілік, шығармашылық жұмыс және еңбекке психологиялық дайындық болып табылады. Кәсіби шеберлікті дамыту білім сапасын арттыруға, оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу үдерісін жетілдіруге, сонымен қатар кәсіби қоғамдастықтың беделін нығайтуға ықпал етеді.

Жоғары кәсіби шеберлікке қол жеткізу үшін мұғалім білім берудің заманауи әдістері мен әдістерін қолдануы, кәсіби семинарлар мен конференцияларға қатысуы, әріптестерімен байланыста болуы және жұмыс тәжірибесін жалпылауы керек екендігі мақаланың мазмұнында жан-жақты талқыланды. Оқытушының кәсіби шеберлігін жетілдіру тек техникалық шеберлікпен

ғана емес, сонымен қатар оқушылармен, әріптестермен, ата-аналармен жұмыс істеудің этикалық және моральдық принциптерімен байланысты. Педагогтың кәсіби шеберлігінің табысты дамуы көбінесе оның білім беру ортасының өзгермелі жағдайларына қаншалықты бейімделуіне және өз қызметінде жаңа технологияларды қолдана білуіне тікелей байланысты.

Қорытындылайтын болсақ педагогтардың кәсіби шеберлігін көтеруді және қолдауды қоғам болып және мемлекеттік органдар, мысалы, қосымша қаржылық мүмкіндіктер мен кәсіби стандарттарды беру арқылы ынталандыруы керек. Педагогтың кәсіби шеберлігін үздіксіз жетілдіру, дамыту және қолдау қажеттілігі көптеген елдерде оқытушыларды еңбек қызметі барысында қайта даярлау және біліктілігін арттыру жүйелері арқылы көрінеді. Жоғарыда аталған факторлардың барлығы педагогтың жоғары кәсіби шеберлігіне жеке-жеке қол жеткізуге ықпал етіп қана қоймай, жалпы білім беру жүйесінің сапалық жағынан жетілдірілуіне жағдай жасайды.

Әдебиеттер:

1. Cheryan S., Ziegler S.A., Plaut V.C., Meltzoff A.N. *Designing Classrooms to Maximize Student Achievement. Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences.* – 2014, № 1(1). – P. 4-12
2. Елисеева И.Г. *Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации/ Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. – Алматы: ННПЦ КП. – 2019. – 118 с.*
3. Esu A.E.O. *Competences for effective teaching.* In S. C. Uche & I.O. Erukola (Eds), *Professional skills for effective teaching.* Aba: Aau Publishers. – 2004.
4. Дерижан И. *Образ современного учителя и развитие педагогического мастерства / Дерижан И., Мынбаева А. Journal of Educational Sciences.* – 2017. – №2. – С. 27-34.
5. *Концепция модернизации педагогического образования Республики Казахстан. [Электронный ресурс]/ режим доступа: <https://www.kaznpu.kz/docs/docs/koncept2023.pdf> (Дата обращения: 11.02.2023)*
6. *Профессиональное мастерство современного педагога: коллективная монография / отв. ред. А.Ю. Нагорнова. – Ульяновск: Зебра. – 2016. – 442 с.*
7. Balatti J., Falk I. *Socioeconomic contributions of adult learning to community: A social capital perspective. Adult Education Quarterly.* – 52(4). – 2002. – P. 281 - 298.
8. Айсин С.Б. *Пять хронических проблем казахстанской науки (обзор правоприменительной практики Закона РК «О науке»).* [Электронный ресурс]/ режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36711333&pos=5;-108#pos=5;-108 (Дата обращения: 14.01.2023).
9. *«Состояние и проблемы казахстанской науки: взгляд изнутри» отчет результатов социологического исследования, проведенного по заказу Национального Центра научно-технической информации при поддержке Министерства образования и науки РК. [Электронный ресурс]/ режим доступа: <http://www.bisam.kz/ru/reports-and-publications/otcheti> (Дата обращения: 14.01.2023).*
10. Митина Л.М. *Учитель как личность и профессионал. / Митина Л.М. – М.: Дело, 1994. – 216 с.*
11. Сергеевич А.А. *Проблема формирования педагогического мастерства преподавателя вуза/ Сергеевич А.А., Бацевич А.Э. Вестн. – Ом. ун-та. – 2014. – № 2. – С. 191–193.*

References:

1. Cheryan S., Ziegler S.A., Plaut V.C., Meltzoff A.N. *Designing Classrooms to Maximize Student Achievement. Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences.* – 2014. – № 1(1). – P. 4-12

2. Eliseeva I.G. *Psichologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie detej s osobymi obrazovatel'nymi potrebnyami v obshcheobrazovatel'noj shkole: metod. rekomendacii/ Eliseeva I.G., Ersarina A.K. – Almaty: NNPC KP. – 2019. – 118 s.*

3. Esu A.E.O. *Competences for effective teaching. In S.C. Uche, I.O. Erukola (Eds), Professional skills for effective teaching. Aba: Aau Publishers. – 2004.*

4. Derizhan, I. *Obraz sovremennogo uchitelya i razvitie pedagogicheskogo masterstva / Derizhan I., Mynbaeva A. Journal of Educational Sciences. – 2017, №2. – S. 27-34.*

5. *Koncepciya modernizacii pedagogicheskogo obrazovaniya Respubliki Kazahstan. [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <https://www.kaznpu.kz/docs/docs/koncept2023.pdf> (Data obrashcheniya: 11.02.2023)*

6. *Professional'noe masterstvo sovremennogo pedagoga: kollektivnaya monografiya / otv. red. A.YU. Nagornova. – Ul'yanovsk: Zebra. – 2016. – 442 s.*

7. Balatti J., Falk I. *Socioeconomic contributions of adult learning to community: A social capital perspective. Adult Education Quarterly, 52(4). – 2002. – P. 281-298.*

8. Ajsin S.B. *Pyat' hronicheskikh problem kazahstanskoj nauki (obzor pravoprimeritel'noj praktiki Zakona RK «O nauke»). [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36711333&pos=5;-108#pos=5;-108 (Data obrashcheniya: 14.01.2023).*

9. *«Sostoyanie i problemy kazahstanskoj nauki: vzglyad iznutri» otchet rezul'tatov sociologicheskogo issledovaniya, provedennogo po zakazu Nacional'nogo Centr nauchno-tekhnicheskoy informacii pri podderzhke Ministerstva obrazovaniya i nauki RK. [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <http://www.bisam.kz/ru/reports-and-publications/otcheti> (Data obrashcheniya: 14.01.2023).*

10. Mitina, L. M. *Uchitel' kak lichnost' i professional / Mitina L. M. – M. : Delo. – 1994. – 216 s.*

11. Sergievich, A.A. *Problema formirovaniya pedagogicheskogo masterstva prepodavatelya vuza/ Sergievich A.A., Bacevich A.E. Vestn. – Om. un-ta. – 2014. – № 2. – S. 191–193.*

SRSTI 04.51.53

<https://doi.org/10.51889/1728-8940.2023.81.1.002>

Zh.Kuanysbayeva*

*Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF STUDENTS VALUE ORIENTATIONS FORMED UNDER THE INFLUENCE OF CONFORMISM

Abstract

A sociological analysis of students' value orientations formed under the influence of conformism was carried out in this article. The concept of conformity, its role in society, as well as the influence of conformity on students' value orientations were considered. Empirical data and research results helped to confirm the connection between conformity and value orientations. Understanding this connection can be useful for developing strategies to support students and form their independent thinking and value attitudes within educational programs and social contexts.

In modern society, conformism plays a significant role on the formation of students' value orientations. Conformism can influence how young people perceive and accept the values, norms and expectations of society. In this article, a sociological analysis of students' value orientations will be conducted focused on the influence of conformism.

Keywords: social values, social comparison, conformism, value attitudes, value orientations of students.

Ж.Ж. Куанышбаева*

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан Республикасы*

КОНФОРМИЗМНІҢ ӘСЕРІНЕН ҚАЛЫПТАСҚАН СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫНА СОЦИОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада конформизмнің әсерінен қалыптасқан студенттердің құндылық бағдарларына социологиялық талдау жасалды. Конформизм ұғымы, оның қоғамдағы рөлі, сондай-ақ конформизмнің студенттердің құндылық бағдарларына әсері қарастырылды. Эмпирикалық дәлелдер мен зерттеу нәтижелері конформизм мен құндылық бағдарлары арасындағы байланысты растауға көмектесті. Бұл байланысты түсіну студенттерді қолдау стратегияларын әзірлеу және олардың білім беру бағдарламалары мен әлеуметтік контексттердегі өзіндік ойлауы мен құндылық көзқарастарын қалыптастыру үшін пайдалы болуы мүмкін.

Қазіргі қоғамда конформизм студенттердің құндылық бағдарларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Конформизм жастардың қоғамның құндылықтарын, нормалары мен үміттерін қабылдауына және қабылдауына әсер етуі мүмкін. Бұл мақалада конформизмнің әсеріне бағытталған студенттердің құндылық бағдарларына социологиялық талдау жасалады.

Түйін сөздер: әлеуметтік құндылықтар, әлеуметтік салыстыру, конформизм, құндылық қатынастары, студенттердің құндылық бағдарлары.

Куанышбаева Ж.Ж. *

*Казахский национальный Педагогический университет имени Абая
Алматы, Республика Казахстан*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СТУДЕНТОВ, СФОРМИРОВАННЫХ ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ КОНФОРМИЗМА

Аннотация

В данной статье был проведен социологический анализ ценностных ориентаций студентов, сформированных под воздействием конформизма. Были рассмотрены понятие конформизма, его роль в обществе, а также влияние конформизма на ценностные ориентации студентов. Эмпирические данные и результаты исследований помогли подтвердить связь между конформизмом и ценностными ориентациями. Понимание этой связи может быть полезным для разработки стратегий поддержки студентов и формирования их самостоятельного мышления и ценностных установок в рамках образовательных программ и социальных контекстов.

В современном обществе конформизм играет значительную роль в формировании ценностных ориентаций у студентов. Конформизм может влиять на то, как молодые люди воспринимают и принимают ценности, нормы и ожидания общества. В данной статье будет проведен социологический анализ ценностных ориентаций студентов, сфокусированный на влиянии конформизма.

Ключевые слова: социальные ценности, социальное сравнение, конформизм, ценностные установки, ценностные ориентаций студентов.

INTRODUCTION

Training a competitive specialist who is able to independently, confidently defend his ideas and solutions in connection with modern social changes, implement them, think critically and creatively and act, searching and finding ways of self-development, is one of the tasks set by universities. It is assumed

that the intellectual potential of students depends on the stereotypes and values formed by students in the social environment when entering the modernization process of society. The scientific and methodological subject of the study is a critical analysis of value orientations formed under the pressure of social roles and prevailing standards of mass consciousness (conformism), aimed at identifying conditions for the formation of an ideal and value among students who meet the requirements of national tradition and time. Identification of value systems on the career path as a solution to the problem and systematic study of the relationship between personal values and organizational behavior, including decision-making, based on constructive methodology. In this regard, we propose to change the attitude towards society, which is formed on the basis of conformity. The study of the value orientations of students is determined by the dependence of the field of education on the cultural nature and historical context. The purpose of the article is to reveal the role of the stereotype of conformity in the formation of students' need for independent formation of value orientations.

The theme of the impact of conformity on the formation of value orientations of students is important and relevant in modern society. Conformity and social influence are integral part of our lives. People are often looking for approval and acceptance from other people, and it can exert a strong influence on their values, beliefs, and decisions. Universities and colleges play an important role on the formation of value orientations of students. Educational environment may present different social and cultural contexts in which students encounter a variety of views and values. To study the effect of conformity on students, can help better understand how the learning environment affects the formation and change of value orientations. The formation of self-identity and development as a person are important tasks for students. The influence of conformity can create tension between the desire being accepted by the group and the preservation of their own values and beliefs. The study of this topic can help students to develop a more informed and independent approach to the formation of their identity. Understanding of the influence of conformity on the decisions of students is of practical importance in various fields such as education, psychology, social work and management. This knowledge may help to develop more effective strategies to support students, contributing to the development of their self-determination and self-development.

RESEARCH METHODOLOGY

People are social creatures, and they seek social affiliation and approval. As a result, they may rely on the opinions and behavior of others to conform and to group norms and expectations. This can manifest itself in various forms of conformity, when people change their beliefs and behaviors to fit the group.

French sociologist Emile Durkheim, known for his research in the area of social norms and social influence in society, believed that norms play a key role in the maintenance of social coordination and stability, and social influence has a strong impact in shaping the behavior and beliefs of people [1, p.273]. When we are talking about students, social influence and norms also play a significant role in their lives. In the University environment, students are confronted with different social groups, such as peers, teachers and community organizations. The influence of these groups can affect the students and to influence their behavior and attitudes.

American scientist Stanley Milgram in the 1960-ies conducted an experiment to study how authority figures can influence the behavior of individuals and lead them to conform, even if it is contrary to their own values and beliefs. In experiments, Asch investigated how people can be influenced by the group's opinion and tend to change their own beliefs or perceptions to fit the majority opinion.

Studies of social influence, for example, C. Milgram's experiments [2, p.46] and S. Asch [3] demonstrate how group pressure and conformity can change the behavior and beliefs of people based on the desire to be loved by others, or the desire to be right, which Sheriff [4] called the private adoption (i.e., believing that the opinions of others can be more proper or knowledgeable than their own). One of the most famous Asch's experiment is an experiment on the correlation lines. The participants were shown a series of images with lines of different lengths and were asked to indicate which of them

coincides with the reference line. However, the experiment was attended by the actors who gave incorrect answers, deliberately choosing a line that is clearly not coincide with the reference. Interestingly, in such cases, many of the participants of the experiment, despite the obvious correct answer, were subjected to group pressure and also chose the wrong option to fit the opinion of the other participants.

In addition, a small social experiment was conducted among the students of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. It can be noticed that under the influence of authoritative persons or authoritative students in the group, other students changed their decisions.

Asch's experiments showed that social influence and group pressure could significantly influence on the decisions and behavior of individuals. Mechanisms of social conformity include factors such as the desire for social belonging, fear of rejection; doubt their own knowledge and abilities, as well as the perception of the majority as a source of correct information.

Solomon Asch's research stressed the importance of social context and the influence of the group on the formation of beliefs and behavior. These results have relevance not only in the field of social psychology, but also in understanding the mechanisms of social interaction and the formation of collective norms and values [5].

Indeed, the theory of social conformity, developed by Solomon Asch, represents an important contribution to the understanding of the influence of group dynamics on individual behavior. His experiments demonstrate that even in situations where the right answer is obvious, people can obey the opinion of the majority, avoiding conflict or seeking to meet the group. Also the experiment of Stanley Milgram showed that under the influence of authority and social pressure, people can deviate from their own values and to make unpopular or even harmful decisions. He emphasized the strength of an authority figure and its ability to control the behavior of other people, even if it contradicts their own beliefs [6].

They stressed that conformism can be a powerful factor influencing our behavior and the ability to make their own decisions, especially in the presence of authority figures and social pressure. Also the need for awareness of their own values and beliefs, and the ability to think critically and make their own decisions in situations when faced with social pressure.

The study of the theory of social conformity Asch and Milgram also allows you to realize the importance of critical thinking, autonomy and independent decision-making. This allows us to understand more deeply how the social environment in which we live can influence on our values, beliefs and actions, and how we can develop more autonomous and conscious behavior.

These studies have broad applications and are important not only for understanding behavior in the laboratory, but also for the analysis of real social situations. They help to explain why people can make unpopular or irrational decisions being exposed to social pressure or trying not to violate the generally accepted norms.

In order to prove these theories there was carried out a little experiment with the students of Abai University. The participants of the experiment were 2nd year students of Abai University. The experiment was conducted in accordance with the relevant guidelines. Before starting the behavioral experiment, each participant consent has been obtained. During the lecture was held questions and answers on various topics. For wrong answers is indicated by the special experts, attending lessons and actors elders as well as, students who had a reputation among the group. In addition, to manipulate social hierarchy, the teacher also gave examples of these, which are not correct answers. As a result, the participants chose the correct answer, and approved the response, which were selected by actors.

RESULTS AND DISCUSSION

A specific level of people's dependence on the opinions of others may differ depending on various factors, including personal characteristics, context, and socio-cultural conditions. However, we can say that social influence and opinions of others play an important role in shaping the behavior and beliefs of people. People are social creatures, and they seek social affiliation and approval. As a result, they may rely on the opinions and behavior of others to conform to group norms and expectations. This can

manifest itself in various forms of conformity, when people change their beliefs and behaviors to fit the group.

Conformism is a phenomenon when the individual brings their behavior, opinions, and values in accordance with the opinions and behavior of others or with the requirements of the social environment. Durkheim believed that conformity is important for the maintenance of social integration and solidarity in society. When people conformists, they share common norms and values that facilitate social coordination and stability [7, С. 118].

However, Durkheim also warned about the possible negative consequences of conformity. Too high level of conformity can lead to loss of individuality, innovation, and diversity in society. If all people unconditionally conformidade, it can prevent change and progress.

It should be noted that conformism could be both positive and negative depending on the context. In some cases, conformity may contribute to the maintenance of the social order, solidarity and coherence in society. However, in other cases conformism can support inequality, injustice or bad practices.

Thus, Durkheim emphasized the importance of social influences and norms in society, as well as the informed and critical approach to conformity to achieve a balance between the maintenance of social inclusion and the preservation of identity.

Conformity can occur for various reasons, including the desire to be accepted and to avoid social isolation, the desire to follow the authorities, comparison with other people and their opinions and influence group dynamics.

However, it is important to note that the degree of dependence on the opinions of others may vary from person to person. Some people may show greater independence and independence of thinking, not submitting to group pressure. Other people may be more susceptible to the influence of others and more prone to conformism.

Overall, the opinions of others can have a significant impact on the behavior and beliefs of people, but the final decision and responsibility for decision-making are always on the human. It is important to develop critical thinking, self-awareness and ability to evaluate information to make their own, informed decisions based on their own values and beliefs.

The impact of conformity on value orientations of students can be significant. It is possible to allocate the following main aspects of this influence:

1. The adoption of the standards and norms of the group. When students feel the pressure of conformity, they may be inclined to adopt the opinions, values and norms that prevail in their social group. Therefore, people are in social groups, often exposed to the pressure of conformity and tend to accept the values and norms of their group. It can influence their decisions and behaviour, as they strive to meet expectations and be accepted by the group. They can take these values as their own, even if they do not fully correspond to their own beliefs. This comes from the desire to be accepted and socially integrated.

2. Social comparison. Students can use conformity as a guide to determine what is considered "right" or "normal" in a certain situation. They can make decisions based on what other people do, instead of completely guided by their own beliefs and values. Conformity can occur from the desire of students to meet the expectations of their peers and the environment. "Most individuals that changed their opinion did so out of some combination of the two forces, but there were people who only changed their opinion overtly in order to gain social acceptance as well as those who did not want to give the appearance of changing their mind, but still wanted to be right. These findings have important implications for research on social and political behavior. They reinforce the understanding that citizens and elites cannot be simply viewed as rational utility maximizers independent of group dynamics. Yet, at the same time, the desire to be right and information remain critical components of opinion change" [8]. They can compare their values and beliefs with what is considered "normal" in the group, and to change their orientation to meet these standards. They fear being rejected or isolated if their values differ from the majority.

3. Influence of authorities. Authoritative figures such as teachers, parents and others influence the formation of students' value orientations. If they express certain opinions or offer certain options,

students may be inclined to their decisions because of authority and fear of doubting their own beliefs. When students see that these authorities express certain values, they tend to accept them and incorporate them into their own value systems. This is due to the desire to gain acceptance and recognition from these authorities. Experts in the field of social psychology has studied the preference due to their choice and preferences that have changed because of the opinions of other people with different social status. "The results showed that the participants were more likely to change their preferences in line with those of the superior partner and in the public rather than in the private condition. In other words, they are more inclined to publicly conform to those with the authority in the hierarchical situation (i.e., the modified dictator game) or with expertise (i.e., a higher performance in the perceptual tasks) than unauthorized partner or non-expert" [9]. The results obtained, based on research and theory, suggested that social identity would depend on social hierarchy.

4. Fear of rejection and social isolation. Fear of rejection or remain isolated is a powerful factor of influence conformity. Students, for fear of losing support and communication with your group, I can change their values, to conform to what's considered "proper" in the group. This can lead to loss of individuality and the suppression of unique values.

However, it is important to note that the impact of conformity on value orientations of students can be positive. It can facilitate social integration, cooperation and strengthen group ties. To study S.Kucherenko "the lower sociometric status of the student, the more he prefers the pleasure of socialization and stimulation of security. The opposite is true: the higher sociometric status, the more students preferred social and security" [10, C.186]. That is, the higher the value of socialization and self-determination, the less the impact of the group. At the same time, it is necessary to develop students' critical thinking, independence and the ability to analyze and evaluate the value of different paradigms, so they can make informed decisions and to form their own value orientation. In some cases, conformity can promote social integration, cooperation and coordination in the group. However, in other cases, it may suppress individual thinking, creativity and independence of decision-making.

The educational environment plays a significant role in the formation of students' value orientations. Curricula and the content of education can influence the formation of values among students. Courses and subjects that they are studying can represent certain values and worldview. For example, the objects associated with the Humanities, can emphasize the values of tolerance, social justice and civic responsibility, while the technical subjects can focus on innovation, rationality and efficiency. Training programs can have an indirect effect on value orientations of students, presenting them with various options and prospects. Following that teachers have an important influence on students in an educational environment. They can be source models of knowledge and values. Their example, the ability of critical thinking and support the active participation can encourage students to form their own value orientations. Interaction with a variety of teachers from different worldviews and values can help students to understand and make their own value orientations.

You can also note the educational environment. It provides students with the opportunity to interact with their peers and other students. This interaction can have a strong influence on the formation of value orientations. Equal and supportive relationships between students can contribute to the development of values of cooperation, mutual assistance and tolerance. In addition, the educational environment can provide students with the opportunity to be acquainted with diverse cultures, opinions and values, which contributes to their awareness and breadth in value attitudes.

In addition, the last stand the impact of the institution where enrolled students. The university also offers various extra durable activities and opportunities for public involvement. Participation in social and volunteer activities, student organizations, sports teams or cultural groups may contribute to the formation of values of civic responsibility, leadership, teamwork and self-development. Educational environment is a complex and multidimensional factor in the value formation of students. It provides opportunities for awareness, socialization and diversity of value orientations of students.

From this ranking conducted at the university, we can see that students turn to conformism in order to keep safe "that full-time students in a Self-real image are dominated by values such as Hedonism, Independence, Achievements, and they strive for Conformity and Security, i.e. they seek to control

themselves in relation to the prevention of conflict situations , for example, obedience, self-discipline, politeness, while it is important for them to maintain security for other people and themselves, harmony, stability of society and relationships" [11, p.435].

Social norms determine the expected behavior in society. In the university environment, there are norms related to the educational process, for example, striving for success, respect for the rules of academic integrity, etc. There are also norms of social behavior, for example, respect for one's colleagues, cooperation, tolerance, etc.

Social influence can occur through various mechanisms, such as conformity, identification with a group or authority, social comparison, and other. Students may feel pressure from their peers or the public opinion, which can influence their behavior and choices.

However, it is important to note that social influence is not necessarily negative or limiting. They can also play a positive role in shaping the personality of students, helping them to adapt to University life, develop social skills, and learn to cooperate with others and to participate in the collective effort.

Overall, social influence and norms in society, including academic circles play an important role in shaping the behavior and beliefs of students. They can have both positive and negative effects, so it is important to be aware and critical in relation to external influences and to adhere to its own values and principles.

CONCLUSION

Studies show that the social environment such as family, friends, school, and cultural factors can have a significant impact on the value orientations of students. These factors can interact with conformism and to generate unique values.

Overall, the theme of the impact of conformity on value orientations of students is always relevant, as it helps us to understand better social processes in learning environments, and provides the basis for the development of strategies and programs aimed at the development of individuality, critical thinking, and independence of students.

It is important to note that conformism can have both positive and negative aspects. It can facilitate social integration and solidarity in the society, but can also limit individual freedom of thought and diversity in the value system. Therefore, examining the role of conformism in the formation of value orientations allows us to better understand the complex relationships between individual and social factors in the formation of values.

It is possible to allocate the following issues and challenges related to conformity:

The loss of identity. When students too much conformists, they can lose their uniqueness and individuality. They can suppress their own opinions, ideas and values to fit the group. This may lead to loss of identity and to limit the possibilities of personal development.

Limit innovation and progress. When students in a group or society too conformidade, it may prevent the emergence of new ideas, innovation and progress. Individuals who do not want to conform may face resistance and unfair treatment from the group, which can depress ideas and creativity.

Conformity can lead to the persistence of negative norms and practices in society. If all obey and follow existing regulations that may be unfair, discriminatory, or harmful, then it can impede change and improve the situation.

Conformism can imply strong group pressure on an individual, which can lead to the loss of his autonomy and freedom to make his own decisions. People may feel obligated to follow group norms and values, even if it contradicts their own beliefs.

Conformism could contribute to social and cultural monotony, when students in a group or society strive to be like and to comply with the generally accepted norms and expectations. This may limit the diversity, creativity and mutual enrichment of different ideas and perspectives.

It is important to note that conformity itself is not always a problem. However, when conformity becomes a direct consequence of group pressure, suppresses individuality, restricts freedom of thought and leads to the preservation of negative norms and practices, this can have negative consequences for society and the individual.

References:

- 1 Thorolfur T., Bernburg J.G. *Durkheim's Theory of Social Order and Deviance: A Multi-Level Test. European Sociological Review*, vol. 20. – no. 4. – 2004. – pp. 271–85. JSTOR - Network access mode: <http://www.jstor.org/stable/3559561>. (Date of access: 8.01.2023)
- 2 Peter L., Stanley M. *Understanding Obedience and its Implications* Bloomsbury Publishing. – 2009. – 176p.
- 3 Asch S.E. *Opinions and social pressure. Scientific American*. – 1955. – P.193:31–5.
- 4 Sherif M., Harvey O.J., White B.J., Hood W.R., Sherif C.W. *Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment*. Norman O.K: Institute of Group Relations. – 1954/1961.
- 5 Kendra Ch. *The Asch Conformity Experiments (What These Experiments Say About Group Behavior)* // Verywell Mind publishing. 10.05. 2022. – Network access mode: [https://www.verywellmind.com/the-asch-conformity-experiments-2794996#:~:text=The%20experiments%20revealed%20the%20degree,the%20rest%20of%20the%20group.\(Date%20of%20access%3A%2011.01.2023\)](https://www.verywellmind.com/the-asch-conformity-experiments-2794996#:~:text=The%20experiments%20revealed%20the%20degree,the%20rest%20of%20the%20group.(Date%20of%20access%3A%2011.01.2023))
- 6 Jhangiani R., Tarry H. *Obedience, Power, and Leadership // Principles of social psychology (1st international H5P edition)*. BCcampus. Network access mode: <https://opentextbc.ca/socialpsychology/>. – 2022. (Date of access: 10.01.2023)
- 7 Hoffman A.B. *Authenticity or rules, Durkheim or Hayek? About two forms of social integration // Sociological Yearbook 2012. Collection of scientific papers. Ed. N.E.Pokrovsky, D.V.Efremenko. M.: INION RAS; Department of General Sociology of the Higher School of Economics*. – 2013. – C.97-167.
- 8 Mallinson D.J. Hatemi P.K. *The effects of information and social conformity on opinion change. PLOS ONE 15(3): e0230728*. - Network access mode: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0230728> View correction. – 2020 (Date of access: 12.01.2023)
- 9 Kim D., Kim J., Kim H. *Increased Conformity to Social Hierarchy Under Public Eyes // Frontiers. online journal. Sec. Personality and Social Psychology, 15.07.2021 - Volume 12 – 2021*. - Network access mode: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.636801> (Date of access: 08.02.2023)
- 10 Kucherenko S.V. *Value predictors of the sociometric status of students of humanitarian specialties // Humanitarian Scientific Bulletin*. - №11. – 2020. <http://naukavestnik.ru/doc/2020/11/Kucherenko.pdf> (Date of access: 08.02.2023).
- 11 Myltasova O.V. *Features of value orientations of students of different forms of education // Actual problems of modern education: experience and innovations: materials of a scientific and practical conference (correspondence) with international participation: November 27-28, 2014 / ed. by A.Yu. Nagornova*. – Ulyanovsk: SIMJET. – 2014. – 507 s.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

SRSTI 04.51.67

<https://doi.org/10.51889/1728-8940.2023.81.1.004>

G.Kobegenova^{1*}, B.Akhmetova¹

¹ Yessenov University, the Department of Law, Aktau, Kazakhstan

THE RIGHTS OF THE CHILD IN KAZAKHSTAN: PRIORITY AREAS OF STATE SOCIAL POLICY

Abstract

This article raises an important topic about the rights of children, as a priority direction of state policy. The authors tried to understand how the rights of children are ensured in Kazakhstan today. The relevance of the topic is explained by the fact that the number of children in the country is 1/3 of the population. In addition, the President of Kazakhstan K.K. Tokayev, in his New Year's speech to the people, declared 2022 the Year of Children.

The article examined the key areas of social policy. A review was also made of the effectiveness of social measures to protect the rights of children and what difficulties exist today in this area. The authors analyzed the main problems of ensuring the rights of children in Kazakhstani society, such as violence against children, poor development of inclusive education, lack of kindergartens and schools, as well as gaps in legislation. The article also notes the main achievements that were made during the "Year of Children".

Keywords: children's rights, social policy, protection of the rights of the child.

Г.Ж. Көбегенова^{1*}, Б.С. Ахметова¹

¹ Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫ: МЕМЛЕКЕТТІК ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТТЫҢ БАСЫМДЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада мемлекет саясатының басым бағыты ретінде бала құқықтары туралы маңызды тақырып көтерілген. Авторлар бүгінгі күні Қазақстанда балалар құқығы қалай қамтамасыз етілгенін түсінуге тырысты. Тақырыптың өзектілігі еліміздегі балалар саны халықтың 1/3 бөлігін құрайтынымен түсіндіріледі. Сонымен қатар, Қазақстан Президенті Қ.Қ. Тоқаев халыққа арнаған жаңа жылдық жолдауында 2022 жылды «Балалар жылы» деп жариялады.

Мақалада әлеуметтік саясаттың негізгі бағыттары қарастырылды. Сондай-ақ балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған әлеуметтік шаралардың тиімділігі және бүгінгі таңда бұл салада қандай қиындықтар бар екендігі туралы шолу жасалды. Авторлар балаларға қатысты зорлық-зомбылық, инклюзивті білім берудің нашар дамуы, балабақшалар мен мектептердің жетіспеуі, сондай-ақ заңнамадағы олқылық сияқты қазақстандық қоғамдағы балалардың құқықтарын қамтамасыз етудің негізгі мәселелеріне талдау жасаған. Мақалада «Балалар жылында» қол жеткізілген негізгі жетістіктер де атап өтілген.

Түйін сөздер: бала құқығы, әлеуметтік саясат, бала құқығын қорғау.

Кобегенова Г. Ж.^{1*}, Ахметова Б.С.¹

*¹ Каспийский Университет Технологий и Инжиниринга им Ш.Есенова
г.Ақтау, Республика Казахстан*

ПРАВА РЕБЕНКА В КАЗАХСТАНЕ: ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

В настоящей статье поднимается важная тема о правах детей, как о приоритетном направлении государственной политики. Авторы попытались понять, как на сегодняшний день обеспечиваются права детей в Казахстане. Актуальность темы объясняется тем, что количество детей в стране составляет 1/3 населения. К тому же Президент Казахстана К.К. Токаев в своем новогоднем обращении к народу объявил 2022 год «Годом детей».

В статье были рассмотрены ключевые направления социальной политики. Также был проведен обзор эффективности социальных мер защиты прав детей и какие существуют на сегодняшний день сложности в данной сфере. Авторы проанализировали основные проблемы обеспечения прав детей в казахстанском обществе, как насилие в отношении детей, слабое развитие инклюзивного образования, нехватка детских садов и школ, а также пробелы в законодательстве. Также в статье отмечены основные достижения, которые были сделаны за «Год детей».

Ключевые слова: права детей, социальная политика, защита прав ребенка.

INTRODUCTION

Head of State K.K. Tokayev in his New Year's address to the people of Kazakhstan, declared 2022 the Year of Children: “Particular attention should be paid to children. Their well-being is a reliable guarantee of the successful future of our state. Therefore, I believe that next year should be declared the Year of Children. This is not about slogans and festive events, but above all, about specific measures on the part of the authorities in the field of health, education, social security in order to protect children. The harmonious development and happy childhood of the younger generation is our national task” [1]. In this article, we will try to analyze what has been done over the past year to improve the state of children's rights in Kazakhstan. But first you need to understand how it was before. That is, how are the rights of children ensured in Kazakhstan and what problems exist in this area?

RESEARCH METHODOLOGY

The article uses a logical method, a structural-functional method and a documentary method. The structural-functional method is applied in the analysis of the content of social policy, the definition of its subjects, the levels of social policy and the functions of social policy and its subjects at different levels: national (central), regional and local. The logical method is applied in identifying cause-and-effect relationships, analyzing problems and their solutions.

Documents tend to be an important source of information, and their analysis has become widespread in research. Researchers analyze documents in order to see many important aspects of social life and their traditions and values inherent in a certain society in a certain historical period, to get the information to describe certain social structures, to follow the dynamics of interaction between various social groups and individuals, etc. e. Analysis of the existing legislation, conceptually significant documents in the field of national law, children's rights made it possible to identify problems that hinder the provision of children's rights in full.

RESULTS AND DISCUSSION

The raised topic of the article is relevant for a young state, where in general, the number of children is 1/3 of the population of Republic of Kazakhstan. According to the Bureau of National Statistics, there

are 6,485,507 children living in Kazakhstan today. This is 2 million more than in 2011 (Figure 1). Of these, 51.5% are boys, 48.5% are girls. Most of all children live in the Turkestan and Almaty regions and in Almaty, the least of all - in the North Kazakhstan, Pavlodar and Kostanay regions [2].

Children from 0 to 17 years old

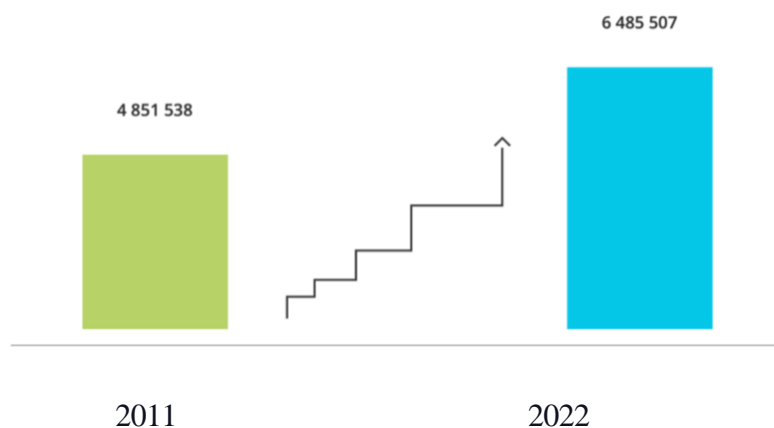

Figure 1. Children aged 0-17 in Kazakhstan in 2011 and 2022.

Also, the relevance of the topic is due to the fact that one of the main directions of the national policy of the Republic of Kazakhstan is the protection of the rights of children and the protection of their legitimate interests. Improving the quality of life of society, of course, is primarily aimed at improving the children's quality of life. Because human rights begin with protecting the rights of children. There is a law that protects the life, health and peace of a person from the moment of his birth. And that law is the Constitution. In addition, in June 1994, Kazakhstan signs the "Convention on the Rights of the Child", and on the basis of it, the "Law on Children in Kazakhstan" was adopted. According to the latest data, 190 countries of the world have ratified the Convention on the Rights of the Child. This fact suggests that this Convention is the first treaty in the world that has ever been ratified by all countries of the world. It is also important to note that, for the first time in history, a special committee was created to monitor the implementation of the provisions of the convention on the rights of the child. It is called the International Committee on the Rights of the Child. Every 5 years, all countries of the world submit to this committee their reports on the measures they have taken to implement the provisions of the convention.

Children, like adults, have basic rights such as respect, integrity and human dignity, and from the moment a child is born, they have the above rights. The rights of the child in Kazakhstan are reflected in civil, family and other areas of law. To date, Kazakhstan has adopted over 45 normative legal acts regulating the rights and guarantees of children and adolescents. The main ones are the decrees of the President of the Republic of Kazakhstan "On the state program Health of the people", "On the state program Education", the order of the President "On the concept of the state youth policy of the Republic of Kazakhstan", the laws of the Republic of Kazakhstan "On marriage and family", "On education", the Code " About administrative offenses [3].

The protection of the rights of the child ensured through the concerted action of the government, non-governmental organizations and the public. They share a purpose of developing the child's rights in order to form a full-fledged and harmoniously developed personality, and to promote their consolidation in legislation.

The state social policy of Kazakhstan ensures the full-fledged physical, social, spiritual, moral, intellectual development of the child in accordance with the norms of the Constitution of the Republic of Kazakhstan and international treaties.

Providing social and legal guarantees of the quality of children's life, the state takes all possible measures to implement state policy in this area. But, unfortunately, there are still acute problems that

must be solved in the near future. Issues such as violence against children, poor development of inclusive education, lack of kindergartens and schools, gaps in legislation, etc. are often raised in society.

Violence against children

- The concept of violence against children refers to all types and forms of violence that are perpetrated by parents or other adults, and even by peers or strangers, against people under 18 years of age. According to UNICEF, up to 1 billion children aged 2 to 17 years in 2021 worldwide experienced physical, sexual or emotional abuse.

- Child abuse has lifelong consequences for the health and well-being of children, families, communities and countries. Violence against children can:

- Lead to death. Homicide, often committed with weapons such as knives and guns, is one of the top three causes of death for teenagers, with boys accounting for over 80% of victims and perpetrators.

- Cause serious injury. For every murder, there are hundreds of victims of youth abuse (overwhelmingly male) who are injured in fights and assaults.

- Affect the development of the brain and nervous system. Violence experienced at an early age can lead to impaired brain development and have lifelong negative effects on other parts of the nervous system, as well as on the endocrine, reproductive, musculoskeletal, respiratory and immune systems. In this regard, violence against children can have a negative impact on cognitive development and affect academic and professional success.

- Influence opportunities and future generations. Children exposed to violence and other disadvantages are more likely to drop out of school and have difficulty finding and staying in a job. They are also more likely to be victims of and/or perpetrate interpersonal and self-violence violence later in life, and in this regard, violence against children may have an impact on future generations.

According to the latest data, in Kazakhstan, up to 40% of violence against children occurs in the family itself, and 38% - in schools and kindergartens. But not everyone knows about it, because not everyone has access to objective information. Since the results of a recent survey show that out of 220 surveyed specialists in different regions of Kazakhstan, only 5.4% have access to such information. That is, 94% of experts are denied access. It is also important to note that the results of a sociological survey conducted among children show that on average 3.3% of children experience abuse on a regular basis, and 16.3% - often, more than half of 66.6% - sometimes and only 13.8% - never become objects of violence. In addition, 100% of the victims of violence are, so to speak, "street" children. Of these, 70% are subjected to violence on a regular basis. Also, children living in boarding schools are regularly subjected to violence - 11.7%, 70.6% - sometimes. Children from the orphanage: 28.9% are abused regularly, 63.2% - sometimes. In the Center for Adaptation for Minors, children are subjected to violence regularly 27.8%, and 52.8% sometimes. Children also note that they are attacked mainly by older and stronger guys - 44.5%; - parents and relatives - 23.9%; - even police officers - 9.6%; - teachers and educators - 9.6%; - and only 4.2% are hooligans, bandits [4].

According to part 2 of Art. 67 of the Marriage and Family Code, the child has the right to be protected from abuse by parents or persons in their stead [5]. In our opinion, for non-compliance with this norm, legal liability is not provided for in the legislation of the Republic of Kazakhstan, which hinders the exercise of the child's right to protection. This is because ensuring the rights of the child depends on the age of the child. Since a small child will not be able to use to the authorities. Because children try to hide the facts of violence, fearing that they will be taken away from their parents and placed in a children's home. The circumstance noted by us requires its legislative permission.

Weak development of inclusive education.

The development of inclusive education in society makes it possible for children with special needs to receive a high-quality and meaningful curriculum. Thus, inclusive education will improve the overall quality of life of these children and create a solid foundation for their future. Recently, the state educational policy has raised the issue of developing inclusive education in order to give equal access to quality education for everyone, regardless of age, health status. Kazakhstan's commitment to the values of inclusive education is reflected in a number of strategic documents. The State Program for the

Development of the Education System of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019 (SPDES) provides for an increase in the number of general education schools that have created conditions for the inclusion of children with special needs, from 30% to 70% by 2020. However, to date, the national mechanism for assessing the development of inclusive education remains undeveloped [6].

Without a doubt, Kazakhstan has made great progress in the education system over the years of independence. And the next logical step is the full-scale development of inclusive education. The plans of the National Scientific and Practical Center by 2025 are to develop inclusive education in the country and cover 70 percent of all preschool organizations, moreover to bring it to 100 percent in universities and colleges.

The biggest difficulty in the development of inclusive education is that it is difficult to train high-quality teaching staff who meet all the criteria for inclusive education. In Kazakhstan, the shortage of these personnel is growing every year due to the unpopularity of such specialties. In addition, the process of retraining such specialists in the field of education is slowly going on.

In Kazakhstan, for an effective transition to high-quality inclusive education, the following problems have to be solved:

- provide teachers with effective methodological support;
- to promote the formation of a tolerant attitude towards children with special needs in all areas, both at school and outside the classroom;
- resolve the issue of training new personnel and retraining existing personnel;
- develop a special requirement and instructions for professionals involved in inclusive education.

Lack of kindergartens and schools

This problem exists throughout Kazakhstan, and is already acutely felt in megacities. And in the future, the state may face a shortage of land. In the meantime, the price of not only land, but also the construction itself is growing. In Almaty and Astana, the pace of construction of schools, kindergartens and polyclinics is already 3 times behind. An acute problem in Mangistau is the lack of student places. Three-shift education has not yet been eliminated in the region. Meanwhile, every year the number of first-graders is increasing, which means that the need for schools will only increase. The state land fund with infrastructure is running out. Therefore, the government needs to reconsider approaches to the development of master plans for cities. It is necessary to provide for uniform construction of housing and social facilities.

Consider the example of the largest city of Almaty. Today, there are 866 kindergartens in Almaty, 193 of which are state-owned. “We are taking a set of measures to reduce the waiting list in kindergartens. For example, in the first half of the year, 54 new private kindergartens for 3,316 places were opened in Almaty. By the end of the year, it is planned to open another 15 private preschool organizations for more than 2,000 places and to commission a state kindergarten for 280 places,” said Lyazzat Zhylykybayeva, head of the city’s Department of Education [7]. By the end of the year, it is planned to commission 18 secondary education facilities for 13,820 places. These are five schools for 7500 places in the microdistrict. Kalkaman-2, Kairat, Darkhan, Madeniet, Nurkent. Schools No. 48, 191, 125, 146, School No. 9 will be expanded, due to which an additional 1270 places will appear. They will buy out two buildings for 1800 places in the Bostandyk and Nauryzbay districts and open 6 schools for 3250 places at the expense of private investment.

It is considered an important step that Almaty has developed the Rules for the formation of the architectural appearance and urban planning, within the framework of which the construction of multi-storey residential complexes requires the mandatory presence of schools within walking distance, taking into account the expected population density.

Gaps in the legislation

The main shortcoming of the legislation of the Republic of Kazakhstan on the rights of children is the absence or incompleteness of implementation mechanisms of a number of specific norms, which leads to their non-fulfillment. Including in the field of rehabilitation of disabled children, ensuring a living wage, free healthcare services, etc. Part of the legal norms provided for by the current legislation is not fully implemented even if there are clear implementation mechanisms.

It is proposed to create a special independent body for the protection of the rights of the child, not only for a particular country, but also in the United Nations system. The High Commissioner for Human Rights at the UN has already successfully established itself, why not create the same position only for the rights of the child. One of the main tasks of this body will be to respond early and quickly to violations of the child's rights and warn UN bodies about this before a particular violation becomes more widespread.

In connection with the existing difficulties in the mechanism for protecting the rights and interests of children in the republic, the departments for the protection of the rights of children of the city of the region (city) of the Committee for the Protection of Children's Rights of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan need to intensify their efforts to address existing problems and tasks related to the rights of the child, one of which is the creation of a sustainable public attention to the problems of protecting children's rights and coordinating the efforts of state structures, non-governmental, international organizations and the media in the formation and implementation of state policy in the interests of protecting children's rights.

Given the short period (since 2016) of the activity of the institution of the Commissioner for Children's Rights in the Republic of Kazakhstan and the substantiated scientific research of domestic scientists, it is necessary to raise its status at the legislative level by adopting a special, as we believe, constitutional law on it, and to resolve those problems that would have a direct impact on his capacity:

- fix its status in the Constitution of the Republic of Kazakhstan and a special law of the country;
- determine the right to initiate legislation to the institution of the Commissioner for Children's Rights in Kazakhstan within the framework of its authorized activities;
- to determine the financial independence of this body.

To this end, it is necessary to make changes and additions, first of all, to the Budget Code of the Republic of Kazakhstan, defining the republican budget as a source of financing, and in terms of some targeted budget programs - local budgets. Corresponding legal indicators must also be fixed in the laws on the republican budget for the corresponding periods.

In addition, in the format of the activities of the Commissioner for Children's Rights, it is advisable to conduct a detailed monitoring of the legislation of the Republic of Kazakhstan in order to identify legal norms that are in conflict with the Constitution of Kazakhstan, and such, unfortunately, take place, international standards and modern state priorities.

Appropriate monitoring should also be carried out within the framework of bilateral treaty obligations ratified by the Republic of Kazakhstan. This is due to the fact that many of the provisions that, in accordance with Art. 4 of the Constitution of the Kazakhstan, priority over the laws of the country, are not actually implemented. Similar actions are necessary in relation to international norms of law approved by the President of the Republic of Kazakhstan and the Government of the Republic of Kazakhstan. Without such legislative measures, it will be impossible to effectively carry out the activities of the institute for the protection of children's rights in Kazakhstan.

2022 is the year of children in Kazakhstan

On October 22, 2020, during the fourth meeting of the National Council of Public Trust, Head of State Kassym-Jomart Tokayev instructed to develop and implement the Child Welfare Index from 2022 as a national monitoring mechanism. Since the beginning of 2022, for the first time in the country, the Child Wellbeing Index (CWI) has been developed by the government. There is an active process of its implementation. The CWI is designed to assess the well-being of children and the effectiveness of national policies aimed at creating conditions for children in various areas. The introduction of the index of well-being of children in Kazakhstan makes it possible to timely identify constraints to the effective implementation of measures in various areas aimed at improving the situation of children by regions, taking into account the opinions of children and parents/legal representatives. The index consists of objective and subjective data, the source of which is the official statistics of the Republic of Kazakhstan, the results of a population survey.

130 kindergartens for 9.4 thousand places have opened in Kazakhstan, which is more than a third of all kindergartens in the country. The conditions for admission to colleges have changed, the number of

grants to universities has increased. A free food program for younger students was also developed. By the end of 2022, children's school buses will also begin to travel on domestic roads. Recently, the first public transport produced in Kazakhstan was tested. In total, within the framework of the Year of Children, for the first time, the fleet of school buses is being renovated on a large scale - 515 school buses are purchased by local executive bodies. The goal of creating and modernizing the existing school bus fleet is to provide safe and comfortable transportation to and from school for almost 26 thousand children from more than 1.3 thousand settlements of the country. In general, monitoring of the quality of schools, sections, etc. has intensified.

CONCLUSION

In conclusion, I would like to note that ensuring the safety of children in Kazakhstan largely depends on a comprehensive solution of many factors, while the environment surrounding the child plays a decisive role. And such an environment is created by a society and a state in which upbringing and family values, the level of health, education, culture, morality of the population largely contribute to the formation and development of the worldview of the younger generation on the one hand. On the other hand, social satisfaction, coupled with favorable socio-economic conditions of the country's population, largely contribute to reducing the level of crime in the population and inevitably reduce the number of crimes against young children.

The Office of the Superintendent of Children's Rights is actively working to identify flagrant violations in child care facilities. Cases of supply at inflated prices and short supply of food, household chemicals, clothing, various works and services have been established. In addition, there are facts of embezzlement of budgetary funds intended for feeding orphans, and the money of the orphans themselves, which they receive in the form of state benefits and social assistance.

Therefore, when we talk about the fight against violence, we must be aware of the reasons why it is becoming more common in our society. And the reasons lie in upbringing and education. Of course, the work of the police, prosecutors, courts, psychologists is important, but this is work with the investigation. And tomorrow there may not be enough police officers and psychologists to protect children and even women. Therefore, the causes must be eradicated! How? By creating opportunities for children to become who they want to be. Believe me, no one in childhood dreams of growing up and beating wives and children, committing violence, stealing. They become like that. We need to change the system, change the conditions in which our children grow up. And when they grow up, they will create a society where violence will be unacceptable.

Литература:

1 *President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address. [Electronic resource] access mode: <https://www.akorda.kz/eng/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1811307> (Date of access: 05.01.2023).*

2 *Number of children, by sex and age [Electronic resource] access mode: <https://bala.stat.gov.kz/en/chislennost-detej-po-polu-i-vozrastu/> (Date of access: 05.01.2023).*

3 *On ratification of the Convention on the Rights of the Child [Electronic resource] access mode: https://adilet.zan.kz/eng/docs/B940001400_links (Date of access: 05.01.2023).*

4 *Альтернативный доклад неправительственных организаций Казахстана с комментариями к первоначальному докладу правительства Республики Казахстан о выполнении Конвенции о правах ребенка, ратифицированной Республикой Казахстан в 1994 г. от 15 февраля 2018г. [Электронный ресурс] режим доступа: [//www.extranet.unicef.org](http://www.extranet.unicef.org). (Дата обращения: 10.01.2023).*

5 *On Marriage (Matrimony) and Family [Electronic resource] access mode: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1100000518> (Date of access: 10.01.2023).*

6 Проблемы и перспективы создания инклюзивного общества [Электронный ресурс] режим доступа: <http://is.nkzu.kz/publishings/%7B55993498-A188-45B5-89D1-C0B34DCC3463%7D.pdf> (Дата обращения: 10.01.2023).

7 Дефицит ученических мест уменьшился вдвое [Электронный ресурс] режим доступа: <https://almaty.tv/news/obrazovanie-i-nauka/1643-s-nachala-2022-goda-v-almaty-otkryli-54-detskikh-sada> (Дата обращения: 10.01.2023).

References:

1 President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address. [Electronic resource] access mode: <https://www.akorda.kz/eng/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (Date of access: 05.01.2023).

2 Number of children, by sex and age [Electronic resource] access mode: <https://bala.stat.gov.kz/en/chislennost-detej-po-polu-i-vozzrastu/> (Date of access: 05.01.2023).

3 On ratification of the Convention on the Rights of the Child [Electronic resource] access mode: https://adilet.zan.kz/eng/docs/B940001400_links (Date of access: 05.01.2023).

4 Al'ternativnyj doklad nepravitel'stvennyh organizacij Kazahstana s kommentarijami k pervonachal'nomu dokladu pravitel'stva Respubliki Kazahstan o vypolnenii Konvencii o pravah rebenka, ratificirovannoj Respublikoj Kazahstan v 1994g. ot 15 fevralja 2018 g. [Jelektronnyj resurs] rezhim dostupa: [//www.extranet.unicef.org](http://www.extranet.unicef.org). (Data obrashhenija: 10.01.2023).

5 On Marriage (Matrimony) and Family [Electronic resource] access mode: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1100000518> (Date of access: 10.01.2023).

6 Problemy i perspektivy sozdaniya inkluzivnogo obshhestva [Jelektronnyj resurs] rezhim dostupa: <http://is.nkzu.kz/publishings/%7B55993498-A188-45B5-89D1-C0B34DCC3463%7D.pdf> (Data obrashhenija: 10.01.2023).

7 Deficit uchenicheskikh mest umen'shilsja vdvoe [Jelektronnyj resurs] rezhim dostupa: <https://almaty.tv/news/obrazovanie-i-nauka/1643-s-nachala-2022-goda-v-almaty-otkryli-54-detskikh-sada> (Data obrashhenija: 10.01.2023).

FTAMP 11.25

<https://doi.org/10.51889/1728-8940.2023.81.1.003>

М.Х. Саудбаев¹, А.Қ. Дінсіламова^{1*}

¹ Сулеймен Демирел атындағы университеті
Қаскелең қ., Қазақстан Республикасы

ШЕТЕЛДІК БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Қазақстан республикасының әлемдік аренадағы имиджін анықтау қай кезде де, өзекті мәселелердің бірі. Дегенмен, соның ішінде, шетелдік медиа құралдары Қазақстанды қалай бейнелеуде, шет тілдердегі БАҚ Қазақстанның имиджін қалыптастыруда қандай рөл атқаратындығын нақты әдістер арқылы зерттеу қазақ қоғамындағы медиа мамандары үшін маңызды болмақ. Ғылыми мақаланы жазудағы негізгі мақсат – Қазақстанның халықаралық аренадағы имиджін қалыптастыру жолындағы, шетелдік БАҚ-тың қандай үлесі болғанын анықтау. Нақты мақсатына жету жолында мемлекеттің имиджін қалыптастыру жолында нақты қандай шаралар қолданылды және ол іс-шаралар аудиториясы жағынан үлкен көрсеткішке ие қандай медиа құралдарында жарияланғаны қарастырылды. Қазақстанның халықаралық имиджін салыстырмалы түрде анықтау жолында «MT/ON = ir» формуласы және ел имиджін

айқындайтын көрсеткіштерді ұсынған А. Смиттің методологиясы қолданылды. Ғылыми идеясы ретінде— қазіргі таңда масс медиа жедел ақпарат тарататын, халыққа ықпал етіп, әлеуметтік өзгеріс әкелетін қуатты әмбебап арнаға айналғанын саяси ақпараттар арқылы дәлелдеуді алдық. Жұмыста БАҚ арқылы соның ішінде шетелдік медиа құралдары арқылы Қазақстанның халықаралық аренадағы беделі қалай талқыланып жүргеніне салыстырмалы анализ жасалынды. Қорытынды нәтижелер бойынша, шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарының Қазақстанның халықаралық имиджін қалыптастыруда әртүрлі этаптарды бастан өткергенін байқауға болады. Мәселен, Қазақстан ең алғаш тәуелсіздігін алған жылдары әлемдік аренада өз имиджін қалыптастыра қоймаған мемлекет болғаны нақты дәлелдермен келтірілді. Дегенмен, егемендік алғаннан кейінгі жылдары мемлекетіміздің халықаралық аренадағы өз орнын қалыптасырудағы алғашқы қадамдарының бірі ретінде- атом-ядролық қарудан бас тартуы болды. Осы кезеңнен басталып Қазақстан әлем елдеріне танылып, өз имиджін бірте-бірте қалыптастыру жолын бастағанына көз жеткіздік. Зерттеудің ғылыми және тәжірибелік маңызын анықтауда, қазақ тілінде осы уақытқа дейін осы тақырып турасында ғылыми зерттеулер жүргізіліп көрмеген, осы зерттеу жұмысы қазақ тілді ғылыми ортаға қосылған таңдаулы медиа саласындағы материалдардың бірі екендігі назарға алынды. Ал өзге тілдегі ғылыми әдебиеттерді зерттеп, пайдалануымыз мақаланың құндылығын одан әрі арта түсіретіні сөзсіз.

Түйін сөздер: имидж, медиа, қоғам, баспасөз, стратегия.

M.Saudbaev¹, A.Dinsilamova^{1*}

*¹ Suleyman Demirel University
c. Kaskelen, Kazakhstan*

THE ROLE OF FOREIGN MASS MEDIA IN THE FORMATION OF THE INTERNATIONAL IMAGE OF KAZAKHSTAN

Abstract

Determining the image of the Republic of Kazakhstan on the world scene is one of the most relevant issues. However, for media experts in Kazakhstan society important to study, how foreign media portray Kazakhstan, what is the role of foreign media in shaping the image of Kazakhstan through specific methods. Our goal is to determine the contribution of foreign media to formation the Kazakhstan's image in the international arena. We consider measures taken to create the state's image, and which media outlets have a large audience for those activities. Used methodology of Adam Smith proposing the formula "MT/OH=ir" and indicators defining the country's image to comparatively determine the international image of Kazakhstan. We proved that today the mass media become a powerful and universal channel that spreads immediate information, influences the people, and brings society changes. The scientific work analyzes how Kazakhstan's reputation in the international arena discussed in domestic and foreign media. Per results, foreign mass media have experienced different stages in the formation of the international image of Kazakhstan. For example, evidence given that Kazakhstan not began to form its image on the world scene during the first years of independence. But later, one of the first steps of our country in establishing its position in the international arena was the abandonment of nuclear weapons. It made sure that Kazakhstan began to be recognized worldwide and gradually formed its image. Due to its practical significance and innovation, scientific research on this topic has not been conducted in the Kazakh language until now. Studying scientific literature in other languages and using it definitely increases the value of the article.

Keywords: image, media, society, press, strategy.

Саудбаев М.Х.,¹ Динсиламова А. К.^{1*}

¹ Университет имени Сулеймана Демиреля
г. Каскелен, Республика Казахстан

РОЛЬ ЗАРУБЕЖНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ИМИДЖА КАЗАХСТАНА

Аннотация

Определение имиджа Республики Казахстан на мировой арене является одним из самых актуальных вопросов в любое время. Однако, медиа экспертам в Казахском обществе будет важно изучить, в том числе, то, как зарубежные СМИ изображают Казахстан, какую роль играют СМИ на иностранных языках в формировании имиджа Казахстана с помощью конкретных методов. Нашей целью при написании научной статьи является определение вклада зарубежных СМИ в формировании имиджа Казахстана на международной арене. Мы рассмотрим, какие конкретно меры были предприняты для создания имиджа государства для достижения конкретной цели, и какие СМИ имеют большую аудиторию для этой деятельности. Использовалась методика Адама Смита, предлагающая формулу « $MT/ON = ir$ » и показатели, определяющие имидж страны, чтобы относительно определить международный имидж Казахстана. В качестве основной научной идеи статьи нам удалось через политинформацию доказать, что сегодня средства массовой информации стали мощным и универсальным каналом, распространяющим оперативную информацию, воздействующим на людей, вызывающим социальные изменения. В научной работе проанализировано, как репутация Казахстана на международной арене обсуждается в средствах массовой информации, в том числе зарубежных. По итоговым результатам можно отметить, что зарубежные СМИ прошли разные этапы формирования международного имиджа Казахстана. Например, приведены конкретные доказательства того, что Казахстан был страной, которая не начала формировать свой имидж на мировой арене в первые годы своей независимости. Однако, в годы после приобретения независимости одним из первых шагов нашей страны в утверждении своих позиций на международной арене стал отказ от ядерного оружия. Начиная с этого периода, позаботились о том, чтобы Казахстан стал узнаваться странами мира и постепенно формировался его имидж. Ввиду его практической значимости и инновационности, научные исследования по этой теме на казахском языке до сих пор не проводились. Изучение научной литературы на других языках и использование их в статье однозначно повышает ценность статьи.

Ключевые слова: имидж, медиа, общество, пресса, стратегия.

КІРІСПЕ

Қоғамның имиджі оның жағдайынан айтарлықтай ауытқи алмайтындықтан, қолайлы имиджді құру қоғамның даму векторын да анықтайды. Сонымен қатар, бұл басымдықтар мүмкіндігінше объективті, өйткені олар көбінесе қоғамның ішкі қажеттіліктеріне және оның сыртқы әлемдегі басымдықтарына сәйкес келеді. Белгілі бір дәрежеде қоғамның имиджі оған сыртқы әлемнің әсерін де анықтайды. Осы себептерге байланысты қоғамның имиджін қалыптастыру оны дамытудың негізгі құралдарының бірі болып табылады [7, 3182 б.].

Мемлекеттік биліктің саяси имиджін қалыптастыру және басқару оны бұқаралық санаға енгізу мәселелері ақпараттық кеңістіктің дамуы мен Қазақстанның мемлекеттік жүйесінің болып жатқан өзгерістері жағдайында ерекше маңызды болып табылады.

Эмоционалды боялған, жалпыланған, стереотиптің сипатына ие, бұқаралық және жеке санада жасанды түрде қалыптасқан кез-келген адамның немесе топтың, объектінің немесе құбылыстың бейнесі, билік пен қоғам өкілдері арасындағы негізгі символдық делдал ретінде әрекет етеді, белгілі бір нәрсені қалыптастыру мақсатында әртүрлі әлеуметтік топтарға

ақпараттық-коммуникациялық әсер етудің маңызды құралы болып табылады. саяси сана және оларды белгілі бір әрекеттерге де, әрекетсіздікке де итермелейді.

Имидждің ерекше түрі ерекшеленеді: саяси – қоғамның саяси саласындағы жеке тұлғаның мінез-құлқына әсер ететін, жалпы имиджге тән жалпы сипаттамаларды да, саяси имидждің белгілі бір түріне тән ерекше белгілерді де қамтитын белгілі бір саясат субъектісінің жасанды түрде құрылған, тұрақты, әлеуметтік-психологиялық бейнесі болып табылады.

Зерттеушілер мемлекеттік биліктің саяси имиджіне мыналар кіретінін атап өтеді:

– сыртқы келбеті, жеке және кәсіби қасиеттері, белгілі бір иерархиядағы орны, сенімдері, өмір салты және саяси қызмет стилі туралы идеялардың жиынтығын қорытындылайтын, азаматтардың санасында саясатқа белгілі бір көзқарасты қалыптастыруға, тиісті саяси мінез-құлықты ынталандыруға, халықтың қызығушылығын оятуға қабілетті саяси қайраткердің имиджі қоғамда болып жатқан әлеуметтік-саяси және өзге де процестерге жатқызады. Соның ішінде статистика бойынша шартты сипаттамалары да бар [12, 726-740 б.].

– Жоғарыда айтылып өтілгендей шартты сипаттамаларға халықтың белгілі бір кезең аралығындағы әлеуметтік көңіл-күйі, мемлекеттің ішіндегі экономикалық даму көрсеткіштері, динамикалық статистикалар, мемлекеттің ішінде болып жатқан қылмыс деңгейлері мен туу және өлім көрсеткіштері жатады. Осы айтылғандардың барлығы қамтитын бағдарламалық-идеологиялық, қызметтік, көшбасшылық және сыртқы құрамдас бөліктері бар билеуші саяси партияның имиджі және мемлекеттің саяси имиджі, саяси-құқықтық режим, билік құрылымының тиімділігі);

– сипаттамалары-тұрақтылар, яғни. тарихи қалыптасқан ұлттық бейнелер-географиялық, тарихи-мәдени және басқа да ерекшеліктермен байланысты рәміздер [8, 25 б.].

Баспасөзде саяси имиджді қалыптастыру модельдерінің белгілі бір бағыты саясатқа қатысты оларды бір бағытта немесе басқа бағытта өзгерте алатын бағалау жүйесін қалыптастырады [13, 90-100 б.].

Мемлекеттік биліктің саяси имиджінің негізгі элементтері:

– біріншіден, мемлекеттің саяси қайраткерлерінің жеке (жеке), кәсіби, моральдық, әлеуметтік сипаттамалары (мемлекет көшбасшысы, партия көшбасшылары және т.б.);

– келесі типіне, қоғам арасындағы жеке бір әулеттің немесе жалғыз саясаттағы беделді адамдар, үстем тап өкілдерінің идеологиясы мен көзқарасынан құрылған жоспарлар мен бағдарламалар;

– Одан бөлек, үшінші типіне жатқызуға болатын мемлекет алдында, халық алдында жүрген саясатқа бейжай қарамайтын жандардың істерінің, бастамаларының нәтижесі;

– төртіншіден, мемлекет имиджінің шартты-динамикалық сипаттамалары.

Саяси имиджді қалыптастыру-бұл белгілі бір кезеңдерді қамтитын күрделі және көп сатылы процесс, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен имиджді қалыптастыру да, оны ілгерілету де бар. Мемлекеттік биліктің саяси имиджін қалыптастыру процесінде имиджді бұқаралық санаға енгізудің ең тиімді әдістерін, тәсілдері мен әдістерін анықтау имидждік стратегияны әзірлеу кезінде ерекше маңызды міндет болып табылады. Саясаттың әрбір нақты субъектісі, имидждік сипаттамалары үшін қажетті жиынтық анықталғаннан кейін, осы сипаттамаларды, қалыптасқан имиджді азаматтардың бұқаралық санасына енгізудің оңтайлы және тиімді әдістерін іздеу міндеті туындайды. Мұндай негізгі әдістерге (технологияларға) мыналар (позициялау, манипуляция, мифология, эмоционализация, сәйкестендіру, архаизация) жатады.

Қандайда да бір ортада саяси көзқарас немесе қоғам арасында, әлемдік аренада болмасын саяси имиджді қалыптастыру жолында кім де болмасын медиа құралдарын пайдалануды жөн санайды. Ол үшін халықтың түп санасына не жететінін, қалай насихат жасау керектігін жіті бақылағаннан соң үгіт-насихат жүргізіп, өздерінің PR агенттіктерін жұмылдыра бастайды. Олардың негізгі мақсаты барынша көп аудиторияны жинап, белгілі бір көзқарасты қалыптастыру болып табылады [14, 442 б.].

Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралдарының типологиялық палитрасы соңғы онжылдыққа айтарлықтай өзгерді. Бұл екі негізгі фактордың әсерімен түсіндіріледі: біріншіден, қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымындағы өзгерістер, екіншіден, Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде баспасөз типологиясындағы өзгерістерді қажет ететін жаңа технологиялық сәттер болып табылады. Қазіргі Қазақстандағы жаңа тенденциялардың бірі-мемлекеттік, қоғамдық, коммерциялық ұйымдарда баспасөз қызметтерін, қоғаммен байланыс қызметтерін құру, олардың негізгі қызметі:

– азаматтар мен қоғамдық бірлестіктерді билік органдарының мақсаттары, жоспарлары, ниеттері мен бағдарламалары туралы толық және объективті ақпаратпен қамтамасыз ету;

– бағдарламаларды қалыптастыру кезінде мүдделер мен қоғамдық қажеттіліктерді есепке алу, билік органдары қызметінің мақсаттары және оларды жүзеге асыру әдістерін таңдау.

Қазіргі жағдайда ақпарат биліктің негізгі ресурсы мен құралы болып табылады. Бұл ретте қазіргі заманғы мемлекет тұтынушылардың сұраныстарына сәйкес ақпаратты іріктеуге, өңдеуге және таратуға бағдарланған клиентке бағдарланған тәсіл қолданылатын осындай маркетингтік нысандарға көшуді жүзеге асырды. А.И. Пирогова атап өткендей, мемлекеттің имиджін зерттеудегі маңызды элемент саяси имидждің құрылымына кіретін иррационалды компоненттерді, атап айтқанда стереотиптер мен саяси мифтерді талдауға сүйену болып табылады.

Бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі жалпы қоғамдық сананың қалыптасуында, қызмет етуінде және эволюциясында атап өтіледі. Олар саяси идеяларға адамдардың әртүрлі топтарын тартады, саяси әлеуметтенуге ықпал етеді, бұқаралық санада билік имиджін қалыптастырады, белгілі бір саяси мінез-құлықты ынталандырады. Ақпараттық-компьютерлік технологиялардың, атап айтқанда интернеттің қарқынды дамуы жағдайында саяси имиджді қалыптастыру және басқару процесін зерттеу үлкен ғылыми маңызға ие.

Мемлекеттік биліктің саяси имиджін қалыптастыру процесінде Интернет-БАҚ-ты пайдаланудың рөлі мен тиімділігін қайта бағалаудың маңыздылығы Интернетті саяси коммуникация құралы ретінде танудың артуы бірқатар саяси технологияларды, сондай-ақ мемлекеттік биліктің саяси имиджін қалыптастыру, қолдау және түзету құралдары мен әдістерін қайта қарау қажеттілігіне әкелетіндігімен байланысты. Билік пен БАҚ арасындағы қарым-қатынасты дамыту үшін: біріншіден, қойылған міндеттерді бірлесіп шешуге ықпал ететін биліктің ақпараттық ашықтығы қажет; журналистердің құзыреттілігі мен кәсібилігі; БАҚ тәуелсіздігі; мемлекеттік билік органдары ұсынатын ақпараттық материалды ұсынуда емес, Талдамалық мақалаларда қолайлы журналистердің бағалау пайымдауларын барынша азайту болып табылады. Қазіргі заманның маңызды міндеттерінің қатарына Қазақстанның ішіндегі ақпараттық сауаттылықты жөнге келтіріп, БАҚ жүйесін реттеу жатады. Осылайша халықты ақпараттандыру жұмысымен нақты қандай мамандардың айналысып отырғанына жігі көңіл бөлінуі қажет. Одан бөлек Қазақстанның информациялық алаңы жаңа деңгейге жетіп, өз аудиториясын қалыптастырған үлкен арнаға айнала білуі- алға қойылған басты мақсаттардың бірі болмақ. Егер де Қазақстанның имиджін дұрыс ақпараттандыру арқылы қалыптастыра алар болсақ, мемлекет өз алдында тұрақты түрде дамып басқа да салаларын қарқынды жүргізіп отыруға көшер еді. Осыған байланысты дәл қазіргі таңдағы ең негізгі мемлекеттік ресурс көздері-білім мен ақпарат. Мойындалуы керек дүние, ақпараттық технологиялар, ақпарат алмасу ортасы, медиа құралдары, әлеуметтік желілердің барлығы, әлемнің түкпір-түкпірінен лезде ақпарат алғызатын медиа порталдар қазіргі әлемдегі ең маңызды деген мәселелерді шешуде ең зор үлес қосып отырған құралдардың бірі. Сондықтан Қазақстанның әлемдік имиджін қалыптастыруда осы мәселелерге аса мән беріп өткен дұрыс. Жаңа әлемдегі жаңа қауіптердің арасында сөз бостандығы мәселесі пайда болды. Қазіргі таңда жаһандану қарқынды түрде жүріп жатқандықтан, көптеген елдер мен ұлттарда өздеріне ғана тән жеке мәдениеттерінің жойылып кетуінен қорқу қаупі бар. Бұл жағдайда ақпараттық технологиялар үлкен рөл атқарады. Сондай-ақ қандай да бір елдің имиджін қалыптастыратын ең басты ерекшеліктердің бірі ретінде сол мемлекетте өмір сүретін халықтың мәдени деңгейі, қарым-қатынастағы тілдік нормалары, қарапайымдылықтары екені белгілі. Жалпы белгілі бір мемлекеттің имиджін қалыптастыруда сырттан

келген қонақтар мен туристердің халықаралық аренада белгілі бір мемлекет жайлы айтқан пікірлері мен көзқарастары да ерекше маңыздылыққа ие. Ақпарат алмасу деңгейінің қарыштап дамыған шағында, лезде хабар алып, миллиондаған тіпті миллиардтаған аудиторияны бір ауыз сөзбен өзіңе қарататын заманда халықаралық маңызы бар БАҚ-тың да мемлекет туралы берген бағасы ескерусіз қалмақ емес.

МАТЕРИАЛ ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Business Times газетінің «Президенттің алға қойған мақсатқа жетелейтін 100 нақты қадамы» атты тағы бір мақаласында қазақстандық көшбасшы өз еліне қиындықты жеңуге және жаһандық қаржы дағдарысын еңсеруге көмектесу үшін белсенді қадамдар жасағаны үшін мақталады. Осыдан бірнеше жыл бұрын экс-президент Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстанды 30 дамыған елдің қатарына кіргізетін немесе даму жолындағы ең тиімді болатын 100 нақты қадамды көрсеткен болатын. Автор әр реформаға жіті назар аударады. Бірінші реформа, оның айтуынша, меритократияға негізделетін неғұрлым жан-жақты жүйемен Мемлекеттік қызметке қабылдау рәсімін жаңғыртуды қамтамасыз етеді.

Келесі өзгеріс бойынша, елдегі заң үстемдігін белгілейтін реформа болды. Яғни, Қазақстанда бес сатылы сот жүйесі үш деңгейге ауыстырылып, бастапқыда көзделген бірінші саты, апелляция, кассация, қадағалау және қайта қадағалау этаптарынан тек бірінші, апелляциялық, кассациялық саты деген үш кезеңге ауыстырылуды көздеді. Одан бөлек, Астана халықаралық төрелік орталығы құрылып сот төрешілерін тағайындаудың негізгі талаптары күшейтілінуі көзделді.

Автордың айтуынша, үшінші реформа бизнес үшін қолайлы орта құру арқылы экономикалық өсуді ынталандыру және өнеркәсіпті әртараптандыру үшін көбірек инвесторларды тартуға бағытталған. Мысалы, мемлекеттік қызметшілердің 2017 жылғы қаңтардан бастап кірістерді декларациялаудың қазіргі тәжірибесі шығыстарды декларациялауға да қолданылады. Қосымша шараларға кәсіпкерлердің атынан әрекет ететін бизнес-омбудсмен институтын нығайту кіреді.

Одан бөлек, мемлекеттегі экономиканы дамытып кәсіпкерлерді тарту жолында, Қазақстан арқылы Азия мен Еуропаның арасын жалғайтын көпір құрып әртүрлі тауарларды жеткізу үшін жол торабын салу туралы ұсыныс білдірді.

Көлік инфрақұрылымындағы басқа өзгерістер Алматының өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне қызмет көрсету үшін жаңа әуежай салуды қамтиды.

Соңында, негізінен ағылшын құқығына негізделген жеке сот жүйесін пайдаланатын ерекше мәртебесі бар Астана халықаралық қаржы орталығын (АХҚО) құру және ағылшын тілін қазақ және орыс тілдерімен қатар ресми тіл ретінде пайдалану Астананы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) елдері үшін ірі қаржы орталығына айналдырады деп күтілуде. Төртінші реформа ұлттық бірегейлікке бағытталатын болады және «Мәңгілік ел» патриоттық актісі, «Үлкен Ел - Үлкен Отбасы» Қазақстан халқы Ассамблеясының ауқымды жобасы сияқты бірқатар жобалар арқылы іске асырылатын болады, олар «қазақ бірегейлігін нығайтуға және интеграцияланған азаматтық қоғамдастықты қалыптастыру үшін жағдай жасауға» арналған. Сол кезеңдегі маусым айында Түркия елінің көптеген медиа құралдары Қазақстан имиджін қалыптастыруда оң септігін тигізіп, Қазақстан президентінің түрік-қазақ қарым-қатынасын жақсартқандығы туралы жағымды жаңалықтар көптеп тарала бастады. Бұдан бөлек Ердоған Путинге қараша айындағы ресейлік ұшақтың апат болуына байланысты көңіл айту хатын жолдағаннан кейін де, түркиялық БАҚ бір леппен Ресей-Түрік қарым-қатынасы жайлы жарыса жаза бастады.

Екі көшбасшы тіпті жеті айлық үнсіздіктен кейін 40 минуттық телефон арқылы сөйлесті. Жергілікті сарапшылар Мәскеу мен Анкара арасындағы қарым-қатынасты қалыпқа келтіруге кім делдал болғанын болжады. Түркия мен Ресейдің жақындасуына бірден бір септігін тигізген, Қазақстан президенті екендігін түсінген түрік үкіметінің басшылары сол кездегі экс-президентке шексіз алғыстарын білдіре бастады. Осыған орай, түрік баспа және ақпараттық порталдары

өздерінің мәліметтерін, жаңалықтарын «Қазақстан көмегі арқылы Ресей-Түркия қарым-қатынасы түзелді» деген контексте жазды.

Мәселен, танымал Milliyet газеті күн сайын 140 000 дана тиражбен Қазақстан Президентінің Түрік-Ресей қарым-қатынастарын деэскалациялаудағы рөлін мадақтайтын мақала жариялады. Қазақстан президенті Ресей мен Түркияға диалогқа қайта оралуға көмектесу үшін бар күшін салғаны атап өтілді. Қазіргі күннің өзінде көптеген түркиялық саяси сарапшылар Қазақстанның достық ниетінің арқасында Түрік-Ресей шиеленісі тоқтап, бір арнаға түскенін айтуда. Оған дәлел, мәселен, осыдан бірнеше жыл бұрын нақтырай айтқанда 2016 жылдың 22-қаңтарында «Сіһан» деп аталатын түрік ақпарат агенттігі Хасан Канболаттың «Түрік-Ресей шиеленісін Назарбаев басшылығы шеше алады» атты мақаласын жариялады, онда Қазақстан Президенті екі соғысушы тарап арасында делдал бола алатын адам екендігі көрсетілген.

Мақалада министр А.Б.Ыдырысов Біріккен Ұлттар Ұйымының Қауіпсіздік Кеңесінің рөлін атап өтті, оның салтанатты міндеті, егер қауіп-қатер оған немесе бейбіт тұрғындардың қауіпсіздігіне қауіп төндірсе, араласуға өкілеттігі бар халықаралық бейбітшілікті сақтау болып табылады. Оның тиімділігі миллиондаған адамдардың әлемі мен өміріне үлкен әсер етеді. Дегенмен, бұрынғы Кеңес үкіметінің қармағында болған елдер, қазір гүлденген мемлекеттерге айналып отыр. Қазақстан үшін Қытайдың әлемдік держава ретінде өркендеуі, одан бөлек Азия және Таяу шығыс сынды елдердің сауда-экономикалық жағынан дамуы Қазақстан үшін алтын көпір болуына пайда тигізді. Дегенмен, экстремизм мен діни қақтығыстар шиеленісті мәселеге айналып, біршама кедергілер келтірді. Сондықтан Қазақстан осы айдың соңында кеңеске 2017 және 2018 жылдарға тұрақты емес мүше ретінде сайлану үшін өз кандидатурасын ұсынды.

Министр А.Б.Ыдырысов сайланған жағдайда Қазақстан біздің географиямыздан әлдеқайда асып түсетін БҰҰ жұмысына ерекше және оң үлес қосатынына сенім білдірді. Қазақстан небәрі 25 жыл Тәуелсіз ел болғанына қарамастан, БҰҰ-ны қолдауда немесе бейбітшілікті, қарусыздануды және диалогты ілгерілетуде аздаған елдер Қазақстанмен салыстыра алады. Ыдырысовтың айтуынша, мемлекетіміз әлем бойынша Семей сынақ полигонын жапқан алғашқы ел және әлемдегі төртінші ядролық қарудан бас тартқан бейбіт елдердің қатарында болды. Қазақстан басқа елдерді де үлгі алуға ынталандыру үшін аянбай еңбек етті. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев өзінің «Бейбітшілік. 21 ғасыр, ядролық қарусыздану алдағы онжылдықтарда БҰҰ үшін басты басымдық болуға тиіс» деп атап өтті. Ядролық қарусыздану мен таратпаудан басқа, Қазақстан кеңірек бейбітшілік пен диалогтың қуатты жақтаушысы болды. Қазақстан Украина мен Қырғызстандағы дағдарыстарда делдал болуға көмектесті, сондай-ақ Иран ядролық бағдарламасының тығырықтан шығуында рөл атқарды.

ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Шет елдердегі Қазақстанның халықаралық имиджі. Нысанның имиджіне әсер ететін үш фактор бар: 1) Бұқаралық ақпарат құралдары; 2) Интернет; 3) Әлеуметтік-мәдени байланыстар.

Осылардың ішіндегі интернет пен әлеуметтік-мәдени байланыстарды өлшей алмайтын айнымалыларға жатқызамыз. Ал бұқаралық ақпарат құралдарына анализ жасау жолында «Мангейм-Олбриттон» атты жаңалықтарды бағалаудың әдістемесін қолданатын боламыз. Одан бөлек Қазақстанның шетелдік БАҚ арқылы қалыптасқан имиджін талқылау жолында нақты үш әдіс бар екенін атап өткіміз келеді. Яғни, бұл үш әдіс елдің әлеуметтік имиджін бағалап береді [11].

Біз ел имиджін айқындайтын өз көрсеткіштерін ұсынған А.Смиттің әдіснамасы бойынша Қазақстанның имиджін бағалайтын боламыз. А.Смит трансұлттық компаниялардың корпоративтік имиджін зерттеді. Смит ең алдымен зерттеуге алған нысанының имиджін анықтау жолында халықтан онлайн сауалнама жүргізуді дұрыс деп тапты. Тек сауалнама жүргізіп болғаннан кейін ғана, зерттеу нысаны жайлы медиа құралдарында жазылған ақпараттарды сұрыптай бастады. Осылайша ол әлеуметтік әдістерді жүргізу арқылы имиджді анықтайтын негізгі кодтар мен көрсеткіштерді ойлап шығарды. Осы айнымалылардың көмегімен Смит имиджді салыстыруды жүзеге асыра алды. Осы екі индекс арасында күшті корреляция табылды.

Бұл әдіс белгілі бір уақыт аралығында корпорацияның имиджі туралы әлеуметтанулық деректер болмаған кезде пайдаланылады. Дәл осы әдісті Смит корпорацияның имиджін өлшеу жолында қолданған еді. Осыған байланысты Смиттің ұсынған бұл әдісін мемлекеттің де имиджін өлшеу тұрғысынан қолдануға әбден болады. Себебі, бұл әдістегі имиджді бағалау критерийлері екі объектінің белгілеріне ұқсас. Ең алғаш болып Бойд – Барретт аталмыш тәсілді көптеген елдердің имидждің салыстыру жолында қолдану туралы жазған еді [5, 175 б.].

Олай болса мемлекеттің халықаралық аренадағы имиджін БАҚ арқылы анықтауға бағытталған негізгі сипаттамалар мыналар:

- Ресми стилдегі үкіметке қатысты ақпараттар (state messages) – мұндай тектен меседждердің негізгі фокус алаңы мемлекет, үкімет болып табылады. Яғни, ұлттық кәсіпкерліктер, мемлекеттік қызметкерлерге қатысты жаңалықтар немесе заң жүзіндегі әртүрлі субъектілер.

- Әлеуметтік-қоғамдық типтегі ақпараттар (society messages) – бұл жердегі негізгі фокус алаңы әлеуметтік қоғамдағы азаматтар мен ерікті қоғам мүшелері, халық, волонтерлер болып табылады.

- Әртүрлі қатынастар индексі (relations index) – бұл жерде негізгі фокус мемлекеттік жаңалықтар мен әртүрлі әлеуметтік қаудастықтар арасындағы жаңалықтардың арасындағы байланыс жатады. Белгілі бір формула негізінде есептелінеді. Мәселен, «MT/ON = ir» формуласын мысалға алуға болады, аталмыш формула бойынша «MT» және «ON» нөлге тең болмауы керек, оны теңестіру үшін бірлік мәндерді беретін формула.

Айта кету керек, дәл осы формуланы дұрыс қолдана білу мемлекеттің халықаралық аренадағы имиджін өлшеуде өте маңызды. Егер мысал ретінде, Солтүстік Кореяның имиджін алып көрер болсақ. Солтүстік Кореяның индексі 10-нан 20-ға дейін болады, сонымен қатар сол елдің қоғамдастық жаңалықтары қол жетімді емес, ал мемлекеттік жаңалықтар Солтүстік Кореяның барлық жаңалықтарының жүз пайызын құрайды.

Кейбір батыс елдеріндегі индекс 1-1, 5-тен кіші мәнге тең болар еді (MT мен he арасындағы әдеттегі қатынас шамамен 1-ден 1-ге дейін, екі мән де 1-ден жоғары немесе төмен). Бұл әдіс бойынша байқайтынымыз елдің индекс неғұрлым аз көрсеткішті көрсеткен сайын, имидж соғұрлым жоғары болады. Біз қалыпты индикаторды 0,5-1,2, қанағаттанарлық 1,3-2 деп санаймыз.

1996-2023 жылдар аралығында the New York Times газетінің мазмұнын талдау.

1996 жылғы 16 желтоқсаннан бастап 01.01 2023 жылға дейін Қазақстанға қатысты 2150 хабарлама болды (кесте-1) .

Динамика келесідей:

Бұл бөлімде хабарламалар индексі мен Қазақстан имиджіндегі үрдістерді анықтау мақсатында New York Times контент-талдауы жүргізілді. New York Times медиа құралына анализ жасау арқылы біз имидж қалыптастыратын индексті ақпараттардың өзгеруін төрт кезеңін ажыраттық. Дегенмен, төмендегі төрт кезең мемлекеттің имиджін нақты көрсетпейді. Тек жалпы имидждік бағалауға әсер ететін фактор екенін ескертеміз.

1. Тәуелсіздік алғаннан бастап 2011 жылға дейін. Бұл кезең Қазақстанның бейтарап немесе сақтықпен бағалауымен сипатталады.

2. 2012-2013 жж. Осы жылдар ішінде Қазақстан туралы жағымсыз хабарлардың күрт өсуі байқалды. Алдыңғы бөлімдегі контент-талдаудан көріп отырғанымыздай, Қазақстан туралы жағымсыз хабарлардың өсуі ұзақ үрдістің бір бөлігі болды.

3. 2014-2017 жж. Бұл аралықта шетелдік медиа құралдарында Қазақстан жайлы ақпараттар легі жағымсыз жаңалықтарға тола бастады. Оның ішінде Қазақстан әлемдік терроризмге жақтасушылардың бірі сынды ақпараттардың саны күрт өсіп кетті. Осы кезеңде кескінді бағалау -2 деңгейінде тұрақты болып қалды.

4. 2018-2022 жж. Қазақстан туралы оң мақалалар санының күрт төмендеуіндегі теріс мақалалар санының динамикасы арасындағы айырмашылық. Яғни, кері процесс 2014-2017 жылдары орын алды.

New York Times мазмұнды талдауға шолу жасағаннан кейін, New York Times-пен бірдей деңгейдегі дереккөзге мазмұнды талдау жасалуы керек.

BBC змұнын талдауды қарастыру қызықты болады, өйткені New York Times-тен айырмашылығы, онда басқа мақсатты аудитория бар, ал бұл дереккөздің атрибуттары New York Times-пен салыстыруға болады.

Тұңғыш президенттің Қазақстан Республикасының шетелдегі имиджін қалыптастыру процесіне қосқан үлесін түсіну үшін біз Тұңғыш президенттің қызметіне салыстырмалы талдау жүргізіп, оның қызметін шетелдік баспасөзде көрсеткіміз келеді (АҚШ газетіне сілтеме осы талдауда біз New York Times газетін аламыз, Еуропадағы бұқаралық ақпарат құралдарын бақылау BBC болады). Алдымен біз президенттің әрбір қадамын сипаттаймыз, содан кейін осы оқиғаны БАҚ бақылауының сипатын көрсетеміз. Кейінірек, Мангейм-Олбриттонның әдіснамасы бойынша біз президент туралы хабарламалар индексын ұсынамыз және оның жалпы имиджге қосқан үлесін анықтаймыз. Президенттің баспасөзде жарияланбаған әрекеттерін біз қандай да бір факторларға байланысты маңызды және жарықсыз болып көрінетін оқиғаларды қоспағанда орналастырамыз.

Қазақстан Республикасы Тұңғыш президентінің есімі 1991 жылғы 16 желтоқсаннан бастап 2019 жылғы 19 сәуірге дейінгі аралықта 227 рет New York Times газетінде және 420 рет BBC-де айтылғанын бірден атап өткім келеді. Біздің президенттің мұндай аздаған ескертулерінің жалғыз себебі бар.

Шетелдік медиақұралдарын зерделей отырып ақпараттық және жанама сипаттағы оқиғалар мен жаңалықтар дербестендірілмейтінін аңғаруға болады. Бұл дегеніміз, нақты ақпаратқа қол қойып өз шешімдерін жариялаған жеке адамдардың тегі мен аты-жөндерін көрсетпейді. Мысал келтірер, болсақ егер президент ұндай да бір келісімшартқа қол қойға болса ол жерде тек мемлекеттердің аты мен адамдардың лауазымдары жазылады (Қазақстан мен Chevron басшылары мұнай және газ кен орындарын игеру туралы келісімшартқа қол қойды, көріп отырғанымыздай, басшының аты-жөні көрсетілмеген)

Зерттеу жұмысымызда мұндай сипаттағы ақпараттарды фильтрлеу арқылы информациялардың екі түрін нақыт ажыратуға болады. Олар, жанама және ақпараттық жаңалықтар, онда президент иесіздендірілген және талдамалық мақалалар түрінде көрсетілген, онда президент аты - жөні көрсетілген.

Шындыққа сай келмейтін информацияларды тартып, аудиторияға шығармау үшін мемлекет басшысының әртүрлі кездесулер мен, іс-сапарлар барысында сөйлеген сөздерін, көтерген бастамаларына анализ жасап салыстыру керекпіз. Сондай-ақ, біз бұл зерттеуде, басқа ғалымдардың алдыңғы зерттеулеріндегідей, талдаудан хабарламалардың үш түрін алып тастайтынымызды атап өткім келеді:

1. Болжамдық сипаттағы хабарламалар.

2. Белгілі бір парадигма шеңберіндегі Қазақстан Республикасы Президентінің жалпы қызметін зерттейтін посттар.

3. Жанама сипаттағы негізсіз бағалау пайымдаулары.

Біз Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің мемлекетіміздің даму факторы ретіндегі маңызы орасан зор екенін білеміз, бірақ біз Президенттің Қазақстанның халықаралық имиджін қалыптастыру ісіне қосқан үлесін талқылап жатқандықтан, атқарылған іс-шараларды ғана сипаттап қоймай, осы қызметтер арқылы Қазақстан имиджі халықаралық ақпарат құралдарында қалай көрініс тапқандығына анализ жасаймыз. Нәтижемінде экс-президент Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан имиджін қалыптастыру жолындағы қызметтері мен, шетелдік медиа құралдары New York Times және BBC-де қалай жарияланғаны көрсетіледі.

Халықаралық аренадағы мемлекеттің имиджін қалыптастыру жолында, елдің басынан өткен тарихы мен дәстүрлері де маңызды рөл атқаратыны анық [19, 49-63 б.]. Ұлттық мәдениетті БАҚ немесе медиа арқылы қалыптастыру туралы сөз болғанда қазақ киноларының әлемдік аренадағы байқауларға қатысуына жол ашу ең жақсы тұтқалардың бірі болары анық. Яғни, ағылшын тіліндегі қазақ фильмдеріне көңіл бөлу керек. Жалпы Қазақстан ғана емес көптеген Орталық

Азия елдері халықаралық аренада өз имиджін қалыптастыру жолында көптеген қиындықтарға тап болды. Өйткені олар, тәуелсіздігін 90 жылдардың басында ғана алған мемлекеттер болғандықтан, жас мемлекеттер ретінде олардың алдында екі бірдей міндет тұрды. Алғашқысы әлемдік деңгейдегі өз имиджін құру болса, екінші өзінің азаматтарының арасында, яғни, халық арасында өз мәдениеттерін барынша насихаттап, жеке құндылықтарын қалыптас-тыру. Мұндай елдерде ұлттық құрылыс пен ұлттық брендинг ұғымдары бір бірімен тығыз байланысты болады. Роберт Сондерс осы тұрғыда Қазақстан сынды елдердің 90-жылдардағы нақты міндеттеріне, біріншіден, ішкі салада тұтас ұлттық имиджді қалыптастыру кірсе, екіншіден, елдің оң имиджін өзге мемлекеттер арасында беру кіреді деп баға берді [15, 63 б.]. Бұқаралық ақпарат құралдары мемлекеттің интеграциялық процестерін ақпараттық қолдаудың негізгі құралы ретінде кез келген жерде маңызды рөлге ие. Шындығында медиасыз елдің халықаралық аренадағы имиджін нығайту мүмкін емес [18, 106 б.]. Қазақстан бұрынғы Кеңес одағынан тәуелсіздік алған сәттен бастап көпвекторлы дипломатияның сыртқы саясатын жүргізіп келеді. Көпвекторлық өзінің алғашқы жылдарында қажетті стратегия болғанымен, ол Қазақстанға өзінің тәуелсіздігін тиімді қорғауға және өз шекараларында және одан тыс жерлерде ұлы державалармен қарым-қатынасы туралы келіссөздер жүргізуге мүмкіндік беру үшін дамыды [17, 975-993 б.].

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Әдебиеттерге шолу жасай келе, ақпарат алмасудың іс жүзінде шексіз мүмкіндіктерімен сипатталатын жаһандық ақпараттық қоғам жағдайында халықаралық имидж деңгейі мемлекет азаматтарының дүниетанымын қалыптастыруда, өзінің және басқа мемлекеттердің бағалауында үлкен ақпараттық-тәрбиелік рөл атқаратын болатынын аңғарамыз. Мәселен, ресейлік ғалым Елена Дмитриеваның «Image of Russia in Kazakhstan and image of Kazakhstan in Russia: as we see» атты мақаласында респонденттерді зерттеуге алып, олардың пікіріне БАҚ-тың қалай әсер ететіндігін зерттеген. Нәтижесі бойынша, ғалымның зерттеуге алған субъектілерінің Қазақстан туралы көзқарасына ресейлік бұқаралық ақпарат құралдарының әсері маңызды рөл атқарған. Ресей мен Қазақстан азаматтарының бір-бірін қабылдауын талдау өте маңызды тақырып болып табылады, өйткені ол екі ел арасындағы қарым-қатынасқа әсер ететін көптеген әртүрлі факторларды анықтауға мүмкіндік береді. Әрі мақалада Ресей үшін Қазақстан басқа посткеңестік республикаларға қарағанда мәдени жағынан Ресейге ең жақын әрі достық қарым-қатынастағы мемлекет. Алайда, екі ел арасындағы экономикалық саладағы дамудың ортақ нүктелерінің жоқтығы Қазақстанға Ресейдің инвестиция, технология, ғылыми салалардағы ең перспективалы, алдыңғы орындағы серіктесі болуына мүмкіндік бермейді деген тұжырымға келген [6, 57-60 б.]. Одан бөлек ғалымдар Колосов пен Тоқболатовтың «Қазақстанның Ресейдегі бейнесі. қоғамдық пікір айнасында» атты зерттей жобаларында, Ресей тұрғындарының Қазақстан бейнесін қабылдауы туралы толық анализ жасалынған. Ғалымдардың 1993 және 2017 жылдар аралығында жүргізген қоғамдық пікірді зерттеуге бағытталған әлеуметтік зерттеулерінің нәтижесі бойынша Ресейдің Қазақстанмен құрлықтағы ең ұзын шекараларының бірі, ортақ тарихи өткені мен жақын болашағы бар екені көп айтылған. Сауалнама нәтижелері бойынша Қазақстан Ресейдің ең маңызды әлеуетті серіктестері санатына енгізілген, бірақ олардың арасында ешқашан жетекші орын алған емес. Ресейліктердің көпшілігі Қазақстанмен экономикалық байланыстарды дамытудың маңыздылығын атаса да, бірақ олардың пікірінше, Қазақстан Ресей үшін ең маңызды серіктес емес. Дегенмен, шетелде «Қазақстан бұрынғы кеңестік республика» ретіндегі стереотиптер біртіндеп жойылып барады [16, 42 б.]. Имиджді қалыптастыру теориясы бойынша көптеген әдебиеттерге шолу жасай отырып, осы салаға ХХ ғасырдың басында өз үлесін қосқан ғалымдар қатарына Липман, Бернейс, Блэк сынды зерттеушілер жататынын білдік. Мысалы Уолтер Липман 1922 жылғы «Қоғамдық пікір» [9, 428 б.]. Эдвард Бернейс 1923 жылғы «Қоғамдық пікірдің кристалдануы» және Сэм Блэктің «Қоғамдық қатынастарға кіріспе» атты еңбектерінен бастау алған. Ал одан кейін имиджді қалыптастыру және оны анықтауға әсер ететін факторларға Мангейм, Альбриттон, Кунцик, Петерсон, Паркер сынды зерттеушілердің еңбектерінде көп көңіл бөлінеді. Сондай таңдаулы

еңбектердің қатарына Саймон Анхольтың «Brand New Justice» және «Brand America» сынды 2000 жылдарда жазған зерттеуі жатады. Анхольдтің аталмыш жұмыстарында әртүрлі елдердің имидждерінің қалыптасу әдіснамасы мен бағалау мәселелері көрініс тапты [1, 11 б.]. Дәл осы зерттеуші Саймонның имиджмейкинг бағалау әдістемесі Қазақстанның халықаралық аренадағы имиджін бағалауға одан әрі көмектесетін қатаң математикалық құралдарды көрсетті деуге болады. Ал посткеңестік елдердегі елдің имиджін өзгертуге арналған PR-науқанның мәселелерімен Невзлин және Почепцов сынды зерттеушілер айналысса, дамушы елдердегі имиджді өзгерту науқанындағы проблемалар Эван Стюарт, Вольфсфилд, Уайт және Мангейм сияқты ғалымдардың бірқатар еңбектері мен мақалаларында көрініс тапты.

Жаһандық ақпараттық қоғам жағдайында мемлекеттің халықаралық имиджін қалыптастырудың негізгі ерекшеліктері әлемдік қоғамның басқа елдер туралы үлкен хабардар болуымен қатар сол елдегі халықтың секунд сайын толығып отырған ғаламтор жүйесіндегі шексіз ақпараттарға қол жетімділігі.

Шын мәнінде әлі де дамыған елдер қатарына кірмеген Қазақстан үшін, әлемдік аренада өзінің саяси имиджінің оң бағытта қалыптасуының үлкен маңызы бар. Қазақстан тарихи тұрғыдан Ресеймен бірге бұрынғы биполярлық әлемнің екі негізінің бірі-бұрынғы супердержава имиджінің жүктерін алып жүр. Қазіргі Қазақстанда әлемде өз имиджін қалыптастыруға байланысты бірқатар проблемалар бар. Көптеген мәселелер осы бағытта салмақты және барабар саясатты жүргізуге мүмкіндік беретін икемді құқықтық өрістің болмауына байланысты.

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУ

Ғылыми мақаламызда жинақталған анализдерді талқылап, нәтижелерге тоқталар болсақ, барлық көрсеткіштердің өзгеру динамикасын талдағаннан кейін (New York Times және BBC хабарламаларының индекстері, сондай-ақ New York Times және BBC қатынастарының индекстері) біз екі индекс арасындағы корреляцияны қарастырамыз.

Сәйкессіздікті талдау кезінде көрсеткіштердің өсуі мен төмендеуі байқалады. Жалпы, екі айнымалы арасындағы себеп-салдарлық байланыстың толық болмауы, сондай-ақ екі индекс арасындағы корреляцияның болмауы туралы айтуға болады.

Мангейм-Олбриттонды зерттеуден бастап (70-ші жылдардың екінші жартысы) үлкен өзгерістер болды деп айтуға болады. Жаһандануға байланысты ақпаратты алушыға беру құрылымы өзгерді. Егер 70 жыл ішінде біз елдің имиджі мен медиа мазмұны арасындағы орташа корреляцияны байқасақ, қазір мұндай корреляцияны таппаймыз. Интернет және әлеуметтік-мәдени байланыстар сияқты жаңа факторлар елдің имиджіне айтарлықтай әсер етеді.

Қазақстан имиджінің тиімділігін талдаудан келесі тұжырымдарға:

1. Мангейм-Олбриттонға арналған аудит әдістемесі. Егер 20 ғасырдың 70-80-ші жылдарында коммуникация индексі арқылы елдің имиджін зерттеу дұрыс болса, қазір жаһандану және ақпараттандыру дәуірінде Интернет және әлеуметтік-мәдени байланыстар сияқты факторлардың имиджді қалыптастырудың жалғыз көзі ретінде бұқаралық ақпарат құралдарының Үстемдігі аяқталды. Сондықтан, елдің имиджін анықтау кезінде біз сауалнамаларға негізделген әдіснамаға немесе БАҚ-тың контент-талдауы негізінде имиджді анықтайтын Смит әдісіне сүйенуіміз керек.

2. Қазақстан Оңтүстік Африка Республикасы мен Родезия қолданған имиджді қалыптастыру моделін ұстануы керек (Бернейсм моделі мен жүйелік модельді біріктіретін аралас модель), өйткені біздің имиджіміз олардың моделі іске қосылған кездегі күйінде болуы керек.

1. Қазақстанның үшінші ірі ядролық арсеналдан өз еркімен бас тартқан ел ретіндегі ұстанымы. Бұл факт бізге белгілі болғанымен, батыста кеңінен танымал емес.

2. Целиноградтың (қазір сол велотоптың арқасында жүзеге асырылып жатқан), Түркістанның (Ахмед Яссауи, «төмен Мекке» жерленген түріктердің рухани астанасы ретінде) өңірлік брендтерін ілгерілету. Алматының Алма мен apple City Отаны ретінде орналасуы.

3. Медеу мұз айдыны, Көк-Төбе, Қожа Ахмет Яссауи кесенесі, Абай-Шәкәрім бабаларымыз жатқан кесенелер сынды тарихи мекендерді барынша жалпақ жұртқа таратып, туристердің келуі үшін насихат жұмыстарын сапалы жүргізу;

4. Креативті заманауи стилдегі мәдени шаралар, этно стильдегі сауық кештері, сән апталықтары мен кездесулер ұйымдастыру;

5. Кино саласын өрістету;

Әрі, осыдан 10 жыл нақтырақ айтқанда 2010-2011 жылдары Қазақстан ЕҚЫҰ-ға төрағалық етуіне және Азида ойындарына байланысты халықаралық назардың орталығында болғанын назарға алсақ, бұл елдің имиджін қалыптастыруды сауатты жоспарлау мен позициялануы кезінде Қазақстанның беделін нығайтқан ең үздік факторлар болып табылды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жалпы шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарының Қазақстанның халықаралық имиджін қалыптастыруда әртүрлі кезеңдерді өткергенін байқауға болады. Шынтуайтында, Қазақстан ең алғаш тәуелсіздігін алған сәттерде әлемдік аренада өз имиджін қалыптастыра қоймаған болатын. Дегенмен, егемендік алғаннан кейінгі жылдары мемлекетіміздің халықаралық аренадағы өз орнын қалыптасырудағы алғашқы қадамдарының бірі ретінде- Атом-ядролық қарудан бас тартуымыз болды. Осы кезеңнен басталып Қазақстан әлем елдеріне танылып, өз имиджін бірте-бірте қалыптастыру жолын бастады.

Осылайша, теория тұрғысынан ең қолайлы деп Бернейс моделі емес, бұқаралық ақпарат құралдарында жағымды имидж қалыптастыруға бағытталған, бірақ жүйелік модель және оның әлеуметтік-мәдени тұрғыдан имидж құруға арналған вариациялары танылуы керек деп айтқымыз келеді. Қазақстан өзінің жеке имиджін толықтай қалыптастырақоймаған мемлекет екенін аңғаруға болады. Сондықтан бұл мәселеге ғылыми тұрғыдан қарау, осы саладағы заманауи ғылыми әдістердің жетістіктерін зерттеу өте маңызды болды. Талдау нәтижесінде Қазақстанның әлемдік бейнесінің мазмұны анықталады. Зерттеу барысында ел имиджінің негізгі сипаттамалары анықталды. Халықаралық имиджді қалыптастыру тетігінің толық қалыптаспағанынан қазіргі әлемдегі Қазақстанның имиджінің қалыптасуы стихиялы түрде немесе басқа елдердің ақпараттық саясатының әсерінен орын алуда. Мұның бірден бір себебі, Қазақстандағы медиа саласы немесе ақпарат тарату мәдениеті толық қалыптасып үлгермеуінен деуге болады. Біздің елдегі БАҚ әлемдік деңгейге көтеріле қоймағандықтан, Қазақстанның имиджін қалыптастыруды шетелдік белгілі медиа құралдары жүзеге асырып отыр. Осыған орай басқа елдердің тәжірибесін қабылдап, осындай мәселелерді шешудің өзіндік жолдарын іздестіру, біртұтас ұйымдық-үйлестіру құрылымы арқылы оң ұлттық имиджді қалыптастырып, қызметіміздің бағытын дамыту қажет.

Бүгінгі таңда мемлекеттің кез-келген сыртқы саяси, экономикалық және басқа да жетістіктері тиісті ақпараттық өріспен қамтамасыз етілуі керек екендігі бұрынғыдан да айқын. Бүгінде Қазақстан Республикасы имиджінің тарихи негізін өзектендіру қажет. Тарихи, саяси дамудың сабақтастығын түсіну қажет.

Сондай-ақ, Қазақстан бейнесінің мазмұнын арттыру қажет. Ойластырылған және мазмұнды бейнелермен белсенді жұмыс істеу-бұл елдің имиджін жүзеге асырудың негізгі және тиімді әдісі болып табылады. Ақпараттық қоғамды қалыптастыру жағдайында, сондай-ақ ақпарат алмасудың шексіздігі жағдайында елдің халықаралық имиджі қазақстандықтардың болашақ ұрпақтарының дүниетанымын қалыптастырудың негізі бола алатынын және болуға тиіс екенін түсіну қажет. Бұл орайда мемлекет үшін тиімді сыртқы саясатты жүргізу ең өзекті іс болғанымен де, онымен қатарласа жүретін ең маңызды деген тұстары да жетерлік. Мәселен, солардың бірі ретінде Қазақстанның өзге де мемлекеттердегі елшіліктерінің жұмыс сапасын одан әрі нығайту қажет. Әрі, шетелдердегі азаматтарымыздың сол елдегі пайдалы да тиімді қоғамдық жұмыстарға ат салысуларына мемлекет тарапынан жәрдемдесу қажет. Бұл да өз кезегінде Қазақстанның әлемдік аренадағы имиджін қалыптастыратын факторлардың бірі.

Қазақстан Республикасы қазіргі әлемнің сын-қатерлеріне жауап беру баспалдағынада тұр десек болады. Себебі, Кеңес үкіметі тарағаннан кейін, бұрынғы КСРО құрамында болған елдердің саяси жүйесі қз беттерінше объективті қалыптасуға жақындады. Мәселен, бірі өнеркәсіптік жүйеден постиндустриалды жүйеге ауысқан, әлеуметтік тұрғыдан дамыған елдерге

айналды. Осындай елдерде сәйкесінше халықтың өмір сүру сапасы да анағұрлым дамыған, ақпарат алу жағынан алда, әлеуметтік күн көрістен бөлек, қызмет сапасында да заманауи техникаларды қолданумен ерекшеленді. Тіпті, мұндай сипаттағы елдер қатарында сөзсіз Канада, Қытай, Америка Құрама Штаттары, Еуропа елдері болғаны да анық. Жаңа цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы трансшекаралық ақпарат алмасудың түбегейлі жаңа сапасына алып келеді. Бұл қауымдастықтардың ерекшелігі-деректерді беру кезінде байланыс құрылғыларының бір-бірінен географиялық алыстауы және жіберілген ақпараттың мөлшері азаяды. Пайдаланушылар деңгейінде игерілген жаңа коммуникациялық технологиялар жеке адамдар мен билік ортасындағы өзара келісімділікті бұза бастайды. Осылайша, әлемдік деңгейде технологиялар барлық өмірдің соның ішінде экономикалық және әлеуметтік өмірдің ең негізгі қозғаушы күшіне айналады.

1-кесте. Хабарламалар индексі мен Қазақстан имиджіндегі үрдістерді анықтау мақсатында контент-талдау.

Жыл	Жаңалықтар саны
1996	205
1997	124
1999	110
2000	108
2011	27
2012	44
2013	118
2014	99
2015	124
2016	155
2017	127
2018	123
2019	111
2020	140
2021	196
2022	152
01.01.2023	171

Жоғарыда талқыланып келе жатқан мемлекеттердің келесі тобына даму жолындағы елдер жатады. Мәселен, Қазақстанды сол елдердің біріне жатқызар болсақ, мемлекетіміз экономикалық жағынан ғана емес, саяси болсын, техникалық жағынан болсын әлі де баспалдақтарды өту кезеңінде. Алайда, бұл жолда Қазақстанды үлкен реформалар мен өзгерістер күтеді, көптеген кедергілер болатыны да анық. Дегенмен, егер білікті басшысы, сарабал саясатты ұстанар болса болашақта болатын негізгі жетістіктерді жобалап болсын шындыққа айналдыру қажет. Жаһандық ақпараттық қоғамды қалыптастырудың жалпы әлемдік проблемаларынан басқа, Қазақстан Республикасының алдында ұлтшілік шекаралар - бірқатар ірі қалалар мен елдің қалған бөлігі арасындағы цифрлық алшақтық мәселелері тұр.

Заманауи компьютерлік, телевизиялық, радио және телефон технологияларының қарқынды тоғысуы, жергілікті және жаһандық коммуникациялық желілердің жылдам таралуы ақпарат

алмасудың түбегейлі жаңа сапасын тудырады. Бұл жағдай жаһандандудың этномәдени аспектілерінің маңыздылығын арттыра отырып, бұқаралық санаға әсер етудің түбегейлі жаңа құралдарын қолдануды талап етеді.

Әдебиеттер:

1 Anholt S. *Brand New Justice: directory* / Simon Anholt.- London: 2006. 180 pages .

2 Anholt S. *Brand America: The making, unmaking and remaking of the greatest national image of all time: academic book* / S. Anholt, J. Hildreth J. – Marshall Cavendish International Asia Pte Ltd. – 2010. – 192 p.

3 Bernays E.L. *Crystallizing public opinion: academic and non-fiction book* / E.L. Bernays. - New York: Open Road Media. – 2015. – 220 p.

4 Bernays E.L. *The marketing of national policies. A study of war propaganda: journal article*/ E.L. Bernays. - New York: *Journal of Marketing*. – 1942. – 6(3) . – 244 p.

5 Володенков С.В. *Цифровизация современного пространства общественно-политических коммуникаций: научные концепции, модели и сценарии: научная статья*/ С.В. Володенков, С.Н. Федорченко. – Томск. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. – 2021. – (60), 175-193. – 19p.

6 Dmitrieva E. *Image of Russia in Kazakhstan and image of Kazakhstan in Russia: as we see each other: academic article*/ E. Dmitrieva.- Moscow. *The review was written for the bulletin "Russia and the Moslem World*. – 2019. – 57-60. – 16p.

7 Hwang J. *Relationships among country image, tour motivations, tour quality, tour satisfaction, and attitudinal loyalty: academic book*/ J. Hwang, M. Asif, K. Lee.- *The case of Chinese travelers to Korea. Sustainability*. – 2020. – 12(8) . – 3182 p.

8 Князбаева А.Б. *Роль казахстанской дипломатии в формировании международного имиджа страны: научная исследования*/ А.Б. Князбаева. - Астана. *Институт дипломатии*. – 2022. – 20-28с.

9 Lippmann W. *Public opinion: academic book*/ W. Lippmann. - London. Vol. 4, 2004. 428 p. *Electronic library system Transaction Publishers - Access mode* https://books.google.kz/books?hl=ru&lr=&id=YhXLOVc6BsoC&oi=fnd&pg=PA1&dq=public+opinion+&ots=4wuNIWints&sig=-5zlSuMrErDhEK4Wceg1xR-CGHA&redir_esc=y#v=onepage&q=public%20opinion&f=false (Date of access: 10.12.2022) . –

10 Lippmann W. *The phantom public: academic book*/ W. Lippmann. - London and New York. – 1927. – 195 p. *Text: online// electronic library system The MacMillan Company - URL:* https://books.google.kz/books?hl=ru&lr=&id=AUJTAQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR11&dq=Lippmann+W.+%C2%ABThe+Phantom+public%C2%BB.+&ots=EsVR9VsmIA&sig=FETv9LwpjvjtXZnDTs8mpabOnE&redir_esc=y#v=onepage&q=Lippmann%20W.%20%C2%ABThe%20Phantom%20public%C2%BB.&f=false (Date of access: 05.12.2022)

11 Немчик Н. *Коммуникативные стратегии и PR-технологии формирования имиджа страны на примере Республики Казахстан: онлайн статья* / Н.Немчик, К. Бардин, Н. Денисова. - Варшава и Латвия. *Сетевое издание «Век информации»*. – 2021. – 5. – № 3 (16). *URL:* [https://doi.org/10.33941/age-info.com53\(16\)5](https://doi.org/10.33941/age-info.com53(16)5) (дата обращения: 20.11.2022)

12 Roth K.P. *Advancing the country image construct: academic article*/ K.P. Roth, A. Diamantopoulos. - Vienna. *Journal of Business Research*, 2009. 62(7), 726-740. *URL:* https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/1680845/mod_resource/content/1/Artigos/Advancing_the_country_image_construct.pdf (Date of access: 07.12.2022)

13. Романова, И. В. *Формирование международного имиджа России зарубежными СМИ: научная статья*/ И.В. Романова, Е.В. Черенкова. - Россия. *Вестник Забайкальского государственного университета*. – 2022. – 28(6), 90-100. *URL:* <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-mezhdunarodnogo-imidzha-rossii-zarubezhnyimi-smi/viewer> (дата обращения: 7.12.2022).

14 Samiee, S. *Advancing the country image construct—A commentary essay: academic article / S. Samiee.- Journal of Business Research. – 2010. – 63(4). – p.442-445.*

15 Saunders, R.A. *Buying into Brand Borat: Kazakhstan’s Cautious Embrace of Its Unwanted “Son” : research article / R.A. Saunders.- Slavic Review. – 2008. – 67(1) . – p.63-80.*

16 Токбулатова, Ж. *Образ Казахстана в России по материалам СМИ: научная статья / Ж. Токбулатова. – Москва, Россия. Известия ран. серия географическая. – 2019. – № 5. – с. 32–42. URL:https://izvestia.igras.ru/jour/article/viewFile/949/642 (дата обращение: 7.12.2022).*

17 Vanderhill, R. *Between the bear and the dragon: multivectorism in Kazakhstan as a model strategy for secondary powers / R. Vanderhill, S.F. Joireman, R. Tulepbayeva.- Astana. International Affairs. – 2020. – 96(4) . – p.975-993.*

18 Vikhrova, O. *Information support of the Eurasian integration: The image of the EAEU in the mainstream media of the member states: academic article / O. Vikhrova, A. Hradziushka, O. Muravyova, M. Alekyan, N. Akhmedova. World of Media. Journal of Russian Media and Journalism Studies. – 2021. – 2 . – p.75-106. URL:*

https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/263557/1/World%20of%20Media_2-2021-75-104.pdf (date conversion: 10.12.2022).

19 Waskiel, T. *Historical narrative and tradition as instruments of creating the image of the state on the international Arena: The case of Kazakhstan: academic book/ T. Waskiel. - New York. Historia i Polityka. – 2019. – 37(30) . – 63 p.*

References:

1 Anholt, S. *Brand New Justice: directory / Simon Anholt.- London. – 2006. – 180 p.*

2 Anholt, S. *Brand America: The making, unmaking and remaking of the greatest national image of all time: academic book / S. Anholt, J. Hildreth - Marshall Cavendish International Asia Pte Ltd. – 2010. – 192 p.*

3 Bernays, E. L. *Crystallizing public opinion: academic and non-fiction book / E.L. Bernays. - New York: Open Road Media. – 2015. – 220 p*

4 Bernays, E. L. *The marketing of national policies. A study of war propaganda: journal article/ E.L. Bernays.- New York: Journal of Marketing. – 1942. – 6(3) . – 244.*

5 Volodenkov, S.V. *Cifrovizaciya sovremennogo prostranstva obshchestvenno-politicheskikh kommunikacij: nauchnye koncepcii, modeli i scenarii [Digitalization of the modern space of socio-political communications: scientific concepts, models and scenarios]: scientific article / S.V. Volodenkov, S.N. Fedorchenko - Tomsk. Bulletin of Tomsk State University. Philosophy. Sociology. Political science. – 2021. – №60 . – pp. 175-193.*

6 Dmitrieva, E. *Image of Russia in Kazakhstan and image of Kazakhstan in Russia: as we see each other: academic article/ E. Dmitrieva.- Moscow. The review was written for the bulletin “Russia and the Moslem World. – 2019. – 57-60 s.*

7 Hwang, J. *Relationships among country image, tour motivations, tour quality, tour satisfaction, and attitudinal loyalty: academic book/ J. Hwang, M. Asif, K. Lee.- The case of Chinese travelers to Korea. Sustainability. – 2020. 12(8) . – p.3182.*

8 Knyazbaeva, A. B. *Rol' kazahstanskoj diplomatii v formirovanii mezhdunarodnogo imidzha strany / The role of Kazakh diplomacy in shaping the country's international image: scientific research / A.B. Knyazbaeva. - Astana. Institute of Diplomacy. – 2022. . – 20-28 b.*

9 Lippmann W. *Public opinion: academic book/ W. Lippmann. - London. Vol. 4, 2004. 428. Text: online// electronic library system Transaction Publishers- URL:https://books.google.kz/books?hl=ru&lr=&id=YhXLOVc6BsoC&oi=fnd&pg=PA1&dq=public+o pinion+&ots=4wuNIWints&sig=-5zlSuMrErDhEK4Wceg1xR-CGHA&redir_esc=y#v=onepage&q=public%20opinion&f=false (Date of access: 10.12.2022).*

10 Lippmann W. *The phantom public: academic book/ W. Lippmann. - London and New York, 1927. 195 p. Text: online// electronic library system The MacMillan Company -*

URL:https://books.google.kz/books?hl=ru&lr=&id=AUJTAQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR11&dq=Lippmann+W.+%C2%ABThe+Phantom+public%C2%BB.+&ots=EsVR9VsmlA&sig=FETv9LwpjvjtXZnDTs8mpabOnE&redir_esc=y#v=onepage&q=Lippmann%20W.%20%C2%ABThe%20Phantom%20public%C2%BB.&f=false (Date of access: 05.12.2022).

11 Nemchik N. *Kommunikativnye strategii i PR-tehnologii formirovaniya imidzha strany na primere respubliki Kazahstan [Communication Strategies and PR Technologies for Forming the Image of the Country, on the Example of the Republic of Kazakhstan]: online article / N. Nemchik, K. Bardin, N. Denisova. - Warsaw and Latvia. Online publication "The Age of Information", 2021. 5, No. 3 (16). URL: [https://doi.org/10.33941/age-info.com53\(16\)5](https://doi.org/10.33941/age-info.com53(16)5) (Date of access: 11/20/2022)*

12 Roth K. P. *Advancing the country image construct: academic article/ K.P. Roth, A. Diamantopoulos.- Vienna. Journal of Business Research, 2009. 62(7), 726-740. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/1680845/mod_resource/content/1/Artigos/Advancing_the_country_image_construct.pdf (Date of access: 7.12.2022)*

13 Romanova I. V. *Formirovanie mezhdunarodnogo imidzha rossii zarubezhnymi SMI [Formation of the international image of Russia by foreign media] : scientific article / I.V. Romanova, E.V. Cherenkov. - Russia. Bulletin of the Transbaikal State University, 2022. 28(6), 90-100. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-mezhdunarodnogo-imidzha-rossii-zarubezhnymi-smi/viewer> (Date of access: 12/7/2022).*

14 Samiee S. *Advancing the country image construct – A commentary essay: academic article / S. Samiee.- Journal of Business Research. – 2010. – 63(4) . – p. 442-445.*

15 Saunders, R.A. *Buying into Brand Borat: Kazakhstan’s Cautious Embrace of Its Unwanted “Son” : research article / R.A. Saunders.- Slavic Review, 2008. 67(1), 63 – 80.*

16 Tokbulatova ZH. *Obraz Kazahstana v Rossii po materialam SMI. [The image of Kazakhstan in Russia based on media materials]: scientific article / J. Tokbulatova. - Moscow, Russia. News of wounds. geographic series. – 2019. – no. 5, p. 32–42. URL: <https://izvestia.igras.ru/jour/article/viewFile/949/642> (Date of access: 7.12.2022).*

17 Vanderhill R. *Between the bear and the dragon: multivectorism in Kazakhstan as a model strategy for secondary powers / R. Vanderhill, S.F. Joireman, R. Tulepbayeva.- Astana. International Affairs. – 2020. – 96(4) . – p.975-993.*

18 Vikhrova, O. *Information support of the Eurasian integration: The image of the EAEU in the mainstream media of the member states: academic article / O. Vikhrova, A. Hradziushka, O. Muravyova, M. Alekryan, N. Akhmedova. World of Media. Journal of Russian Media and Journalism Studies. – 2021. – (2), 75-106. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/263557/1/World%20of%20Media_2-2021-75-104.pdf (Date of access: 10.12.2022)*

19 Waskiel, T. *Historical narrative and tradition as instruments of creating the image of the state on the international Arena: The case of Kazakhstan: academic book/ T. Waskiel. - New York. Historia i Polityka. – 2019. – 37(30) . – p.63.*

У.О. Оралбаев¹, А.Б. Тлеубек^{1*}

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БАСПАСӨЗ ҚҰРАЛДАРЫНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ЖАРИЯЛАУ АСПЕКТІСІ

Аңдатпа

Мақалада қазақ тіліндегі баспасөздеріндегі этникалық тақырыптарды беру ерекшеліктері ғана емес, сонымен қатар оның ақпараттық қызметтеріне де талдау жасалған. Соның ішінде мемлекеттік баспасөз құралдарының бүгінгі жай-күйіне баса назар аударылған. Осы арқылы көпұлтты саналатын Қазақстандағы басылым беттеріндегі негізгі тақырыптарындағы ерекшеліктері, қызметтерінен бөлек, оның қоғамдық санаға қаншалықты дәрежеде әсер ете алатындығы жөніндегі зеттеулер мен деректерге салыстырмалы түрде талдаулар жасауды жөн деп санадық. Сонымен қатар, бұл тақырыптардың көтерілу негіздеріне де ерекше назар аударып қана қоймай, оның журналистиканың жанрлық және ақпараттық типтеріне қосқан үлесін бағамдаймыз. Аталған тақырыпта зерделеу нәтижесіне этникалық тақырыптарда жазылған басылым өнімдерінің қоғам санасына қалай әсер ететіндігінен бөлек, біздің өмірімізге айқындық беруге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: журналистика, этника, этникалық мәселе, ақпарат тарату, публицистика, жанр, қоғамдық сана.

U.Oralbaev¹, A.Tleubek^{1*}

*¹Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan*

ASPECT OF COVERAGE OF ETHNIC ISSUES IN THE KAZAKH PRESS

Abstract

The article analyzes not only the peculiarities of the transmission of ethnic themes in publications in the Kazakh language, but also its information activities. In particular, the emphasis is placed on the current state of the state press. Thus, we considered it expedient to conduct a comparative analysis of the data and critical comments on the peculiarities of the main topics on the pages of the publication in multinational Kazakhstan, as well as on the degree of its influence on public consciousness. In addition, we not only pay special attention to the basics of raising these topics, but also evaluate his contribution to genre and information types of journalism. The study of this topic will allow us to give clarity to our lives, in addition to how the products of the publication written on ethnic themes affect the consciousness of society.

Keywords: journalism, ethnicity, ethnic problem, dissemination of information, journalism, genre, public consciousness.

У.О. Оралбаев¹, А.Б. Тлеубек^{1*}

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан

АСПЕКТ ОСВЕЩЕНИЯ ЭТНИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ В СРЕДСТВАХ КАЗАХСТАНСКОЙ ПРЕССЫ

Аннотация

В статье проанализированы не только особенности передачи этнических тем в изданиях на казахском языке, но и его информационная деятельность. В том числе акцент сделан на сегодняшнем состоянии средств государственной прессы. Тем самым мы посчитали целесообразным провести сравнительный анализ данных и критических замечаний по особенностям основных тем на страницах издания в многонациональном Казахстане, а также по степени его влияния на общественное сознание. Кроме того, мы не только уделяем особое внимание основам поднятия этих тем, но и оцениваем его вклад в жанровые и информационные типы журналистики. Изучение данной темы позволит придать ясность нашей жизни, помимо того, как продукты издания, написанные на этнические темы, влияют на сознание общества.

Ключевые слова: журналистика, этника, этническая проблема, распространение информации, публицистика, жанр, общественное сознание.

КІРІСПЕ

Қазақ тілді басылымдарда проблемалық мәселелерді таныстыру немесе жариялау бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің біріне айналды. Оған бір мемлекетте тұратын қоғамның да тарапынан болатын өзгерістерге де баса назар аударыды талап ететінін де шындық. Осы арқылы біз қазақ басылымдарында этникалық мәселелердің жариялану ерекшеліктерін алғышарт етіп қана қарастырмай, сонымен бірге басқа да ерекшеліктеріне назар аударуды мақсат етіп отырмыз. Қазақ баспасөзіндегі теле және баспа өнімдерінің өзіндік ерекшеліктерін ескерсек, этникалық мәселелердің көтерілуі мен оны шешу жолдарын да барынша ашып көрсету керек екендігін көрсетеді. Бұл өз кезегінде қазақ журналистикасының жанрларының ішінде жекелей мәселелік жаңа типтің пайда болуына мұрындық болары сөзсіз. Себебі, қазіргі уақытта баспада, радиода немесе телеарналар мен электронды басылымдарда этникалық мәселелердің көтерілу ерекшеліктерін қарастыра алуымыз керек деп санаймыз. Мақалада сол үшін де этникалық проблемаларды көтерумен қатар, ақпараттық жанрда жарық көрген мақалалардың мәні мен маңыздылығына да баса назар аудару керек екендігі қарастырылды.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Мақалада методологиялық жағынан ғылыми жүйелілік пен салыстырмалы талдауларға негізделген. Әрі қазақстандық ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып жазылды. Қазақ тілді басылымдардың ерекшеліктері мен жаңалықтарды беру жағдаяттарына байланысты ақпараттық жанрдың салыстырмалы әдіс негізінде зерттеу жүргізілді. Мақалада зерттеулерді арнайы тақырып арқылы топтастырып, оны журналистика саласындағы өзіндік қолтаңбасын қалыптастыру мәселесі төңірегінде талқыланды. Осы арқылы қазақ тілді басылымдардың өзіндік қолтаңбасы мен жекелеген ерекшеліктеріне қарай жекелей зерттеуге мұрынды болары анық. Бұл мақалада басылымдардағы тақырыптар арқылы зерттеу де сараланды.

ТАЛҚЫЛАУ

Қазақстанда журналистика саласында медиаконфликтологияны жекелей сала ретінде қарастырмайды. Себебі, оны тек қана ақпараттық жанр немесе саясаттаудың бір саласы ретінде ғана қарастырады. Бұл өз кезегінде Қазақстан тәуелсіздік алған соң да өзекті мәселелердің бірі ретінде қала берді. Бұл әсіресе қазіргі уақыттағы әлемдегі болып жатқан жағдайларды ескерсек, қазіргі уақытта көтеріліп отырған мәселелерге барынша назар аударып, дұрыс жолға салуға тырысу керек. Себебі, қазақ басылымдарының өзіндік қолтаңбасынан бөдек, дәл осы саладағы

ғылыми жаңалықтардың шынымен де рас немесе жалған екендігін ажыратып алу маңыздылығы артып отырғаны жасырын емес.

Осы орайда конфликтологияның өзіндік ерекшеліктерін зерттеген ғалымдар қатарында А.Нерсисян және С.Сергеев секілді ғалымдардың іргелі еңбектерін басшылыққа алдық. Қазақстан өзінің тәуелсіздігін алғанан соң, көп ұлтты мемлекеттің біріне айналды. Себебі, қазақ жеріне Кеңес заманында басқа ұлт мен ұлыс өкілдерін күштеп қоныс аудартқанның нәтижесі [1, 110 б.]. Осы арқылы біздің жерімізді достық пен ынтымақтастықтың ортасына айналды. Алайда жұмыр басты пенде болған соң, міндетті түрде күнделікті өмірде адам белгілі бір мәселелермен ұшырасатыны белгілі. Дәл осындай сәтте кез келген деректер мен дәйектердің өзіндік қасиеттерін барынша дұрыс беруден бөлек, біздің өмірімізге қаншалықты орын алатындығын көрсетті. Осылайша біздің заманымызға дейінгі ақпарат алмасудың өзіндік ерекшеліктері мен қасиеті дәстүрлі басылымдардан едәуір өзгергендігін қарастыра отырып, зерттеліп, зерделенді.

Қазақстанның ұлтаралық қатынастары негізінде көптеген саяси зерттеулерге жол ашты. Алайда бұл жағдай көбіне 2000 жылдардан ары қарай жолға қойылып, зерделене бастады. Осы арқылы сарапшылар қазақ елінің болағашағы мен келешегін саралауға бағытталған еңбектер жазыла бастады. Сонымен қатар, Қазақстандағы этникалық басқарудың өзіндік модельдік үлгісінің қалыптасуна себепші болды. Қазақстандағы дәл осындай жағдайлар арқылы баспа беттеріндегі берілу жоларын қарастыра аламыз. Бұл журналистика мен саясаттану саласының арасындағы байланыстың бар екендігін көрсетеді. Осылайша басылымдардың ақпарат таратудың өзіндік ерекшеліктері мен проблеманы көрсетудегі басымдықтарын толығымен ашып көрсетіп қана қоймай, оны зерттеп, саралаудың жаңа деңгейін көрсетеді.

Этнос аралық мәселелерді көтеруде басылымдардың өзіндік ақпарат беру ерекшеліктеріне де баса назар аудару керек. Себебі, қазіргі таңда ақпарат таратудың өзіндік ерекшеліктерінің болуын да қарастырады. Осы арқылы журналистиканың жанрлары немесе типтерінің қасиеттерін салыстырып, оның басқа да өзгерістеріне байланысты екендігін анықтай аламыз.

Қазіргі таңда ақпарат таратудың басты өзегі – кеңістікте болып жатқан оқиғаларға арқа сүйейді. Сол оқиғаның негізгі ерекшеліктеріне саяси-әлеуметтік, қоғамдық және мәселелік тақырыптарды қамтамасыз етіп, оның шешілу жолдарына бағытталады. Бұл өз кезегінде журналистиканың дамуы мен оның ілгерлеуіне мұрындық болады. Осы арқылы кез келген деректердің нақты аражігін ажыратып қана қоймай, қоғам тарапынан басқа да ерекшеліктеріне баса назар аударуға шақырады. Бүгінгі таңда ақпаратқа оңай қол жеткізу арқылы кез келген тарихи оқиғаның тарихтың қатпарында ұмыт болып қалмай, ақпарат алаңында да ерекше қоғам мәйегімен еске сақталады. Осылайша, ақпарат арқылы да біздің өмір сүріп отырған қоғам да тарихтың бір бөлшегіне айналады. Осының негізінде болашақта басқа да ғалымдар тарихтың кей ерекшеліктері бойынша бөліп саралайды.

Қазіргі таңда этнос аралық мәселелерді тек саясаттану ғылымының өкілдері ғана емес, сонымен қатар журналистика және ақпарат саласының өкілдері мен сарапшылары зерттеп, талдау керек [2, С.34]. Себебі, журналистика қоғамға ой қозғаушы негізгі қызметті атқарып, саралайтындықтан таралып жатқан ақпараттың негізгі қызметтерін де қарастыру артық етпейді. Этнос аралық өзара мәселелер тек сол ұлт немесе ұлыс өкіліне ғана емес, сонымен қатар, толық мемлекеттің де басты мәселесі ретінде қарастырылуы керек. Бұл өз кезегінде басқа да өзара түсініспеушілікті басып қана қоймай, соның нақты нәтижесін де толық ашып көрсетіп бере алады. Тіпті кей мәліметтердегі деталь мәселесін де ашып көрсету мен оның нақты көрсерткіштерінің де қорытындысын көрсе алу қасиетіне ие екендігін айта кетуіміз керек.

Жоғарыда аталған мәселелер тек бір ғана еңбекке немесе бір ғана зерттеуге байланысты болып қалары міндетті емес. Осы тақырыпқа жиі ғылыми еңбектер жазылып, осы тақырыптар бойынша журналистерге арналған көмекші құралдардың санының өте аздығы көңілге қаяу салатыны да жасырын емес. Себебі, бұл көмекші құралдар арқылы ақпарат айдынында жүрген журналистердің еңбектерінің бағаланып қана қоймай, журналистің бас амандығы үшін де керек деп санаймыз. Ғалымдардың еңбектерін қарастыра отырсақ, олардың барлығы да тек саясаттану

немесе конфликтология саласына ғана қалам тербеп, журналистика жанрлары мен пішімдері ұмыт қалатындығын аңғартты. Әрине, ол да дұрыс шығар?! Алайда, дәл осы тақырыптарға ақпарат таратып жүрген журналистердің қызметі мен олардың жанкешті еңбектерінің еленуі, журналистердің оқиға орнынан ақпарат таратуға қолжетімді болуын қамтамасыз ету керек екендігін баса айта кетуіміз керек.

НӘТИЖЕЛЕР

Ақпарат – бүгінгі таңдағы ең басты фактлердің жиынтығына айналды. Бұл өзіндік ерекшеліктерімен қатар, оның жазылу стилі мен ақпаратқа қолданған әртүрлі деректерді де оқырмандарын қызықтырып, олардың тыңдарман, оқырман тараптарынан қажеттіліктерін де ескеру керек. Осы орайда бүгінгі таңдағы ақпараттар легінің тым көп болуы немесе сол секілді басқа да қажеттіліктерді ескерсек, дәл сол сансыз ақпараттың ортасында отырған қоғамдағы адамдарға жедел әрі түсінікті болуы керек.

Әлемде интернет желісі дұрыс дамымай тұрған уақытта тек газет-журналдармен қатар, радио және телеарналарды қараса, ғаламда интернет пайда болған соң ақпарат тарату едәуір жеңілдегенін айта кетуіміз керек. Бұл әлемдегі ақпараттың таралу ауқымынан бөлек, оның өзіндік формаларының да өзгеруіне алып келді.

Ақпарат таратушылар бүгінгі ерекшеліктерін этнос арасындағы конфликтіні өртеніп жатқан үй немесе жол апатына жиі ұқсатады. Әрі ақпарат таратушы негізгі БАҚ саласының өкілдері тіпті кейбірі этнос арасындағы «өшпенділік тілінің» пайда болуына себеп болуы да мүмкін. Жоғарыда айтқан этнос арасындағы қақтығыстарды Еуропаның тарихын зерттеуші Норман Дейвис: «Тарихтағы қасіретті оқиғалардың барлығы жалпыға ортақ факторлар мен ерекше факторлардың тоғысу немесе қақтығысынан болған», - деген деректі алға тартады [3, С.208].

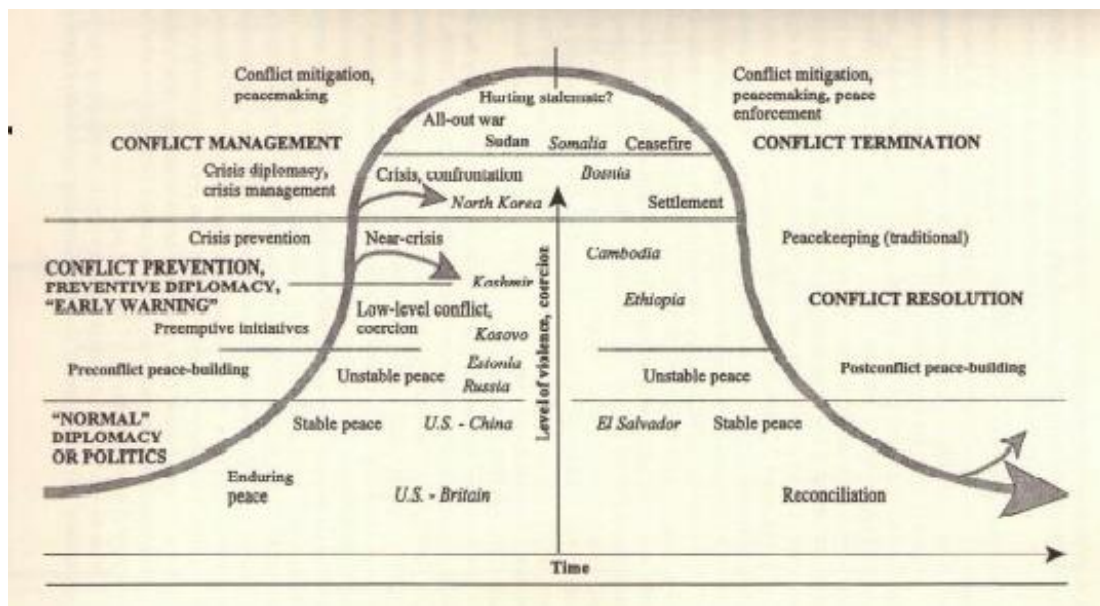
Конфликтінің алдын алу теориясын ұсынушылар мұндай саяси жанжалды көбіне жол апатына ұқсатқанын жоғарыда айттық. Соның салдары көбіне жүргізуші жол ережесін бұзса, көліктің техникалық ақауы бар болса, жолдың сапасы бұрыс болса апаттың ықтималдығы артады. Сол сияқты этнос арасындағы конфликті де сондай ықтималдықта жүреді.

Сол үшін де 1950 жылдардың екінші жартысынан бастап Батыс ғалымдары саяси және әлеуметтік мәселелерді шешудің басты бөлігі ретінде оның алдын алу механизмдерін түпкілікті түсіну керек деген шешімге келеді. Ағылшын ғалымы Кеннет Боулдинг алғаш рет ауа райын болжаған секілді конфликтінің де ықтималдығын болжауға болатын «құралдар» жасауды ұсынған еді. Әрине, бұл сол уақытта күлкілі болып көрінгенімен, уақыт өте келе оның маңыздылығы артып, басқа да ерекшеліктер бойынша топтастырылып, арнайы институттар өз жұмысын бастаған еді.

Ал 1974 жылы Синтия Керман «әлеуметтің температурасы мен қысымын, жылы немесе суық ағыстарының бағытын айқындап отыратын механизмдерді қалыптастыру жөнінде айтқан. Алайда конфликтіні бейбіт жолмен де шешуге болатынын дәлелдеген Махатма Ганди «сатъяграха» немесе «зомбылықсыз қарсылық, пассивті қарсылық» деп атаған еді [4, С.45]. Әрине, Гандидің бұл шешімі сол уақытта өз жерінің бостандығы үшін ғана солай істеген жоқ, ол өз елінің амандығы үшін де осындай қадамға барған еді. Кейінен бұны конфликтология саласының адамдары зерттеп, оның дәл сол салаға байланысты екендігін нақтылады. Ал Ганди үшін бұл конфликтінің шешімі емес, қарапайым өмір философиясы болған. Ал Галунгтің айтуынша, Гандидің принциптері конфликтіні шешу теориясына негіз болғаннан бөлек, сол туралы идеялардың бастауы болған деген пікір айтады [5, С.51].

Ғалымдар тобы конфликтіні кез келген қоғам өмірінде қайталанып отыратын циклді жағдай ретінде бейнелейді (1 сурет).

1-сурет. Конфликттің түрлері

Түрлі қауымдардың, мемлекеттердің және этностық топтардың арасындағы жағдай әртүрлі факторлардың қатысына қарай өзгеріп отыратындығын көрсетеді. Ең бейбіт кезең «ұзақмерзімді бейбітшілік» - АҚШ пен Ұлыбритания арасындағы келісімді мысал ретінде қарастыра аламыз. «Тұрақты бейбітшілік» - АҚШ пен Қытай арасында ұласқан тұста конфликттің алдын алу мақсатындағы шаралар қолға алынуы керек. Мұнда міндетті түрде превентивті дипломатиядан бөлек, этнос арасындағы кикілжінді шешу барысында механизмдерді пайдаланып, мәселе басталмай тұрып шеше алса, циклдік параболаның жоғары жиілігі де тым биік болмайды [6, 215 б.].

«Этносаралық қақтығыс» ұғымы этникалық қақтығыстың сырты бет-бейнесін көрсетіп, белгілі бір жағдаяттың портретін жасауға көмектеседі. Сонында, «ұлттық-этникалық қақтығыс» ұғымы ұлттық қақтығыстар мек этикалық жағын қарастыра алады. Осылайша, олардың негізгі типтері бойынша бірнеше топтарға бөлініп, топтастырылады. Атап айтар болсақ, ұлттық-этникалық, ұлттық-саяси, ұлттық-конфессиялық және т.б.

Жанжалдың дамуы бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Жанжал жағдайының кезеңі;
2. Өтпелі кезең (ықпал қақтығыстың қайта өсуі);
3. Жанжал белсенділігінің кезеңі немесе тараптардың тікелей қақтығысы;
4. Жанжалды шешу, шешім қабылдау немесе жою кезеңі [7, С.29].

Өзінің типологиясы бойынша ұлттық қақтығыс, ең алдымен, бірлескен болып саналады. Өйткені оның субъектілері белгілі бір елдің қоғамдағы әлеуметтік мәртебелерінің теңсіздігіне байланысты мүдделерді бұзудан ірі әлеуметтік топтар саналады. Бірақ, сонымен бірге бұл саяси көзқарас бойынша саяси аспектіге ие, өйткені бірде-бір ұлт саяси ұйымсыз, мемлекетсіз қалыптаса қоймағаны белгілі.

Ұлттық қақтығыстың генезисі қайшылықтарға, белгілі бір қоғамдағы болмысқа байланыстырылады. Саяси жанжал өзінің нысаны бойынша ұлттық қозғалыстардың дамуының белгілі бір кезеңінің көрінісі саналады: ирредентистік (қайта бірігу), этнолингвистикалық, көші-қонға қарсы, автономды-мистикалық және т.б.

Мақсаттарына қарай қарастыратын болсақ, олар қақтығыстың сипатына қарай әсер етеді. Бұл жағдайда реалистік немесе реалистік емес, аралас қақтығыстарды ажыратып көрсете аламыз. Нақты қақтығыстар белгілі бір мақсаттарға байланысты орындалады. Бұл жағдайды қарастырсақ, қақтығыс әрекеттері оларға жетудің құралы ғана болып қарастырылады. Бұл

жағдайда көбіне қақтығыс әрекеттерінің оларға жетуінің құралын көрсетеді. Шындыққа сай келмейтін қақтығыстардың субъектілері қақтығыстың себептерін түсінбеген кезде анық емес мақсаттарда орын алады. Сонымен қатар, жанжалдың өзі эмоционалды босатудың агрессивті әдісі екендігін де естен шығармауымыз керек. Мұндай қақтығыстарды болжау мақсаттар үшін толығымен поляризацияланған. Нақты қақтығыстардың мысалдары өте көп. Себебі, олар бір елдің ғана ішінде емес, тіпті ұлт арасындағы қақтығыстарды да естен шығармауымыз керек. Осылайша, олардың негізгі типтерін қарастыра отырып, нақты бағалай алатындығымызды көрсетеді.

Ағымның ұзақтығын ескерсек, ұлттық қақтығыстар қысқа мерзімді болып көрінуі бек мүмкін. Алайда оның негізгі мерзімі ұзақ мерзімді және аралық болып бөлінеді. Тағы бір жіктеудің сатысы ол қақтығыстың қарқындылығы, яғни қақтығыстың пайда болуы мен даму кезінде қарама-қарсы тараптардың өзара қабылдаған шешімдері. Мысалы, шетелдік қақтығыстарда келесі түрлерге қарай бөлінеді:

1. Зорлық-зомбылық қақтығыстары (нақты зорлық-зомбылық әрекеттерімен нашар басқарылады);

2. Зорлық-зомбылыққа толы қақтығыстар (кез-келген уақытта нақты зорлық-зомбылыққа айналуға дайын);

3. Потенциалды зорлық-зомбылық қақтығысы (зорлық-зомбылықтың алғышарттары бар, бірақ әлі өзін көрсетпейді) [8, С.385].

Тәсіліне қарай қақтығыстарды Лапидус былайша бөліп қарастырады:

1. Мемлекет аралық деңгейде болып жатқан қақтығыстар; Бұл мәселеде бір мемлекеттің тыныштығын бұзып, елдің шекарасына басып кіру немесе сол секілді шаралардың нәтижесінде қарастырылады. Мысалы, Қырым мәселесі үшін басталған Ресей мен Украина арасындағы қақтығыстар артынша қарулы қақтығысқа ұласқан еді.

2. Ел ішінде туындайтын қақтығыстар; Ел ішінде болатын қақтығыстардың басым көпшілігі биліктегілерге қарсы наразылықтары немесе айтар уәждерінің нәтижесінде пайда болады. Оған мысал ретінде, Қырғызстанда мемлекет басшысы отыратын Ақ үйді халықтың басып алуын атап көрсете аламыз [9, С.63].

Я.Этингердің ұлттық қақтығыстарды жіктелуіне қарай келесі типтер бойынша қарастырады:

1. Бұрын бөлектенген этникалық топтардың бірігуімен болатын әрі тығыс орналасқан аумақта болған қақтығыстар;

2. Шағын этникалық топтың тәуелсіз мемлекет құру құқығын жүзеге асыруға деген ұмтылысынан туындаған қақтығыстар;

3. Депортациялаған халықтардың өздеріне тиесілі аумаққа құқықтарын қалпына келтірумен байланысты қарама-қайшылықтар;

4. Көрші мемлекеттің аумағына немесе оның бір бөлігіне негізделген қақтығыстар;

5. Ерікті территориялық өзгерістер нәтижесінде пайда болған ұлтаралық қақтығыстар [10, Р.13].

Сонымен өатар, басқа да белгіленген типологиялар бар. Олардың барлығын талдау кем дегенде, жаңарып отыратындығын ескерсек, біраз уақытты талап етуі де ғажап емес.

Жүйелі конфликтологиялық талдаудың өзін келесі көрсеткіштер бойынша топтастыра отырып, жіктей аламыз:

1. Өңірдің этнодемографиялық сипаттамалары. Атап айтқанда, жергілікті жерлерде өмір сүретін этникалық топтардың сипаттамасы бойынша жіктеп қарастыра аламыз.

2. Этносаяси жағдайдың экономикалық негізі. Яғни, басқа мемлекетте өмір сүретін этностардың барлығы да ел экономикасына тигізетін пайдасы туралы айта кеткеніміз жөн.

3. Белгілі бір мемлекет ыдырағаннан кейін халықтың этносаяси ресустарының деңгейі мен құрылымы. Одақтас мемлекеттердің қарамағында болған мемлекеттің ыдырағаннан соң, белгілі бір деңгейде өз тілі мен дінін, дәстүрі мен ділін сақтап қалуын атаймыз [11, р.30].

БАҚ көптен бері қоғамдық пікірді қалыптастырудың негізгі құралы айналды. Олардың басым көпшілігі дайын шаблондағы ақпараттарды таратып үйреніп қалғандықтан оларда жаңалықтың

құндылығы туралы аса мән бере бермейтіні тағы бар [12, р.108]. БАҚ арқылы алынған ақпараттың жұмыс қабілеттілігімен, ұтқырлығымен, қол жетімділігімен ерекшеле-нетінін ескерсек, олардың тағы бір фактілерді фотография арқылы беретіндігі оқырман санасына оқиғаны айқындауға күш салады. Осыған байланысты кей фотографтар суретті өңдеп беруі де мүмкін. Алайда осы орайда ескеретін маңызды мәселелердің бар екендігін ескеруіміз керек. Баспасөз құралдары кез-кезлен саяси процеске жүзеге асыру барысында оның халықтың әр тобы мен этностары да оқиындықтарын ескеруі керек. Әрі сол арқылы этносқа байланысты өшпенділік тілінің пайда болуына себепші болмауы керек. Екіншіден ақпаратты тарату барысында оның өзіндік ерекшеліктерін де барын есере кертiмiз керек. Себебі олар тіпті басылған қақтығысты ары қарай өршітіп жіберуі де мүмкін екендігін естен шығармауымыз керек.

1978 жылы қабылданған ЮНЕСКО-ның БАҚ-тың бейбітшілік пен халықаралық өзара түсіністікті нығайтуға қосқан үлесі туралы декларациясы мыналарға міндеттеледі: «Ақпарат құралдары мәдениет пен бейбітшілікті туралы мәліметтерді тарата отырып, олардың арасындағы надамндық пен түсінбеушілікті жоюға, барлық ұлттың, баршасының құқықтары мен қадір-қасиеттерін құрметтеуді қамтамасыз етуге ықпал етеді. Нәсіліне, жынысына, тіліне, дініне немесе ұлтына қарамастан халықтар мен барлық адамдар тең» [13, С.67].

Қазақстандық баспасөз құралдарындағы негізгі қасиеттерді қарастыра отырып, ақпарат тараудың негізгі ерекшеліктерін қарастыру керек екендігін байқадық. Бұл өз кезегінде кез келген деректің жанрлық сипатына да баса назар аудартады. Әрине, оған себеп те жоқ емес. Ең бірінші кезекте ақпаратты беру барысында баса назар аудартатын ол әрине этикалық тұрғысынан ақпараттың дұрыс берілуі немесе медиаэтика бойынша стандарттардың сақталуы. Оны көп адамдар елеп ескере бермейтінін ескерсек, қазіргі уақытта журналистердің басым көпшілігі қаралым немесе даулы мәселелерді қарастырағанда өздерінің азаматтық борышынан бөлек басқа да ерекшеліктерін бірінші орынға қоймай, қаралым мен оқырмандарын алдаусырату тәсілдеріне көп барады.

Қазақ тілді басылымдардың өзінің ішінде арадықты немесе өшпенділік тілін қарастыруда ерекше назар аударатын негізгі қасиеттерінің бар екендігін көрсетеді. Алайда, оның шешу жолдары тек аудиторияға байланысты. Себебі, аудиторияның өзі дәл сондай талап қойып, ерекшеліктерді ажырата алса, баспасөз құралдары оқырмандарының алдында сапалы контент жасауға ұсынылатын еді. Осылайша журналистердің де қоғам алдындағы жауапкершілігінің артуына күш салатын едік. Бұл өз кезегінде басқа да сала мамандарына өзіндік ойы мен пікірін қалыптастуға ат салысатын еді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, этнос аралық мәселелерді жариялау барысында көбіне БАҚ өкілдері журналистика жанрларының қатарындағы ақпараттық типке иек артады. Бұл нақты мәселені қысқа және нұсқа түсінуімен қарастырлатын болса да, оның басқа да себептері мен салдарын толық ашып көрсетіп, сарапатама жасай алмайды. Бұл өз кезегінде ақпарат таратудың өзіндік бір сипаты ғана емес, сонымен қатар, оқырман тарапынан дұрыс түсінбеушіліктер де орын алуы бек мүмкін. Ақпараттық сала – тек факт пен оқиғаға сүйенген негізгі дерек. Соны қысқа әрі нұсқа беру немесе ақпараттық жанрдағы мақалалардың негізгі қасиеттерінен бөлек, басқа да ерекшеліктерін қарастыра алсақ, оқырман мен көрерменді жарияланып отырған мақалаға қызықтырады.

Этносы көп мемлекет үшін этникалық мәселелерді жариялау – нәзік ұғым. Себебі, әр оқырман тарапынан белгілі бір этносқа өшпенділік тілі немесе оған қарсы бағытта ой қалыптаспауы керек. Осы үшін де БАҚ өкілдерінде этникалық мәселелерді жариялауда өзіндік ерекшеліктерін ескеріп, оның журналистикамен байланысы бар екенін және қоғам тарапынан сол арқылы көзқарас қалыптасатынын да ұмытпауымыз керек.

Әдебиеттер:

1 Авксентьев В.А. Этническая конфликтология: в поисках научно парадигмы / В.А. Авксентьев. – Ставрополь. – 2001. – 267 с.

- 2 Авксентьев В.А. Этнические конфликты: история и типология / В.А. Авксентьев // Социологические исследования. - 1996. - №12. - С. 43-49.
- 3 Аклаев А. Р. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент / А.Р. Аклаев. - М.: Дело, 2005. - 472 с.
- 4 Дробижеева Л.М. Идентичность и этнические установки русских в своей и иноэтнической среде / Л.М. Дробижеева // Социологические исследования. - 2010. - №12. - С.49-58.
- 5 Малькова В.К. Пресса как фактор формирования этнической идентичности. // Конфликтная этничность и этнические конфликты. - 1994. - №4 - 34 с.
- 6 Мельник Г.С. Mass-media: психологические процессы и эффекты/ Г.С. Мельник. - СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1996. - 160 с.
- 7 Мусаев А.И. К вопросу о роли информационного фактора в этнополитическом конфликте / А.И. Мусаев - М.: Конфликтология, 2015. - 212-218 С.
- 8 Пересветов В. Журналистика. Секреты успеха / В. Пересветов - СПб.: Тровант, 2009. - 29 С.
- 9 Релжич Д. Средства массовой информации и трансформация этнополитических конфликтов / Д. Релжич. – М.: Наука, 2007. – с. 373-390.
- 10 Степанов Е.И. Конфликтология переходного периода: Методологические, теоретические, технологические проблемы. / Е.И. Степанов - М.: Институт социологии РАН, 1996. – 143 с.
- 11 Hannum H. The Specter of Secession. Responding to Claims for Ethnic Self-Determination / H.Hannum // Foreign Affairs. – 1998. – Vol. 77 – p.13.
- 12 Posen B. The Security Dilemma and Ethic Conflict / B. Posen // Survival. – 1993. – №1 – pp 27-47.
- 13 Tishkov V. A. Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: the Mind Aflame / V. A. Tishkov. - London. – 1997. – 334 p.

References:

- 1 Avksentev V.A. Etnicheskaya konfliktologiya: v poiskah nauchno paradigmy / V.A. Avksent'ev. – Stavropol'. – 2001. – 267 s.
- 2 Avksent'ev V.A. Etnicheskie konflikty: istoriya i tipologiya / V.A. Avksent'ev // Sociologicheskie issledovaniya. – 1996. – №12. – S. 43-49.
- 3 Aklaev A. R. Etnopoliticheskaya konfliktologiya: Analiz i menedzhment / A.R. Aklaev. - M.: Delo. – 2005. – 472 s.
- 4 Drobizheva L.M. Identichnost' i etnicheskie ustanovki russkih v svoej i inoetnicheskoj srede / L.M. Drobizheva // Sociologicheskie issledovaniya. – 2010. – №12. – S.49-58.
- 5 Malkova V.K. Pressa kak faktor formirovaniya etnicheskoj identichnosti. // Konfliktnaya etnichnost' i etnicheskie konflikty. – 1994. – №4. – 34 s.
- 6 Mel'nik G.S. Mass-media: psihologicheskie processy i efekty/ G.S. Mel'nik. - SPb. : Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta. – 1996. – 160 s.
- 7 Musaev A.I. K voprosu o roli informacionnogo faktora v etnopoliticheskom konflikte / A.I. Musaev - M.: Konfliktologiya. – 2015. – 212-218 С.
- 8 Peresvetov V. Zhurnalistika. Sekrety uspekha / V. Peresvetov - SPb.: Trovant, 2009. - 29 С.
- 9 Relzhich D. Sredstva massovoj informacii i transformaciya etnopoliticheskikh konfliktov / D. Relzhich. – М.: Nauka. – 2007. – с. 373-390.
- 10 Stepanov E.I. Konfliktologiya perekhodnogo perioda: Metodologicheskie, teoreticheskie, tekhnologicheskie problemy. / E.I. Stepanov. – М.: Institut sociologii RAN. – 1996. – 143 с.
- 11 Hannum H. The Specter of Secession. Responding to Claims for Ethnic Self-Determination [Text] / H. Hannum // Foreign Affairs. – 1998. – Vol. 77 – p.13.
- 12 Posen B. The Security Dilemma and Ethic Conflict / B. Posen // Survival. – 1993. – №1 – pp 27-47.
- 13 Tishkov V. A. Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: the Mind Aflame / V. A. Tishkov. - London. – 1997. – 334 p.

**ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS**

SRSTI 04.51

<https://doi.org/10.51889/1728-8940.2023.81.1.006>

I.Rau^{1*}, R.Absattarov², K. Kantaeva²

¹ *Academy leading personnel of the Bundesfer,
Hamburg, Germany*

² *Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Republic of Kazakhstan*

ILLEGAL IMMIGRATION: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

The article "Illegal Immigration: A Sociological Analysis" examines the sociological aspects of illegal immigration, using the European Union countries, particularly Germany, as a case study. The author analyzes the causes and consequences of illegal immigration and identifies key social issues arising from this phenomenon. The main focus is on the territorial and cultural orientation of individuals, as well as the psychological division into "us" and "them" groups, which can provoke social and political instability. The article employs methods of systemic analysis, historical, and sociological approaches. The author notes that illegal immigration is significantly increasing, especially in the context of recent events in the Middle East and North Africa, and highlights the challenges faced by EU countries in combating this phenomenon.

Illegal, clandestine emigration has more negative aspects. However, in recent years, it has been rapidly increasing in the European Union, with effective methods of combating it still being studied, and the EU's political elite only beginning to grasp the severity of the problem.

Keywords: illegal, migration, immigration, emigration, refugees, freedom.

И.А. Рау^{1*}, Р.Б. Әбсәттаров², Қ.А. Қантаева²

¹ *Бундесфердің жетекші кадрлардың академиясы
Гамбург қ., Германия*

² *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ЗАҢСЫЗ ИММИГРАЦИЯ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

«Заңсыз иммиграция: социологиялық талдау» мақаласында Еуропалық Одақ елдерінің, атап айтқанда Германияның мысалында заңсыз иммиграцияның социологиялық аспектілері қарастырылған. Автор заңсыз иммиграцияның себептері мен салдарын талдайды, сонымен қатар осы құбылысқа байланысты туындайтын негізгі әлеуметтік мәселелерді анықтайды. Адамның аумақтық және мәдени бағытына, сондай-ақ әлеуметтік және саяси тұрақсыздықты тудыруы мүмкін «біз» және «бөтен» топтарына психологиялық бөлінуіне басты назар аударылады. Мақалада жүйелік талдау әдістері, тарихи және социологиялық тәсілдер қолданылады. Автор

заңсыз иммиграцияның әсіресе Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкадағы соңғы оқиғалар контекстінде айтарлықтай артып келе жатқанын атап өтіп, ЕО елдерінің осы құбылыспен күресудегі қиындықтарын атап көрсетеді.

Заңсыз, жасырын эмиграцияның жағымсыз жақтары көбірек. Сонымен қатар, соңғы жылдары ол Еуропалық Одақ елдерінде қарқынды өсуде, онымен күресудің тиімді әдістері тек зерттелуде, ал Еуропалық Одақтың саяси элитасы мәселенің маңыздылығын енді ғана түсіне бастады.

Түйін сөздер: заңсыз, көші-қон, иммиграция, эмиграция, босқындар, бостандық.

Рау И.А.^{1*}, Абсаттаров Р.Б.², Кантаева К.А.²

*¹ Академия ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия*

*² Казахский национальный педагогический университет им.Абая
г. Алматы, Республика Казахстан*

ИЛЛЕГАЛЬНАЯ ИММИГРАЦИЯ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье "Нелегальная иммиграция: социологический анализ" рассматриваются социологические аспекты нелегальной иммиграции на примере стран Европейского Союза, в частности Германии. Автор анализирует причины и последствия нелегальной иммиграции, а также выявляет ключевые социальные проблемы, возникающие в связи с этим явлением. Основное внимание уделяется территориальной и культурной ориентации человека, а также психологическому разделению на группы "своих" и "чужих", что может провоцировать социальную и политическую нестабильность. В статье используются методы системного анализа, исторического и социологического подходов. Автор отмечает, что нелегальная иммиграция значительно увеличивается, особенно в контексте последних событий на Ближнем Востоке и в Северной Африке, и выявляет сложности, с которыми сталкиваются страны ЕС в борьбе с этим явлением.

В нелегальной, тайной эмиграции больше отрицательных сторон. Меж тем она в последние годы в Евросоюзе стремительно увеличивается, эффективные методы борьбы с ней только изучаются, а политическая элита Евросоюза только начинает осознавать грозность проблемы.

Ключевые слова: иллегально, иммиграция, миграция, эмиграция, беженцы, свобода, нелегально.

INTRODUCTION

First of all, it should be noted that illegal immigration in the world has not yet been sufficiently studied in socio-political science. Naturally, it is impossible to consider all the issues of illegal immigration in the world in one article. Therefore, we will consider some sociological issues of illegal immigration using specific examples of the European Union (EU).

Among other definitions, a person can be given this: an adult is a geographically oriented being. It seems impossible for a Taiga person to live in the desert or even in the steppe. He is uncomfortable there, even a successful person. And the steppe man, on the contrary, is uncomfortable in the taiga. Exceptions are residents of poor neighborhoods of large cities, where the territorial flora, fauna, landscape, weather and climatic conditions are much less important. At the same time, it should be noted that territorial orientation begins with a house, an apartment, a fence on a plot of your land and extends to the borders of the state. We consider territorial orientation, although we are not biologists, to

be the same trait of most people, as well as their desire to be in a certain emotional community, and not in any [1, P.139].

A person as a socio-cultural being is attached or feels attached to a certain group of people. Belonging to one group automatically implies some psychological and emotional, greater or lesser separation from other groups. And wherever there are groups of people, the division into "we" and "they" begins, which, under certain circumstances, can smoothly switch to "our" and "others". Approval and solidarity prevail towards "their own", they are, as it were, a priori good people. Feelings of wariness and distrust prevail towards "strangers", which can turn into enmity. "Strangers", as if a priori, need additional verification of their positive human qualities. All this applies to emigrants, both legal and illegal, to varying degrees.

Armed conflicts have always been aimed, ultimately, at controlling the territory. Even the people living in this territory today, if we consider the goals of an armed attack, are not considered the highest value. As such, the territory itself is considered. It is the roof of many minerals, an area absorbing solar energy, a potential granary and pasture, a reserve site for the settlement of its population and for control over adjacent territories. And the population is fleeing from the devastated and virtually occupied territories, replenishing the endless ranks of immigrants to the EU. In recent years, the Middle East has been a clear example of this.

In this regard, it should be said that illegal immigration on the example of Germany and some other EU countries has not yet been studied in sociological science. The article examines some sociological problems of illegal immigration on the example of Germany and some other EU countries.

Goals and objectives of the study. The purpose of the article is a sociological analysis of illegal immigration on the example of Germany and some other EU countries. To achieve this goal, the following tasks are defined: to study the main channels of illegal, illegal immigration; to analyze and uncover the consequences of illegal immigration and search for ways to solve its negative consequences.

RESEARCH METHODOLOGY

The methodological foundations of the research were the fundamental provisions of philosophy, sociology, political science, history, achievements of European and world public thought on the problems of migration, emigration, illegal, illegal immigration. In the study, such methods as the historical method, system analysis, sociological method, comparative method, integrated assessment method and others were used. The article uses published sociological, historical, and political science works; individual psychological, cultural, legal, psychological, pedagogical works related to the research topic, as well as periodical materials, statistical data.

DISCUSSION AND RESULTS

Legal and illegal immigration to the EU has positive and negative sides: legal – more positive, illegal – more negative. Some positive aspects: it helps to solve demographic (to increase the birth rate in the country), economic (to fill jobs avoided by the local population; to keep the salary level at a level acceptable to local entrepreneurs, etc.) and political and ideological reasons (hypocritical "humanity" of Western democratic states and inter-party struggle in them). Some negative aspects: it corrodes local culture and religion, provokes social and political instability, it can threaten the internal security of the state by bringing agents of hostile forces into the country, is a source of increased criminalization of certain territories (especially in large cities), etc.

There are more negative sides to illegal, secret emigration. Meanwhile, it has been rapidly increasing in the EU in recent years, effective methods of combating it are only being sought, and the political elite of the Union is just beginning to realize the threat of the problem. Even the most hardened representatives of it began to realize the insolubility of the dilemma: a strong national state and the security of its own citizens, on the one hand, and boundless democracy, an ever-expanding sphere of "human rights" (foreigners are also "people"), on the other hand. In attempts to resolve this dilemma, the

most "humane" representatives of this elite (from the left and "green" parties) are increasingly questioning the legitimacy of the very concept of "national state".

Mass illegal emigration would be impossible without freedom of movement within the EU. The movement and residence of third-country nationals was regulated with very significant differences by each individual EU Member State. Illegal emigration is also based on the history of a large-scale state policy of attracting foreign labor to Western European countries. Many such workers not only stayed in the country forever, but also helped by hook or by crook the relocation of their relatives, friends and fellow countrymen. In particular, "family reunification" and marriages with women and men living abroad contributed to such resettlement. This is a process that has never stopped and continues today [1, P.140]. Contributes to illegal emigration and serious omissions in the documentary database of identity identification in the countries of origin of emigrants and high corruption of officials at all levels in them.

It should be said that legal and illegal immigrants to the EU increased every year and, for example, by the middle of 2015, it became pre-critical in many EU member states. Signs of such a state: arson of houses built or renovated for the residence of immigrants, demonstrations demanding the eviction of emigrants who have already arrived, extreme discontent of local residents (especially large cities in which anonymity of life is quite an easy matter) with the vagrant and begging lifestyle of immigrants from a number of countries (Bulgaria, Romania, new states that have arisen in the Balkans after the collapse of Yugoslavia, etc.), government bills on a general ban on the admission of emigrants from a number of countries (Bosnia, Kosovo, Albania, etc.).

In the past, recent years, after a number of "color" coups in the Middle East and North Africa (Tunisia, Egypt, etc.), after the military aggression against Iraq, Libya, Syria, the process of disintegration of a number of countries is rapidly intensifying and, as a result, the flow of refugees from them, mainly Muslims. Most of them get through Greece, Italy and Hungary to Germany. And the citizens of this country are increasingly having puzzled questions. According to existing laws, refugees should be accepted by the specified countries of arrival, not Germany. Why is the question of the number of immigrants in the country determined in Brussels (the capital of the EU), and not in Berlin, why the United States, the state that destroyed Iraq with its unjustified military attack, does not accept the main contingent of refugees from this country, why England and France, which destroyed Libya as an integral state, do not accept the main contingent of refugees from this country and etc.

The largest EU states, Germany and France, their leadership has been unable in the last 3-4 years to manage immigration, to control the external borders of the Union, to the policy of mandatory civil and cultural-linguistic integration of immigrants, to a single policy agreed with all EU countries in relation to legal and illegal immigrants, in the fight against new criminal structures that rely on immigrants (arms trafficking, human trafficking, drug trafficking, etc.). Illegal emigration is also a fertile ground for recruiting members of terrorist organizations. Over the past 15 years, these phenomena have not only not weakened, but also increased both in number and danger to the already established society [2].

Some readmission agreements with countries that "supply" immigrants did not bring the desired results. After all, the main purpose of such agreements was to establish a mechanism for the almost automatic return of illegal immigrants to their country of residence, if this country can be established: many immigrants arrive in the EU with "lost" documents [3].

Stable Germany, which is developing economically, despite all local and global crises, successfully attracts immigrants like a bright light at night butterflies. The comparison with moths is not humiliating, but compassionate: most legal and, especially, illegal immigrants are waiting for a difficult life in the country, although they will not die of hunger here, as it was in the countries of origin. Why is it not easy? Poor knowledge of the language, culture, religious denominations prevailing in the country, lack of a permanent job, housing problems, overt or hidden hostility of the majority of the population to immigrants, police nagging and threats of right-wing extremists, the constant possibility of being expelled from the country – these are some components of such a life.

The increasing influx of immigrants every year, as well as the policy of the Green Party, leads to a shortage and, consequently, an increase in the price of apartments and any rental housing in large

German cities (Berlin, Hamburg, etc.). This is noticed primarily by German citizens with small and medium incomes, which is reflected in their "disapproving" attitude towards immigrants. It has already reached the point that renovated or newly built dormitories for immigrants are being burned by unknown people in different parts of Germany [4].

The streets of major German cities are flooded with beggars, persistently begging for alms. Their density for even a kilometer, but several hundred meters in the summer of 2015 was unusually high. If you walk in one of the central districts of Berlin, Schöneberg, along Hauptstrasse from Kaiser Wilhelm Square to Kurtnerstrasse, you will see dozens of people asking for a handout. On every corner there are men or women with dark skin standing or sitting and asking you to serve. Men with a dog or without dogs, women, girls with a baby in their arms, which they often feed right on the sidewalk.

The vast majority of them come from Romania and Bulgaria, which joined the EU, and are the sons or daughters of the same people, which in Germany is officially called "Sinti and Roma", and in the common people – Gypsies. Most passers-by try not to notice these beggars, not to look at them. They are ashamed both for these beggars, and for the policy of their government, which opened the border and thereby invited this brotherhood to the countries, and for themselves, who elected such leaders. But beggars are also people and they need to live somewhere, celebrate natural needs, etc. And in large cities, in secluded places, in parks, under bridges, etc., tents, groups of tents and even entire tent cities appeared. A whole tent city of migrants of dubious or simply unknown origin appeared near the city of metallurgists Eisenhüttenstadt (Federal Land of Brandenburg). These people are actually illegal immigrants (do not work, do not have housing, do not pay taxes or any other deductions in favor of the state, etc.), but they are now loudly referred to as EU citizens and therefore have the right to free movement in the Union.

It is known that through Italy, Greece, Spain, Hungary, France (from France through a tunnel to England) by sea or by land, tens of thousands of illegal migrants arrive in the EU every year, which are then distributed and dispersed throughout the Union, mainly in prosperous, rich countries. Germany accepts the largest number of them. But let's see what figures the government agencies give about illegal migrants. The German Federal Police says there have been 56 attempts of illegal entry into Germany [5]. This figure causes amazement even when taking into account the fact that unsuccessful attempts are repeated. Such a large number of illegal immigrants would pose no problem and no danger to a large country. However, the data of 16 land police (each federal land has its own police) differ significantly from this total figure and we will not give them here.

The picture becomes more realistic when we look not at the number of detainees at the EU border, but at the number of illegal immigrants found in Germany. In 2014, 27,000 people were found who did not have the right to be in the country, i.e. illegal immigrants. And there is no doubt that in the light of the events taking place today in North Africa and the Middle East, there will be even more such newly discovered illegal immigrants in 2015. For many entrepreneurs, this is the cheapest and most disenfranchised labor force. In order not to be unfounded, we will provide data on only one police station in the city of Passau (Federal State of Bavaria) at the Rosenheim railway station. Here, only at one German and not the largest train station, the police stopped the following number of people who did not have the right to stay on German territory: 2012 – 826 persons; 2013 – 1,430 persons; 2014 – 4,876 persons; 2015 (first half) – 14,560 persons [6].

Is it not the growth of uninvited guests in a geometric proportion that threatens the socio-political stability of the country. In the "justification" of this railway station, we can say that it stands on one of the main ways of transporting people for a fee by organized gangs from the Balkans and other regions through Turkey, Greece, Serbia, Hungary and Austria.

How do they get into Germany? Mainly through the territory of Italy, Greece and other countries. According to EU laws, the country to which they took the first step, and in which they were discovered for the first time on the territory of the Union, should accept and serve immigrants and refugees. But Italy, for example, is not able to accept this mass of sufferers. Therefore, new immigrants, without photographing each personally and without taking fingerprints from them, without making any documentary identification of them, are released to European freedom and they go straight north to the

promised countries. What are these careless Italians? And they respect their interest: the illegals, whom they have not identified, can no longer be sent back to them. Let rich Germany identify them.

But Germany, if you take a small documented section of it – the Rosenheim railway station, no longer has time. Up to 300 unexpected guests arrive here every day. According to German rules, they should all be documented, photographed, fingerprinted and sent each of them to the place of temporary stay with an accompanying person. But there is an increasing shortage of police human and material resources for this: in two days, as it should be according to the rules, cash police officers cannot carry out reliable identification: it takes at least 30 minutes for each person only for preliminary identification. A police officer or a police officer would have to escort the immigrant or his family to a place of temporary residence. But there are not enough police officers for this. And the good Germans are limited to providing an immigrant with a free ticket to their destination. But whether he will arrive there or settle with fellow countrymen, acquaintances or relatives on the way is unknown. And there are more and more people of unclear origins and aspirations in the country. And more and more local citizens are looking at them, to put it mildly, suspiciously.

And here we are forced to make some digression. If you, dear reader, believe that the ideas of the German political elite coincide with those of the average German burgher, then you are mistaken. The very concept of "the right is located on the territory of a sovereign state" has been questioned or even directly denied in Germany by many political and social forces for many years. Moreover, by forces that seem to have nothing in common: the "greens", the left, the Protestant Church, etc. The people representing these forces do not seem to understand that without the protection of their borders and territories, these essential functions of any state, it will not be able to exist. Or maybe this is their goal, as the Communists used to have, the withering away of the state, the national state. Such people make statements that are otherwise absurd and cannot be determined. For example: it is necessary to leave in the country all those who have already entered its territory, if they have not proven a criminal past or present. Absurd: proving such things can, according to German justice, last for months and years and cost many thousands of euros per person. The same people propose to officially recognize that the violation of the border of a state or a union of states by refugees is not a criminal offense. In fact, it is still not considered as such in Germany: first, they will launch passport-free, unknown, and then they try to check.

But Germany is not the only one with such zealous defenders of migrants who have not yet received identification and the right to stay, citing the fact that they are also people and they have human dignity. In Italy, Interior Minister Angelino Alfano (Angelino Alfano) was accused by the over-progressive public of his country (the greens, the left, etc.) accused him of trying to revive ... the slave-owning system (!). What is Alfano's terrible plan? He was going to solve the problem of employment of former illegal immigrants who had already received a refugee status, but who did not have the right to work for 6 months. The Minister decided, instead of watching these people sitting doing nothing, to give them socially useful work. It is necessary to allow municipalities to involve these people, who are supported by the state, in gratuitous work with the presentation of medical insurance. It should be noted that only more than 30 thousand registered migrants arrived in Italy within five months of 2015. The maintenance in the first 6 months falls entirely on the shoulders of the tax payers.

The police, all law enforcement agencies are sounding the alarm: the situation with immigrants is coming out, in some places it has already got out of control. Ideologists and politicians, proceeding from the principles of boundless democracy, humanism, the rights of an individual (but not a normal family, nation or cultural community), push the interests of their own state to the second or even third plane. They were chosen so that they would protect the interests of their constituents, their territory, and they defend their abstract principles. However, the German people are patient and again "frowned upon". This time by talkers and superhumanists. As if Germany can save and feed all the suffering of the world. But Germans are having fewer and fewer children (this is the "humane" policy of superhumanists, steadily reducing the biological basis of the nation), and the existing infrastructure must be maintained.

Only illegal migrants identified by May 2015 throughout the country accounted for plus 50% compared to the whole of 2014. These are the data provided by the President of the German Federal

Police Dieter Roman (Dieter Romann). At the same time, he noted: "This is the highest level of illegal migration experienced by Germany since the unification" [7]. And he noted that the borders of the EU are easily "permeable", especially in the poor members of the Union lying on the periphery with a high level of corruption at all levels. A having overcome these borders, the illegal spreads freely throughout the Schengen area. The probability of being accidentally caught during irregular and also selective (there are not enough personnel) checks of passengers on trains, buses, on urban railways and metro in large cities is small. One of the authors of this truthful report has already visited Germany twice, including Berlin. In public transport, he was not only never asked to show his documents, but also did not ask for a travel ticket. And there is very little chance of being detected by an illegal immigrant traveling on private transport with relatives, friends or fellow countrymen and they do not violate traffic rules and do not behave provocatively.

Federal police reports indicate that the vast majority of illegal immigrants enter Germany through France and Austria. In the southern and south-eastern directions, the number of illegal immigrants arriving in the country has tripled since 2013, and in the western direction it has doubled. The organizers of the smuggling of illegal immigrants pose a particular danger to the country. In 2014, 2,100 (!) such organizers fell into the hands of the police. In 2013, 1,535 of them were detained. It turns out that in a year the growth of this type of crime is one and a half. It is profitable, therefore, this is a criminal case. German prisons do not frighten these organizers either: they are warm, satisfying, spacious, violence is not used by guards, TV, the opportunity to play sports. Yes, and communicating with "freedom" by phone is not a problem for the propertyed sitter. Even alcohol and drugs "friends" can provide, or similar goods can be bought directly at the place of detention. Yes, compared to life in many underdeveloped countries, a German prison is a holiday home.

In 2014, the German Federal Police managed to prevent about 30 thousand (!) illegal aliens from entering Germany through transit countries. The figure is very impressive and we cannot verify it. The fact is that the federal police operates not only on the territory of the country and on its borders, but also abroad, for example, in the diplomatic missions of Germany. There are at least 50 such federal police officers abroad. There are other forms of countering the penetration of illegal immigrants. However, they do not bring the desired effect: the pressure of the migrants' cape is too high and the country's authorities and EU leaders are too soft.

The cooperation of the German police with the police of other countries to prevent the entry of illegal immigrants is generally useful, but the desired effect does not give. So in the federal state of Bavaria and Austria there are special joint mobile groups, which include police officers from Italy. In 2014, the absolute majority of illegal immigrants arrived in Germany from Syria, Eritrea, Kosovo, Serbia, Somalia through Italy and Austria. Since 2015, the federal police has been busy daily identifying at least 300 illegal immigrants from these countries alone. Since this year, the Federal Police has begun to actively support the Serbian police service in controlling the border with Hungary. This is due to a sharp increase in the influx of illegal Albanians from Kosovo. This is one of the most restless contingents among other immigrants. It is in this environment that trafficking in weapons, drugs and people (mainly young women from Eastern Europe) is most common. Mainly based on the analysis of "refugees" from the Balkans, it turned out that most of them in their own country were not persecuted by the state on religious, national, or political-ideological grounds. They were just looking for the "promised land."

However, their return to their homeland, even if the illegality of their claims is proven, is not an easy matter: human rights defenders (they are in the legal state of Germany), churchmen, "greens" and a significant part of the "left" in every possible way prevent this: for those who are threatened with expulsion, church shelters are created, experienced lawyers are hired, appeals are filed, etc. Only right-wing groups insist on the immediate sending of refugees to their homeland, who are not such. It is advantageous for the immigrants themselves to stay in Germany for as long as possible, they receive good money daily and monthly, by the standards of their countries, at the expense of the German state, German taxpayers.

Illegal emigration is a problem not only in Germany, but in almost all more or less prosperous countries, i.e. a global problem [8]. Here are just a few examples of illegal emigration as baggage that are harmless to state security. The border of Morocco and the Spanish enclave of Ceuta. A Moroccan girl tried to hold an 8-year-old boy from Ivory Coast in a suitcase. In Spain, the boy was waiting for his father, who had already taken root in this country. He did not want to engage in a legal, but long family reunification procedure and offered the girl money for the delivery of the boy in a suitcase. Both the father and the girl believed, based on the stories of experienced people, that this case was simple and quite safe, and besides, it was beneficial for both participants in the operation. The Spanish border guards noted that they found the boy very timely – he could have died of suffocation in the heat there.

In early March 2015, a young Frenchman was removed from the Moscow-Nice train at the Belarusian-Polish border, trying to guide his Russian young wife, who failed to get a French visa on time. The police were suspicious of the size and shape of the suitcase. In the same month, Turkish border guards asked to open the suitcase of a 25-year-old Georgian citizen. In the suitcase there was a pretty, elegant girl of small stature.

There are also tragicomic situations of the population preventing the sending of migrants in the most tolerant European countries. So the residents of the village of Gillberg (Sweden), with the support of the country's Rural Party, took an extraordinary step. They joined the Gulberg Rescue Group and decided to build a large pigsty right next to the walls of the planned migrant reception center. This, they say, will scare away Muslim migrants who will not want to get shelter near pigs, Henry Sandahl, a representative of the Rural Party and a resident of this village, believed. This representative and these villagers are naive: for a migrant, the main thing is to get into the country, and then he himself will dispose of his taste preferences. The villagers did not ask themselves a simple question – why is it that rich and very rich Muslim countries do not accept Muslim refugees, but Christian countries accept them under pressure from the governments.

The pressure of migrants is increasing and is becoming similar to the resettlement of peoples. According to the German Ministry of the Interior, in the first four months of 2015, more than 100,000 applications for provisional asylum were registered in the country.

The German government, tired of the continuously increasing flow of migrants, proposed to Brussels to officially determine the distribution of immigrants across the EU countries according to firmly established quotas and parameters (population, territory, GNP, etc., per capita income, etc.). England, Latvia, Lithuania, Poland, Estonia, a group of countries, often defined as the "fifth column" of the United States in the European Union. The argument of these countries is that we already have enough immigrants and migrants. At the same time, the Balts believe that all Russian-speakers in their countries are migrants, the Poles insist that there is no place for foreign Muslims in their Catholic country. Germany has so far, with all the governments, "buckled" to the United States and tolerates all this "mouse fuss" (they are nothing without the support of the United States in strategic terms) of these countries. It is difficult to say how long this patience will last. Until now, even American espionage against the German government and Chancellor Angela Merkel, as well as US industrial espionage against major German companies, for example against the Siemens concern, has not stopped this "deflection". And they will not stop until the EU has its own armed forces and does not need a nuclear missile "umbrella" of the United States.

CONCLSION

But so far, the country's authorities, due to the unprecedented growth of migrants to Germany, have decided to significantly increase the staff of the Federal Office for Migration and Refugees. This decision was made during the first summit of the heads of federal lands on numerical and territorial regulation of migration flows held on May 8, 2015. The head of the Ministry of Internal Affairs of Germany, Thomas de Maiziere, said here that there will be almost twice as many employees of the department: from 2,800 employees to 4,800 employees. This figure was also confirmed at the federal meeting on migration issues on July 27-28 in Stuttgart, the capital of Baden-Württemberg. In this one of the richest federal lands of Germany, arson attacks on the dormitories of immigrants also began. Earlier, in April 2015, Chancellor Angela Merkel's office decided to sharply increase the volume of housing

construction for refugee emigrants and significantly expand the number of courses for free study of the German language, the legal system, history and culture of the country.

The problem remains the deadline for processing applications of migrant refugees. According to German law, it should not exceed three months. This is not possible from the ever-increasing flow of refugees. By the beginning of April 2015, at least 200,000 asylum applications remained unprocessed in time. And these hundreds of thousands of people have now become legal illegals, unlike ordinary illegals, about whom the state does not know. And Horst Seehofer's proposal was aimed at speeding up the consideration of the applications of those persons who clearly do not have the right to asylum.

References:

- 1 Romberg Johanna. *Grossmutter, warum warst du so traurig?* In: *GEO*, 2015. – S. 136 - 143.
- 2 Kurthen H. *Germany at the Crossroads: National Identity and the Challenges of Immigration*. In: *Migration Review*. – 1995. – N 4.
- 3 Capenko I.P. *Pod natiskom migrantov // Vestnik RAN*. – 2002. – tom 72. – № 11; Abashidze A., Kiselyova E. *Readmissiya v otnosheniyah Rossii i ES... // Obozrevatel'*. – 2004. – № 2.
- 4 *Soobshcheniya nemeckih i russkoyazychnyh germanskikh gazet i zhurnalov v period za maj - avgust 2015 g.:* «GEO», «Der Spegel», «Fokus», «Die Zeit», «Der Tagesspiegel», «Berliner Morgenpost», «Frankfurter Rundschau», «Süddeutsche Zeitung», «Russkij Berlin».
- 5 *Focus*. – 2015, N 17. – S. 23 - 26; *Der Spiegel*. – 2015, N 17. – S. 14.
- 6 *Gute Reise*. In: *Der Spiegel*. – 2015, N 29. – S. 47.
- 7 *Russkij Berlin*. – 20.04.2015. – S.5.
- 8 Absattarov R.B., Rau I.A. *Migracionnye processy dvadcatogo stoletiya: evropejskij opyt i Germaniya // Vestnik KazNPU. Seriya sociologicheskie i politicheskie nauki*. – 2015, №3. – S.77-83.

Литература:

- 1 Romberg Johanna. *Grossmutter, warum warst du so traurig?* In: *GEO*, 2015. – S. 136 - 143.
- 2 Kurthen H. *Germany at the Crossroads: National Identity and the Challenges of Immigration*. In: *Migration Review*. – 1995. – N 4.
- 3 Цапенко И.П. *Под натиском мигрантов // Вестник РАН*. – 2002. – том 72. – № 11; Абашидзе А., Киселёва Е. *Реадмиссия в отношениях России и ЕС // Обозреватель*. – 2004. – № 2.
4. *Сообщения немецких и русскоязычных германских газет и журналов в период за май - август 2015 г.:* «GEO», «Der Spegel», «Fokus», «Die Zeit», «Der Tagesspiegel», «Berliner Morgenpost», «Frankfurter Rundschau», «Süddeutsche Zeitung», «Русский Берлин».
- 5 *Focus*. – 2015, N 17. – S. 23 - 26; *Der Spiegel*. – 2015. – N 17. – S. 14.
- 6 *Gute Reise*. In: *Der Spiegel*. – 2015, N 29. – S. 47.
- 7 *Русский Берлин*. – 20.04.2015. – С.5.
- 8 Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. *Миграционные процессы двадцатого столетия: европейский опыт и Германия // Вестник КазНПУ. Серия социологические и политические науки*. – 2015. – №3. – С.77-83.

И.А.Рау^{1*}, Р.Б. Абсаттаров²

*¹ Академия ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия*

*² Казахский национальный педагогический университет им. Абая
г. Алматы, Республика Казахстан*

«ВОЛЯ К ВЛАСТИ» Ф.НИЦШЕ И ДИСКУССИИ О ЕЕ СТАНОВЛЕНИИ И СОДЕРЖАНИИ: ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Статья посвящена исследованию политических аспектов концепции «Воля к власти» Фридриха Ницше, с акцентом на ее становление и содержание. Основной акцент сделан на теоретических и методологических вопросах, касающихся интерпретации идей Ницше и их значительного влияния на социально-политическую мысль. Анализируется контекст создания текста и его дальнейшая судьба, включая дискуссии о подлинности и правомерности опубликованных редакций, которые часто подвергались критике из-за возможных искажений оригинальных замыслов философа. Статья рассматривает различные подходы к пониманию «Воли к власти», включая разграничение типов человеческой природы и их роли в историческом процессе, а также влияние этих идей на политическую теорию и практику. Особое внимание уделяется анализу связи между волей, силой, знанием и властью в концептуальной системе Ницше. В заключении подчеркивается значимость наследия Ницше для современного политического дискурса, а также сложность и многослойность его философских построений, которые остаются актуальными для анализа политических процессов и конфликтов.

Ключевые слова: власть, государство, воля, разум, мораль, соперничество.

И.А. Рау^{1*}, Р.Б. Абсаттаров²

*¹ Бундесфердің жетекші кадрлардың академиясы
Гамбург қ., Германия*

*² Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

Ф. НИЦШЕ «БИЛІККЕ ЕРІК» ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЛЫПТАСТЫРЫЛУЫ МЕН МАЗМҰНЫ ТУРАЛЫ ДИСКУССИЯ: САЯСИ АСПЕКТІЛЕР

Аңдатпа

Мақала Фридрих Ницшенің «Билік еркі» концепциясының қалыптасуы мен мазмұнына баса назар аударып отырып, оның саяси аспектілерін зерттеуге арналған. Негізгі назар Ницше идеяларын түсіндіруге және олардың қоғамдық-саяси ойға елеулі ықпалына қатысты теориялық және әдіснамалық мәселелерге аударылады. Мәтіннің жасалу контексті және оның кейінгі тағдыры талданады, оның ішінде философтың бастапқы ниетінің ықтимал бұрмалануына байланысты жиі сынға ұшыраған жарияланған басылымдардың шынайылығы мен заңдылығы туралы пікірталастар қарастырылады. Мақалада «Билікке деген ерік-жігерді» түсінудің әртүрлі тәсілдері, оның ішінде адам табиғатының түрлері мен олардың тарихи үдерістегі рөлін ажырату, сондай-ақ бұл идеялардың саяси теория мен тәжірибеге әсері қарастырылған. Ницшенің концептуалды жүйесінде ерік, күш, білім және күш арасындағы байланысты талдауға ерекше көңіл бөлінеді. Қорытындылай келе, Ницше мұрасының қазіргі саяси дискурс үшін

маңыздылығы, сондай-ақ саяси процестер мен қақтығыстарды талдау үшін өзекті болып қала беретін оның философиялық құрылымдарының күрделілігі мен көп деңгейлі сипаты атап өтіледі.

Түйін сөздер: билік, мемлекет, ерік, ақыл, мораль, бәсекелестік.

I. Rau^{1*}, R. Absattarov²

*¹ Academy leading personnel of the Bundesfer,
Hamburg, Germany*

*² Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Republic of Kazakhstan*

«WILL TO POWER» F. NITZSCH AND DISCUSSION ON THE ESTABLISHMENT AND CONTENT: POLITICAL ASPECT

Abstract

The article is dedicated to exploring the political aspects of Friedrich Nietzsche's concept of "Will to Power," with a focus on its development and content. The primary emphasis is on theoretical and methodological issues related to the interpretation of Nietzsche's ideas and their significant impact on socio-political thought. It analyzes the context in which the text was created and its subsequent fate, including debates over the authenticity and validity of published editions, which have often faced criticism due to possible distortions of the philosopher's original intentions. The article examines various approaches to understanding the "Will to Power," including the differentiation of types of human nature and their roles in the historical process, as well as the influence of these ideas on political theory and practice. Special attention is given to analyzing the connection between will, power, knowledge, and authority within Nietzsche's conceptual framework. In conclusion, the article underscores the importance of Nietzsche's legacy for contemporary political discourse, as well as the complexity and multi-layered nature of his philosophical constructs, which remain relevant for analyzing political processes and conflicts.

Keywords: power, state, will, reason, morality, rivalry.

ВВЕДЕНИЕ

Опубликованные тексты «Воля к власти» мыслителя Ф.Ницше и его рукописное наследие оставили множество логических и грамматических неясностей, открывших широкий простор для интерпретаций, отдельные из которых были просто фантастическими.

Учитывать надо, что многие непоследовательности Ницше в самоопределениях связаны не только с контекстом и его отношением к героям текста, но и с этапами его духовного развития, на которых его взгляды претерпевали существенные изменения [1, С.8]. Поэтому, пытаясь понимать взгляды его, надо учитывать его самоопределения и высказывания, но не абсолютизировать ни одного из них. Это относится и к многочисленным идеям, имеющимся в параграфе 1. Идеи, лежащие в основе текста «Воля к власти», хотя в содержании этого параграфа неуклонное движение Ницше к этой «воле» и к этой «власти» прослеживается, как мы считаем, со всей очевидностью.

Следует подчеркнуть, что вопросы политического учения Ф. Ницше об воли к власти ещё недостаточно изучены в социально-политической науке. Мы в статье рассмотрим только некоторые политологические аспекты указанных проблем.

Степень разработанности темы. К сожалению, несмотря на определённое количество работ по проблемам научного наследия Ф. Ницше вообще, политологические аспекты книги «Воля к власти» Ф. Ницше и дискуссии о её становлении и содержании остались ещё не охваченными. Предлагаемая статья в определённой мере восполняет этот пробел.

Цели и задачи исследования. Целью статьи является исследование политологических аспектов книги Ф. Ницше «Воля к власти». Для реализации поставленной цели определены следующие задачи: изучить идеи, лежащие в основе книги Ф. Ницше «Воля к власти»; раскрыть сути истории возник-новения первого печатного текста книги Ф. Ницше «Воля к власти» и дискуссии по нему.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Теоретические и методологические основы статей составляют фундаментальное положение политологии, социологии, философии, истории, достижения мировой научной мысли по проблемам власти, воли, государства. В статье использованы опубликованные политологические, социологические, философские труды; отдельные исторические, литературоведческие, правоведческие работы, имеющие отношения к теме исследования, а также материалы периодической печати, данные беседы. При исследовании были использованы такие методы, как исторический метод, системный анализ, сравнительный метод, метод комплексной оценки и другие.

Идеи, лежащие в основе текста «Воля к власти» мыслитель Ф. Ницше исходит из тезиса, что людей можно разделить на два типа: у одних более выражена склонность к созиданию, творчеству, к фиксации, увековечению бытия, какое оно есть, пользование им; у других преобладает стремление к изменению, разрушению, насилию, к новому, к пониманию бытия как вечное становление [1, С.807].

Оба типа людей и оба понимания бытия необходимы, хотя и противоречат друг другу, находятся в состоянии борьбы. Так, стремление к разрушению имеет различные основания: оно может быть выражением как избытка силы и пресыщения благополучным бытием, так и ненавистью неудачника, лишенца, которого возмущает все существующее. Какой разрушитель опаснее для хода истории, выразить всеобщей формулой невозможно. И воля к созиданию, творчеству, увековечению тоже имеет двойкий характер в зависимости от типа личности. Оно может исходить из благодарности и любви к бытию, а, может быть, и тиранической попыткой сделать хороший мир еще лучше [2, С.270].

Рассматривая себя как «человека будущего» Ницше писал: «...мы просто считаем нежелательным, чтобы было основано царство справедливости и единодушия (ибо оно при всех обстоятельствах стало бы царством глубочайшей посредственности и китайщины), мы радуемся всем, кто, подобно нам, любит опасность, войну, приключения, кто не дает себя уговорить, уловить, умиротворить, оскотить, мы причисляем самих себя к завоевателям, мы размышляем о необходимости новых порядков, также и нового рабства ...» (§ 377) [2, С.277].

Ницше исходил из предположения, что только у интеллектуальных существ есть удовольствие, неудовольствие и воля, что громадное большинство организмов лишено их. То, что сильное раздражение, не говоря уже о более слабых, ощущается как удовольствие или неудовольствие, зависит от бессознательно действующего интерпретирующего интеллект – посредника между ощущениями и волей. Одно и то же сильное раздражение этот интеллект может интерпретировать как удовольствие, неудовольствие или как первое и второе вместе взятые. Окончательное решение принимает воля в форме побуждения к активности, к деятельности.

В «Опыт самокритики» (пункт первый) ко второму изданию «Рождение трагедии из духа музыки» (вариант названия «Рождение трагедии, или эллинство и пессимизм») философ утверждает, что сильные духом люди «жаждут» возвышенного и ужасного как обстоятельства, при котором можно испытать свою силу. Так, настоящий борец ищет достойного соперника.

Уже ранний Ницше полагает, что лучшего в развитии общества достигается через отступления от принятых норм, через преодоление их, через их «преступление». Нарушение установленных свыше (богом, царем или обществом) норм начинается с Адама и Евы и рассматривается как источник зла, а не как источник прогресса [3, С.91].

У сильных, благородных людей стимулом активности является извечно «алчущая», неутолимая в своих желаниях воля, проявляющаяся в стремлении к знанию, красоте и постижению вечных оснований мира. Эти сильные натуры наиболее неудовлетворены «бременем существования» и стремятся облегчить ее активностью воли, получая на основе ее временное облегчение. Удавшееся исследование доставляет удовольствие без всякой прикладной пользы, самим сознанием роста своей силы. Познающий получает удовлетворение от одоления старых представлений и их носителей, от того, что он их «победитель». Благодаря даже малейшему новому познанию, человек чувствует себя единственным существом, знающим истину, чувствует себя «выше всех» [3, С.93]. Воля «Свободного ума» (одно из самоопределений Ницше) – господин над человеком, в том числе и над его собственными добродетелями [4, С.203].

Ницше призывает человека жить с опасностями, с рисками, преодоление которых дает наибольшую удовлетворенность жизнью и может принести наибольшие плоды. И в этом совете он доходит до крайности: «Будьте разбойниками и завоевателями, поскольку вы не можете быть повелителями и владетелями...» (§ 283, Третья книга) [2, С.103].

Начиная с первого своего большого произведения «Рождение трагедии из духа музыки» философ фактически объявляет «войну» сначала сократически-еврипидовской рассудочности, далее - европейской морали и культуре. И в последующих произведениях Ницше термины борьбы, противостояния, противоборства, «войны» встречаются все чаще. Философ сам зафиксировал это в одной из рукописных заметок: «Предпочтение отдавать словам военным» [5].

В войнах, «распрях» философ видит следующие виды пользы:

1. Возвращают слабеющим народам «грубую походную энергию»;
2. Возраждают в народе сильно активизирующее чувство «глубокой безличной ненависти»;
3. Война массово порождает «хладнокровных убийц со спокойной совестью»;
4. Война способствует появлению общего «организованного пыла» в уничтожении врага, появлению гордого равнодушия к великим потерям, потери собственной жизни и жизни близких ...

Жизнь ощущается восхитительно хорошей после боев, завершившихся победами.

Растущая культура не может обойтись без войн, страстей, «пороков и злобы». И.Ницше утверждает: «Только мечтательность и прекраснодушие могут ожидать от человечества еще многого (или даже ообо многого), когда оно разучится вести войны» (§ 477) [5]. Самые сильные и самые злые умы чаще всего до его времени, уверен философ за два года до сумасшествия (в «Веселая наука»), способствовали развитию человечества. Новое не возникает без борьбы, битв, войн. «Жить – это значит, постоянно отбрасывать от себя то, что хочет умереть; жить – это значит: быть жестоким и беспощадным ко всему, что становится слабым и старым в нас, и не столько в нас» (§ 26, Первая книга) [2, С.60].

«В пылу борьбы можно пожертвовать жизнью: но побеждающий снедаем искусом *отшвырнуть от себя* свою жизнь. Каждой победе присуще презрение к жизни». Это вечная ошибка победителей: жизнь, а вместе с ней и борьба, продолжают (§ 36) [6].

Кто издал текст, название которому Ницше не дал и который к изданию не был готов, но был издан под названием «Воля к власти»? Для специалистов ответ на этот вопрос тривиален: первоначально издала сестра философа Елизавета Форстер – Ницше. В немецкой философской культуре после Второй мировой войны именно она и считалась фальсификаторшей определенных частей рукописного наследия брата. Наиболее основательно вопрос о фальсификации рукописного наследия Ницше и особенно записей его, которым сестра Елизавета дала при публикации название «Воля к власти» немецкий профессор из Дармштадта Карл Шлехта [7, S.301]. Ему удалось найти в предыдущих изданиях, особенно в первом, целую серию ошибок, неточностей и прямых фальсификаций, которые меняли смысл начерченного Ницше текста. Как главную виновницу фальсификаций он выставлял сестру философа Елизавету. Заслуги же ее в организации систематических публикаций и переизданий всех трудов Ницше, равно как и в организации Архива, Ницше Шлехта явно недооценил. Черный цвет неодобрения и

недоверия ко всей издательской и писательской деятельности Елизаветы набросили на нее ее антисемитизм, воинственные настроения во время Первой мировой войны, весьма благосклонное отношение к ней сначала Муссолини, а позднее и Гитлера, поддерживавших Архив Ницше и финансово. Существенный вред в адекватной интерпретации взглядов Ницше нанес идеолог фашизма и национал-социализма Альфред Боймлер своим толкованием «Воли к власти» в 1931г., еще до прихода Гитлера к власти [8]. Боймлер полагал, что взгляды Ницше надо в целом характеризовать как философию политики, противоречивости общества (в культуре, политике, экономике и т. д.) и непрекращающегося противоборства противостоящих сил в нем. Через 44 года философ другого поколения Х.Моргенштерн писал о Ницше как о мудреце из касты воинов, борцов, а не мудрецо-жрецов [9, S.389].

Исключительно негативная оценка деятельности Елизаветы и возглавлявшегося ею Архива Ницше господствовала под влиянием политических и идеологических факторов в немецкой и мировой ницшеведческой литературе вплоть до примерно 2000 года когда стали появляться более уравновешенные оценки, опирающиеся на основную заслугу Елизаветы – неустанное собирание и надежное сохранение всего написанного Ницше после его впадения в бессознательное состояние. Самые разнообразные научные дискуссии возможны только на основе такого фундамента – всего написанного мыслителем. Нынешние деятели культуры рукописью почти не пользуются, а записанное редко хранят в полном объеме. Это заставляет ожидать от будущих их интерпретаторов большого, до немыслимости разнообразия в толковании их наследия.

Новейшие немецкие исследования заставляют усомниться в прежней, послевоенной, исключительно негативной оценки деятельности сестры Ницше. Подтверждением этому, мы надеемся, является содержание следующего параграфа [10, S.250].

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

К истории возникновения первого печатного текста «Воля к власти» и дискуссии по нему. Ницше в «К генеалогии морали» (Глава «Что означают аскетические идеалы?», заключительный параграф 27) указывает, что собирается написать работу «К истории европейского нигилизма» и отсылает на текст, который он уже пишет – «Воля к силе. Попытка к переоценке всех ценностей». В связи с этим он указывает на еще на одну из волю – «Волю к истине», с которой он связывает сдержанное отношение настоящих ученых (не лицемеров) всех времен к атеизму. И только добросовестные атеисты «... нашего времени /dieses Zeitalters/» последовательно реализуют эту волю». И так же последовательно эта «Воля к истине» разрушает всю прежнюю мораль [11, S.135]. Можно со значительной долей уверенности предположить, что сестра Ницше Елизавета своим название книги «Воля к власти», изданной в 1901 году, опиралась, главным образом, не на то, что это словосочетание встречается в текстах брата, и не на свой национализм и антисемитизм (Ницше они были чужды), а на чисто коммерческие соображения.

Книга с названием «Воля к власти» будет продаваться лучше, чем, например, с названием «Разбросанные заметки из рукописного наследия». А Ницше-архив функционирует и на доходы с продажи произведений Ницше. И уверенно можно сказать, что Елизавета понимала главную направленность книги, превозносящей волю, силу, господство против сострадания и эмпатии (т. е. и против А. Шопенгауэра, и Р. Вагнера); знание - против веры, науку – против религии.

Следы задумок книги, которая в 1903 году будет издана под названием «Воля к власти» находятся в записных книжках Ницше. Так, например, запись от 17.3.1887 г.:

ВСЕ ЦЕННОСТИ

Книга первая: Европейский нигилизм.

Книга вторая: Критика высших ценностей.

Книга третья: Принцип установки новых ценностей.

Книга четвертая: Порода и селекция.

Набросано 17 марта 1887 г., Ницца.

Осенью этого же года Ницше внес в свою записную книжку следующую запись:

ВОЛЯ К ВЛАСТИ
ПОПЫТКА ПЕРЕОЦЕНКИ ВСЕХ ЦЕННОСТЕЙ

Книга первая:

НИГИЛИЗМ

как вывод из высших доселе существовавших ценностей.

Книга вторая:

КРИТИКА ВЫСШИХ ДОСЕЛЕ СУЩЕСТВОВАВШИХ
ЦЕННОСТЕЙ,

понимание того, что говорит за и против них.

Книга третья:

САМОПРЕОДОЛЕНИЕ НИГИЛИЗМА,

попытка одобрения всего того, что до этого отрицалось.

ПРЕОДОЛЕВАТЕЛИ И ПРЕОДОЛЕННЫЕ.

Предсказание.

Эти записи убедили Елизавету, что она права в данном ею названии книги не только с точки зрения ее коммерческой доходности. Иначе и более глубоко рассуждал крайне правый философ Альфред Боймлер (Alfred Baumeister) указывая, что пониманию философии Ницше ничто так не мешало, как название его философской работы, которую большинство читателей считают основной. Такие читатели полагали знать, что есть «воля» и что есть «власть» в понимании Ницше и соответственно толковали оглавление. В то же время внимательному читателю не тяжело понять и описать, что имеет в виду Ницше под словами «Воля к власти».... Воля по Ницше не имеет, как и любое космическое явление, никакой цели. Это само вечное становление, а становление есть борьба. В борьбе побеждает и растет сила (Macht) [13, S.46]. Относительно вечного становления Боймлер прав, однако как космическое явление волю понимал А.Шопенгауэр, а не Ф. Ницше.

Добавить надо, что Ницше к своей главной работе шел через «Так говорил Заратустра» (1882 г.) и даже намеревался после завершения этого труда уйти в отшельничество (in Klausur gehen) с тем, чтобы полностью посвятить себя главному труду. В «Заратустре» Ницше впервые пояснил, что есть воля к власти: становление; становление творцам творение [14, S.403]. Важнейшее пояснение к воле и власти Ницше дал в рукописном наследии: «...этот мой ДИОНИСТИЧЕСКИЙ мир (DIONYSISCHE Welt) вечно – себя-творящего, вечно-себя-разрушающего, этот таинственный-мир двойной удовлетворенности, это мое потустороннее добро и зло, бесцельное, если кругооборот не есть цель, безвольное, если кругооборот сам не есть добрая воля; – вы желаете НАЗВАНИЕ этого мира? РАЗРЕШЕНИЯ всех его загадок? ПОНИМАНИЕ и вами (ein LICHT auch für euch), ее сокровеннейшего, наиболее могущественного...? – ЭТОТ МИР ЕСТЬ ВОЛЯ К СИЛЕ – И НИЧЕГО КРОМЕ, ЭТОГО! И вы сами являетесь этой волей к силе – и ничего другого!» [15, S.696]. Дионисийский мир Ницше в течение своих бесконечных кругооборотов не остается прежним, обновляется, наращивает свою силу, мощь.

Исследователи само название книги «Воля к власти» используют не всегда. У Альфреда Боймлера (Baumeister) это «Невинность становления» („Unschuld des Werdens“), у Вюрцбаха (Würzbach) – «Завещание Ницше» („Das Vermächtnis Nietzsches“) и лишь у Ферстер-Ницше – «Воля к власти» („Wille zur Macht“). Рукописное наследие в виде фрагментов и отрывки писем, в том числе и неотосланных, дают огромный простор для «творчества» интерпретаторов.

Странноватая формулировка «Невинность становления» требует разъяснения. Его Ницше дает в своем учении об этой невинности. Подлинно ценным является чистое наличное бытие (das nackte Dasein), т. е. природа и любое чисто природное естественное становление. В естественном нет ни греха, ни добра; оно просто есть, стоит вне сферы приложения этих понятий. Так невинны все животные [16]. Невинность бытия сводится у Ницше: – к эстетическому оправданию бытия, в котором отсутствуют одобрение или отрицание, а есть только констатация (так красота или симметрия не нуждаются ни в одобрении, ни в отрицании);

– к неприменимости в этом бытии всех понятий, описывающих вину и долг; понимание необходимо несправедливого, внелогичного характера жизни; – к пониманию отсутствия любых целей в бытии и, соответственно, понимание непознаваемости каузальных связей.

В афоризме 334 «Воли к власти» автор обыгрывает мысль о том, что бессмысленно требовать от человека «Ты должен быть таким-то и таким-то». Ирония заключается в том, что человек становится только тем, что он есть, какими бы ни были усилия преподавателей, воспитателей, какова бы ни была социальная среда растущего человека, сопровождающие его жизнь случайности и несчастья. Данный человек не мог быть другим. Люби свою судьбу – amor fati, другой не будет [17].

Представления Ницше о мировом порядке и о судьбе выражены в особой форме – в учении о вечном возвращении всех вещей (событий). Мысли, созвучные этому учению, имелись уже в античности. Но этот вечный круговорот не дает миру совершенства, как не дает и возможности совершенного его познания [18, С.66]. Вечное возвращение служит у Ницше преодолению старого морального нигилизма. Его преодоление шло через утверждение «Бог мертв» и следующего за ним вывода «Ничто уже не истинно, все разрешено» [19,]. Вместе с исчезновением Бога исчезает и требование «Ты должен», которое замещается «Я хочу» («Ich will»). На первый план в понимании жизни человека выступает воля как основа новой морали – сугубо индивидуалистической морали сильного, волящего сверхчеловека. Ницше оценивает силу воли по тому, сколько она может оказать сопротивление, выдержать боли, тяжелейших физических и нравственных испытаний и все это обратить в свою пользу, никогда не ломаясь. Воление освобождает; не волеить, не оценивать, ничего не творить – это признак усталости от жизни, равнодушие к ней. Если бы существовал Бог, то веление было бы излишним: нечего было бы исправлять, улучшать. Сильная воля – характеристика свободных духом людей – безбожных, одиноких, готовых к борьбе и насилию в осуществлении своей воли [19, S.425].

Но воля на то и воля, что она принуждает других или самого себя. «Я хочу» сопровождается «Я вынужден» («Ich muss»): я не волевой человек если не исполняю собственную волю. И далее Ницше открывает неискоренимое противоречие воления: «Человек желает лишь то, что он сам уже есть. Наше Я есть наша судьба, наша свобода есть необходимость, наша воля есть воля некоего мира, который в вечных циклах времени и бытия постоянно возвращается с чудовищной суммой сил, которая не умножается и ничего не теряет, сама себя создает и сама себя разрушает...» [20, S.377]. Свобода как необходимость является в невозможности ее воздействия на прошлое. И воле остается лишь заявлять или даже верить: «Да я же так и хотел!» [20, S.468].

Некоторые авторы (Хиршбергер /Hirschberger/) полагают, что словосочетание «Воля к власти» есть не что иное как формула, указывающая на новые ценности. Мнение Хиршбергера опирается на ряд высказываний Ницше. «Не остается другого средства для восстановления чести философии, как повесить всех моралистов. Пока они болтают о счастье и добродетелях, то привлекают к философии лишь старых баб» [21, S.437]. «...Этой книгой (Воля к власти) морали объявляется война, и в первую очередь она касается моралистов. Известно, какое слово я избрал для этой борьбы – «имморалист»; известна и моя формула: «По ту сторону добра и зла». Я полагаю, эти сильные противоположные понятия необходимыми с тем, чтобы осветить легкомысленность и ложь, которые прежде назывались моралью» [21, S.438].

К биологизму Ницше. Биологизм воззрений позднего Ницше обнаруживается в элементах его новой морали:

- в критике мягкости характера как недостойной черты волевого человека;
- в оправдании определенной брутальности в решительных действиях;
- в отрицании полной удовлетворенности самодовольства после побед, достижений;
- в необходимости авантюристического, экспериментального отношения к самому себе, без боязни испортить себя;
- в требовании не искоренять варвара и черт зверства, сидящих в каждом из нас и др.

Злое, хищное, тираническое в человека так же способствуют совершенствованию рода людей, как и противоположные качества в нем. Из глубин человеческой природы, где базируется

дикое и злое коренится и лучшее, благороднейшее в человеке. Не бояться испортить себя выражается в принципе быть способным ко всему (греч. Panourgia), который исповедовался и в школе Сократа. Этот принцип требовал проведения своей воли в любых условиях и обстоятельствах [22, С.127]. Посмотри на хороших и справедливых, говорит с иронией Заратустра. Кого они более всего ненавидят! Тех, кто ломает таблицу их ценностей, преступает эти ценности и дает новые. В их глазах это преступник, но на деле это творец (der Schaffende) [20, S,374].

Два разума в человеке сравнивает Заратустра: разум тела (des Leibes) и разум духа (des Geistes), первый – велик и независим; второй – мал и зависим от тела, является его игрушкой. В теле больше разума, чем во всех наших премудростях [20, S,383].

Биологизм Ницше особенно явственно является в его понимании борьбы за господство между людьми низшими и высшими. В трактовке характера и исхода этой борьбы он явно отходит от традиций древнегреческих философов, знатоком которых он был. Древние считали, что борьба не должна вестись на уничтожение противника, а только до его поражения и господства над ним. А Ницше не раз говорил о беспощадной борьбе до уничтожения противостоящей стороны. Друг сестры Ницше Елизаветы, граф Гарри Кесслер (Harry Graf Kessler) писал, что Ницше был на позднем этапе своего творчества охвачен дарвинистическими, не древнегреческими настроениями «Идея борьбы на уничтожение – самая дарвинистическая из всего дарвинизма». И если Ницше настойчиво утверждал, что он ничего общего с дарвинизмом не имеет, то это не значит, что надо верить его словам [23,S.478]. Свою точку зрения Кесслер обосновывал и ссылкой на книгу Бернарда Шоу, сторонника Ницше, «Человек и сверхчеловек» («Man and Superman»). О сверхчеловеке здесь говорится как о новом виде людей. Елизавета возражала Кесслеру, что у Ницше речь идет об отдельных индивидах, а не о новом виде людей [24, S.478].

Неясна судьба части туринских рукописей Ницше, созданных за несколько месяцев перед его впадением в беспамятство. Козелиц (Гаст) сообщал старому другу Францу Овербеку, что Фридрих в последние месяцы сознательной жизни не раз переписывался с ним на тему «переоценка всех ценностей». После несчастья с Ницше Овербек провел в Турине 24 часа и прихватил для передачи Козелицу выданные ему рукописи Фридриха. Но записей относительно «переоценки всех ценностей» среди них не оказалось. Козелиц сделал два предположения: или владельцы квартиры (они никакого отношения философии не имели), в которой проживал Ницше, не передали Овербеку всех рукописей, или Овербек не передал часть из них Козелицу [25, S.210]. Позднее Елизавета прямо обвинила профессора Франца Овербека в «потере» рукописей Ницше. Но имела она ввиду не только потерю, но и сознательное скрывание этих, страшных по содержанию для глубоко верующего Овербека, рукописей [26].

На этом борьба Елизаветы за рукописное наследие брата не закончилась. К своему шестидесятилетию она подарила себе 10-томное издание сочинений Ницше. При подготовке последних двух томов обнаружилось в 1901г., что бывший сотрудник Ницше-Архива Эрнст Хорнеффер (Horneffer), наследник издателя Коегеля (Koegel), упустил значительную часть рукописных текстов, относящихся к «Воле к власти» [27]. Около 70 значимых афоризмов, которые Ницше относил в переписке с Елизаветой к «Переоценке всех ценностей» не упоминались. Елизавета была возмущена, таким, как она выражалась, «предательством» брата. А Рудольф Штайнер написал статью-опровержение, разоблачавшая Хорнеффера, «Ницше-Архив и его обвинения против предыдущих издателей. Разоблачение» [28, S.340].

Ницше вступил в войну против морали, так как она систематически выступает против жизни, против любых проявлений естественного. Вся история философии (исключения редки), в особенности философии христианской, наполнена скрытой яростью против проявлений естественности в жизни людей. Ценности такой философии ведут поклонников такой философии от реальной жизни к жизни «небесной» или к извращенным представлениям о жизни на Земле. Но эта земная жизнь единственная. И у нее свои законы, и она не ведает о морали, привносимой моралистами извне жизни.

Борьба и война. Борьба за жизнь, ее продолжение, пусть и с животными страстями, и с кровью других – истинная действительность жизни людей на Земле. Эта действительность аморальна до тех пор пока человек остается живым существом. Мораль надстроилась, как паразит, над жизнью; она есть фикция жизни, неправда жизни, клевета на жизнь. И, наконец: «Мое главное положение: нет моральных феноменов» (Wille zur Macht, Aphor. 258). Борьбу в любых ее проявлениях Ницше ценил чрезвычайно высоко: «... мне думается, что чувство становления БОЛЕЕ СИЛЬНО, независимо от пользы борьбы, и есть, собственно, ПРОГРЕСС: из этого чувства произрастает воля к борьбе» [29, S.309].

«Я несу с собой войну», – писал Ницше. Но это война не между нациями, не война за интересы европейских династий и капиталов. Ницше был решительный сторонник единой Европы, объединения крупнейших государств Европы в союз равных, последовательно выступал против науськивания этих государств, наций и рас друг на друга. Под войной он не имел в виду вооруженную борьбу классов, сословий за свои интересы в ущерб интересам других. Он имел в виду борьбу против национализма, в том числе и немецкого, против расизма, против сословного высокомерия и против декадентских течений в европейской культуре [30, S.637].

Эту культуру он считал целостным явлением и предупреждал об ужасе, недопустимости «войны культур» («Krieg der Geister»), идеологически, религиозно или политически обусловленной ненависти между поэтами, писателями, учеными, композиторами и т. д. Эта война всегда еще разгоралась, раздуваемая гавным образом политиками, идеологами и продажными представителями культуры во времена кризисных ситуаций или обычных войн. Множество примеров этому показала и Первая мировая война. Так, немец Эрнст Геккель (Haeckel /1834-1919/), выдающийся биолог-эволюционист, нашедший большое признание в Англии (почетный доктор многих научных организаций, лауреат многих наград, золотые медали Дарвина, Линнея и др.) после начала войны отказался от всех своих английских наград и почетных званий. А англичанин Оскар Леви (Oscar Levy) – издатель 18-томного собрания сочинений Ницше на английском языке, стал неугодным патриотам, общественно презираемым человеком. Не отставал в своем гневе на немецких писателей и знаменитый французский писатель и музыковед Ромен Роллан (Rolland /1866-1944/). В открытом письме к не менее известному немецкому драматургу, писателю и публицисту Герхарду Гауптману (Hauptmann /1862- 1946/) он обращался: «... А Вы, Гауптманн, кто же Вы такой и как же Вас называть, если Вы название «варвар» не признаете? Вы потомок Гете или Атиллы? Ведете ли вы войну против армий или против духа человечества?» [48]. Английский поэт Томас Харди (Hardy) слал антигерманские письма в газеты «Daily Mail» и „Manchester Guardian“, в одном из которых стояло: « Я полагаю, что с начала истории нет примера тому, что целая страна одним автором лишается морали»; в США был арестован и допрошен как агент влияния «немецкого монстра Ницше» переводчик его трудов на американский [31, S.132].

Трактовка Ницше как милитариста в немалой степени была обусловлена и его сестрой Елизаветой. 10 сентября 1914 г. – мировая война уже разгоралась – она опубликовала статью «Ницше и война» в которой, в частности, утверждала: «...Если когда-либо существовал друг войны и, любивший солдат и бойцов и с ними связывал свои самые высокие надежды, то это был Фридрих Ницше» и приводит слова своего брата из «Так говорил Заратустра»: «Мои братья в войне! Я люблю вас до глубины души, и я был и остаюсь вам подобный». Мысль Елизаветы усилил своим сообщением, нашедшим широкое распространения, Гарри граф Кесслер: «В газетах я читаю, что добровольцами в Мюнхине чаще всего покупаются с тем, чтобы их взять с собой на фронт, три книги: Новый Завет, Фауст и Заратустра».

Но Кесслер как бы забыл, что в статье Елизаветы слова литературного героя Заратустры, а не Ницше. И оба как бы забыли, что Ницше понимал войну в духе Гераклита:

Война есть отец все вещей может быть переведено и как – соперничество, спор, соревнование – являются источником всего нового. Вооруженное же столкновение на уничтожение враг есть конец мышления, любые проявления культуры теперь становятся

оружием. И Ницше критиковал милитаризацию Германии задолго до Первой мировой войны в письме к Герсторфу (Gersdorff): «... Между нами откровенно: я считаю нынешнюю Пруссию крайне опасной силой для культуры...» [32, S.898].

Однако же, когда началась франко – прусская война в 1870-1871 годы, Ницше записался добровольцем и из-за слабого зрения служил санитаром, перевязывал тяжелораненных солдат в лазарете для дизентерийных и дифтерийных и сам здесь заболел на всю оставшуюся жизнь. Когда страна в опасности, честному молодому, здоровому человеку не до философских размышлений: надо сначала защитить свой народ, свою культуру. Этой логике следовали сотни тысяч людей самых разных национальностей в периоды смертельных угроз своему отечеству.

Ницше приписывают и пассаж о боли в предисловии к военному изданию «Так говорил Заратустра»: « Кто может достичь великого если у него нет силы и воли НАНОСИТЬ великие боли. Уметь страдать немного значит: в этом мастера беременные женщины и рабы. Великие способные наносить страдания без душевных переживаний спокойно слышать вопли страдающих – это великое, это относится к великому» [19]. Предисловие называлось «Слова Ницше о войне и мире», было составлено Елизаветой и явно носило предвзятый характер, должно было духовно поддерживать немецких солдат на войне. Книга издавалась как пропагандистский материал, неслыханными для философских произведений того времени тиражами: в 1917 году 30.000 экземпляров, а в 1918 г., когда дела немцев на фронте стремительно ухудшались, – даже 200.000! Понятно, что доходы от этого имел и Ницше-Архив, возглавлявшийся Елизаветой. Составленное ею предисловие к военному изданию «Так говорил Заратустра» было легкодоступным подспорьем для использования Ницше сначала для фашистов Италии и затем для национал-социалистов Германии в их идеологии.

Несмотря на гневные реплики против морали, Ницше не отрицает ее как таковую. Он, например, полагает, что нелюбимое им понятие «долг» сохраня-ется и в новой морали, но не в применимости ко всем людям, а лишь к ему подобным людям высшей пробы. Он против морали существующей: христианской, эвдемонической, идеалистической, немецко-мещанской и др. На их место должна прийти мораль жизни с переоценкой всех ценностей. С этой точки зрения всю философию Ницше можно определить как философию новой морали. В разных изданиях дается различное количество афоризмов, из которых состоит «Воля к власти». 1067 считаются достоверными в передаче мыслей Ницше; а афоризмы с 1068 до 1079 г. – сомнительными [33, S.507].

С точки зрения новой, еще долженствующей возникнуть морали Ницше рассматривает и всю жизнь человека (и сознательную, и бессознательную). Мое понятие жизни, пишет Ницше заключено в формуле: «Жизнь есть воля к силе» [34]. Заметим, что «Macht» означает не только власть, но и силу, влияние на ход событий в свою пользу. В другом тексте он пишет: «Везде, где я находил живое, там находил я и волю к силе» [20, S.447].

Воля к власти вовсе не отождествляется у Ницше с волей к государственной власти. Это видно из следующих его рассуждений:

1. Что есть добро? Все, что повышает чувство силы, волю к силе, саму силу в человеке. Что плохо? Все, что происходит из слабости и сама слабость. Не удовлетворенность и самоуспокоенность, а стремление к большей силе; не мир, а борьба, не добродетель, а дельность, умелость, способность, т.е. добродель, освобожденная от морали (virtu – итал. Времен Ренессанса). Погибающим слабым и неудачникам представлять их судьбе – это первое положение нашей любви к человечеству. Что хуже всех пороков? Деятельное сочувствие всем слабым и неудачникам. Здесь еще раз подчеркнем многозначность понятие «власть» у Ницше с тем, чтобы показать несостоятельность исключительно политической трактовки этого понятия. У него речь идет и о физической силе, и о силе правовой, и о силе невинности, и о силе ценностей, и о силе идеализированных представлений [22, С.697].

2. Еще показательней его оценки государства как злого идола. «Государство – наиболее бездушное из чудовищ»; «Государство ... врет и все, что оно имеет украдено». Государство – это злая притворяющаяся собака (Heuchlerhund); «Государство избрели неполноценные

(Überflüssige)“ для своей защиты»; государство объявляет себя Богом на Земле. Там, где кончается государство, начинается, появляется достойный человек – преддверие к Сверхчеловеку [20, S.396].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Более ста лет Ницше был известен широкой публике как пророк больших войн в наступающем XX веке, политики силы в межгосударственных отношениях, как противник политического либерализма и демократии. В годы Первой мировой войны и после нее его главные труды «Так говорил Заратустра» и «Воля к власти» привлекли внимание милитаристских, фашистских и национал-социалистских идеологов.

Это не могло не привлечь внимания пацифистски и демократически настроенных исследователей. И многие из них, нередко и весьма авторитетных, сделали его «мальчиком для битья» в глазах широкой читающей публики. При этом такие критики как бы не замечали, что большими войнами XX-й век действительно отмечен и что политика силы (экономической, информационной, военной) продолжается в отношениях между большинства государств и их союзов по сей день. Не замечали они и того, что Ницше крайне негативно относился к тоталитаризму, сочетаемому с милитаризмом, опять же провидчески полагая, что иного тоталитаризма и быть не может.

В текстах Ницше выражение «Воля к власти» появляется впервые во второй половине семидесятых годов девятнадцатого века. Это выражение не фиксирует некий метафизический принцип, но относится к живому и, в особенности, человеку. И нигде он не считал богатство или военную силу, или государство высшей властью. Последнее он называл в «Так говорил Заратустра» новым идолом [20]. В этой же работе, часть вторая, глава «О самоопределении» впервые появляется и словосочетание «воля к власти».

Критики, представлявшие Ницше как закоренелого реакционера и даже расиста и националиста не учитывали и противоречий в содержании опубликованных текстов философа (прижизненных и *postum*) и его огромного (десятки тысяч страниц) рукописного наследия. Это наследие готовилось к публикации людьми самого разного философского уровня, некоторые из которых просто не понимали хода мыслей автора.

А были и попытки просто утаивания (как мы полагаем) мыслей Ницше, как, например, кощунственных (двойственная роль Франца Овербека, друга Ницше и глубоко верующего человека Туринских рукописей, касавшихся, главным образом будущей книги «Воля к власти»).

В то же время профессор Овербек, специалист по истории церкви, добился сохранения чести атеиста Ницше. Его вмешательство предотвратило одно из осквернений имени Ницше национал-социалистами. Один из них, Юлиус Лангбен, был автором анонимно изданной книги «Рембрандт как воспитатель», которая стала одной из библий немецкого национализма. Лангбен задумал спасти «прирометеевскую душу» Ницше, спасти его из забвения. Как? Надо, мол, внушить философу, что он принц, отвести его в Дрезден и создать вокруг него подобие королевского двора. Самому Лангберу отводилась роль камергера, интенданта и (тайно) психотерапевта. И только вмешательство Овербека помешало исполнению этого фарса. Аналогичные идеи возникали и у других преставителей национализма. У Альфреда Шулера, например, лекции которого слушал Гитлер в 1922 году.

За многие лжетолкования своих записей «вину» несет сам Ницше, не постаравшийся разъяснить свои по необходимости скупые, краткие афоризмы. Скупые и краткие потому, что его мысли далеко обгоняли начертанные им слова и потому что записи наносил на бумагу по случаю в записную книжку, во время прогулок, например. Так, он пишет «война» в то время как имеет в виду соревнование, борьбу, противостояние, а не вооруженные столкновения между государствами. Так, он говорит «сила», «власть» имея в виду высшие, по его мнению, силы: самоконтроль, самодисциплина и самосовершенствование (*Selbstvervollkommnung*). Ведущим

мотивом жизни и творчества Ницше был настрой анти-государственного, антиполитического одиночки, стремящегося к духовному самосовершенствованию. Потеря самообладания есть для Ницше потеря воли к силе, к могуществу, к любой власти, не обязательно государственной. Дискуссия вокруг наиболее спорных произведений «Так говорил Заратустра» и «Воля к власти» продолжаются и ведут к лучшему пониманию всего творчества Ницше.

Литература:

- 1 Ницше Ф. Сочинения в двух томах. Том 1. – Санкт-Петербург: Кристал, 1998. – 960 с.
- 2 Ницше Ф. Веселая наука. (*La Gaya Scienza*). – Москва: Азбука, 2021. – 352 с. -
- 3 Ницше Ф. Рождение трагедии из духа музыки. – Москва: Азбука, 2015. – 224 с.
- 4 Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. Книга для свободных умов. – Москва: Neoclassic, 2020. – 384с.
- 5 *Kritische Studienausgabe. Bd. 12. Nachgelassene Fragmente 1885 – 1887* // Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 1. Литературные памятники-М.: Мысль, 1990.- 829с. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000643/st005.shtml> (дата обращения: 20.12.2022)
- 6 Ницше Ф. «Злая мудрость. Афоризмы и изречения. Москва. 2010. – 640с. -Электронная книга. – режим доступа: <https://www.nietzsche.ru/works/other/mudrost/> (дата обращения: 20.12.2022)
- 7 Schlechta K. Nietzsche. Werke in 3 Bänden. Hrsg. Von K. Schlechta. - München: Hanser Verlag, 1981. – 628с.
- 8 Baeumler F. Nietzsche, der Philosoph und Politiker. - München: Leipzig 1931.- 182s.
- 9 Morgenstern Ch. Stufen.Eine Entwicklung in Aphorismen und Tagebuch-Notizen // *Gesammelte Werke in einem Band.*München 1977. – S. 389.
- 10 Peter Mersenburger-. *Mythos Weimar. Zwischen Geist und Macht.* Weimar 2013, Pantheon. – S. 250; Kerstin Decker. *Die Schwester. Das Leben der Elisabeth Förster-Nietzsche.* Berlin Verlag 2016, Kapitel 6 und 7.
- 11 Friedrich Nietzsche. *Genealogie der Moral.* Hamburg 2017, Nikol Verlag. – S. 134, 135, 136.
- 12 Friedrich Nietzsche. *Nachgelassene Fragmente, 7/64, KSA 12.* – S. 318.
- 13 Alfred Baeumler. *Nietzsche der Philosoph und Politiker.* - München: Leipzig. - 1931. – S. 46.
- 14 Kerstin Decker. *Die Schwester. Das Leben der Elisabeth Förster-Nietzsche.* Berlin Verlag 1916. – S. 403; Friedrich Nietzsche. *Also sprach Zarathustra, KSA 4.* – S. III.
- 15 Friedrich Nietzsche. *Nachgelassenes Fragment, Juni-Juli 1885, KSA II; Der Wille zur Macht.* Stuttgart 1959. – S. 696f.
- 16 Friedrich Nietzsche, *Gesammelte Werke: Gebunden in feingepprägter Leinenstruktur auf Naturpapier. Mit goldener Schmuckprägung. Zarathustra, Antichrist, Ecce Homo (Anaconda Gesammelte Werke, Band 17) Gebundene Ausgabe – 7. April 2012*
- 17 *Ecce homo. Warum ich so klug bin, Aphor. 10.* // - URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Nietzsche,+Friedrich/Ecce+Homo/Warum+ich+so+klug+bin> (Date of access: 12.01.2023).
- 18 Лебедев А.В. Фрагменты Платона, часть I. – Москва, 1989. – 576с. фрагмент 66/36
- 19 Заратустра, IV, Тень. // - URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Так_говорил_Заратустра_\(Ницше;_Антоновский\)/Часть_четвертая,_и_последняя](https://ru.wikisource.org/wiki/Так_говорил_Заратустра_(Ницше;_Антоновский)/Часть_четвертая,_и_последняя)
- 20 Nietzsche F.. *Gesammelte Werke: Gebunden in feingepprägter Leinenstruktur auf Naturpapier. Mit goldener Schmuckprägung. Zarathustra, Antichrist, Ecce Homo (Anaconda Gesammelte Werke, Band 17).* Köln: Anaconda Verlag GmbH, 2012. –976s.
- 21 Colli G. und Montinari M. F. Nietzsche. *Werke. Kritische Gesamtaufgabe* 1967, XVI. – S. 437.
- 22 Ницше Ф. Воля к власти. [перевод с немецкого]. – Москва: Издательство АСТ, 2022. – 704с. афоризмы 127, 951, 957.
- 23 Harry Graf Kessler *fn Elisabeth Förster-Nietzsche, 11. September 1903, Briefwechsel 1.* – S. 470f.

24 Elisabeth Förster-Nietzsche an Harry Graf Kessler, 17. Oktober 1903, Briefwechsel I. – S. 478f.

25 Heinrich Köselitz an Franz Overbeck, 18. Januar 1889, Briefwechsel. – S. 210f.

26 Elisabeth Förster-Nietzsche, Nietzsches literarischer Nachlass und Franz Overbeck. In & Berliner Tageblatt, 26.07.1905.

27 Horneffer, Ernst. Nietzsches Lehre von der Ewigen Wiederkehr des Gleichen und deren bisherige Veröffentlichung. Leipzig 1899, Naumann Verlag; derselbe: Vorträge über Nietzsche. Versuch einer Wiedergabe seiner Gedanken. Göttingen 1900.

28 Rudolf Steiner. Das Nietzsche-Archiv und seine Anklage gegen die bisherigen Herausgeber. Enthüllung. In: Nagazin für Litteratur, 10. Februar 1900; Elisabeth Förster-Nietzsche an Harry Graf Kessler, 14. Dezember 1901, Briefwechsel I. – S. 340.

29 Friedrich Nietzsche. Nachgelassene Manuskripte, Ende 1886 – Frühjahr 1887. In: KSA 12. – S. 309.

30 Friedrich Nietzsche. Nachgelassene Fragmente, Dezember 1888 bis Anfang Januar 1889. In: KSA 13. – S. 637; Hans Vaihinger an Elisabeth an Elisabeth Förster-Nietzsche, 22. September 1914. In: GSA 72/DW 5590.

31 Steven E. Aschheim. Nietzsche und die Deutschen. Karriere eines Kults. Stuttgart 1996. – S. 132.

32 Elisabeth Förster-Nietzsche. „Nietzsche und der Krieg“. In: Der Tag, N. 12, 10 September 1914. – S. 9; Friedrich Nietzsche an Carl von Gersdorff, 7. November 1870. In: KGA II, 1. – S. 155; Harry Graf Kessler an Elisabeth Förster-Nietzsche, 27 November 1914, Briefwechsel I. – S. 898f.

33 Johannes Hirschberger. Geschichte der Philosophie. – Herder, 1981. – 615s. – S. 507.

34 Nietzsche F. Wille zur Macht. / ed. Max Brahn. – 2019. // - URL: <https://www.gutenberg.org/files/60360/60360-h/60360-h.htm> (Date of access: 2.01.2023).

References:

1 Nicshe F. Sochineniya v dvuh tomah. Tom 1. – Sankt-Peterburg: Kristal, 1998. – 960c.

2 Nicshe F. Veselaya nauka. (La Gaya Scienza). – Moskva: Azbuka, 2021. – 352s. -

3 Nicshe F. Rozhdenie tragedii iz duha muzyki. – Moskva: Azbuka, 2015. – 224s.

4 Nicshe F. CHelovecheskoe, slishkom chelovecheskoe. Kniga dlya svobodnyh umov. – Moskva: Neoclassic, 2020. – 384s.

5 Kritische Studienausgabe. Bd. 12. Nachgelassene Fragmente 1885 – 1887 // Nicshe F. Sochineniya v 2 t. T. 1. Literaturnye pamyatniki-M.: Mysl', 1990.- 829s. – Rezhim dostupa: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000643/st005.shtml> (data obrashchenie: 20.12.2022)

6 Nicshe F. «Zlaya mudrost'. Aforizmy i izrecheniya. Moskva. 2010. – 640s. -Elektronnaya kniga. – rezhim dostupa: <https://www.nietzsche.ru/works/other/mudrost/> (data obrashchenie: 20.12.2022)

7 Schlechta K. Nietzsche. Werke in 3 Bänden. Hrsg. Von K. Schlechta. - München: Hanser Verlag, 1981. – 628c.

8 Baeumler F. Nietzsche, der Philosoph und Politiker. - München: Leipzig 1931.- 182s.

9 Morgenstern Ch. Stufen. Eine Entwicklung in Aphorismen und Tagebuch-Notizen // Gesammelte Werke in einem Band. München 1977. – S. 389.

10 Peter Mersenburg-. Mythos Weimar: Zwischen Geist und Macht. Weimar 2013, Pantheon. – S. 250; Kerstin Decker. Die Schwester. Das Leben der Elisabeth Förster-Nietzsche. Berlin Verlag 2016, Kapitel 6 und 7.

11 Friedrich Nietzsche. Genealogie der Moral. Hamburg 2017, Nikol Verlag. – S. 134, 135, 136.

12 Friedrich Nietzsche. Nachgelassene Fragmente, 7/64, KSA 12. – S. 318.

13 Alfred Baeumler. Nietzsche der Philosoph und Politiker. - München: Leipzig. - 1931. – S. 46.

14 Kerstin Decker. Die Schwester. Das Leben der Elisabeth Förster-Nietzsche. Berlin Verlag 1916. – S. 403; Friedrich Nietzsche. Also sprach Zarathustra, KSA 4. – S. III.

15 Friedrich Nietzsche. Nachgelassenes Fragment, Juni-Juli 1885, KSA II; Der Wille zur Macht. Stuttgart 1959. – S. 696f.

16 Friedrich Nietzsche, *Gesammelte Werke: Gebunden in feingepprägter Leinenstruktur auf Naturpapier. Mit goldener Schmuckprägung. Zarathustra, Antichrist, Ecce Homo* (Anaconda *Gesammelte Werke*, Band 17) Gebundene Ausgabe – 7. April 2012

17 *Ecce homo. Warum ich so klug bin, Aphor. 10.* // - URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Nietzsche,+Friedrich/Ecce+Homo/Warum+ich+so+klug+bin> (Date of access: 12.01.2023).

18 Lebedev A.V. *Fragmenty Platona, chast' 1.* – Moskva, 1989. – 576s. fragment 66/36

19 Zaratustra, IV, Ten'. // - URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Tak_govoril_Zaratustra_\(Nicshe;_Antonovskij\)/CHast'_chetvertaya,_i_poslednyaya](https://ru.wikisource.org/wiki/Tak_govoril_Zaratustra_(Nicshe;_Antonovskij)/CHast'_chetvertaya,_i_poslednyaya)

20 Nietzsche F. *Gesammelte Werke: Gebunden in feingepprägter Leinenstruktur auf Naturpapier. Mit goldener Schmuckprägung. Zarathustra, Antichrist, Ecce Homo* (Anaconda *Gesammelte Werke*, Band 17). Köln: Anaconda Verlag GmbH, 2012. –976s.

21 Colli G. und Montinari M. F. *Nietzsche. Werke. Kritische Gesamtaufgabe* 1967, XVI. – S. 437.

22 Nietzsche F. *Volya k vlasti. [perevod s nemeckogo].* – Moskva: Izdatel'stvo AST, 2022. – 704s. aforizmy 127, 951, 957.

23 Harry Graf Kessler *fn Elisabeth Förster-Nietzsche, 11. September 1903, Briefwechsel I.* – S. 470f.

24 Elisabeth Förster-Nietzsche *an Harry Graf Kessler, 17. Oktober 1903, Briefwechsel I.* – S. 478f.

25 Heinrich Köselitz *an Franz Overbeck, 18. Januar 1889, Briefwechsel.* – S. 210f.

26 Elisabeth Förster-Nietzsche, *Nietzsches literarischer Nachlass und Franz Overbeck.* In & Berliner Tageblatt, 26.07.1905.

27 Horneffer, Ernst. *Nietzsches Lehre von der Ewigen Wiederkunft des Gleichen und deren bisherige Veröffentlichung.* Leipzig 1899, Naumann Verlag; derselbe: *Vorträge über Nietzsche. Versuch einer Wiedergabe seiner Gedanken.* Göttingen 1900.

28 Rudolf Steiner. *Das Nietzsche-Archiv und seine Anklage gegen die bisherigen Herausgeber. Enthüllung.* “ In: *Nagazin für Litteratur*, 10. Februar 1900; *Elisabeth Förster-Nietzsche an Harry Graf Kessler*, 14. Dezember 1901, *Briefwechsel I.* – S. 340.

29 Friedrich Nietzsche. *Nachgelassene Manuskripte, Ende 1886 – Frühjahr 1887.* In: *KSA 12.* – S. 309.

30 Friedrich Nietzsche. *Nachgelassene Fragmente, Dezember 1888 bis Anfang Januar 1889.* In: *KSA 13.* – S. 637; *Hans Vaihinger an Elisabeth an Elisabeth Förster-Nietzsche*, 22. September 1914. In: *GSA 72/DW 5590.*

31 Steven E. Aschheim. *Nietzsche und die Deutschen. Karriere eines Kults.* Stuttgart 1996. – S. 132.

32 Elisabeth Förster-Nietzsche. „*Nietzsche und der Krieg*“. In: *Der Tag*, N. 12, 10 September 1914. – S. 9; *Friedrich Nietzsche an Carl von Gersdorff*, 7. November 1870. In: *KGA II*, 1. – S. 155; *Harry Graf Kessler an Elisabeth Förster-Nietzsche*, 27 November 1914, *Briefwechsel I.* – S. 898 f.

33 Johannes Hirschberger. *Geschichte der Philosophie.* – Herder, 1981. – 615s. - S. 507.

34 Nietzsche F. *Wille zur Macht.* / ed. Max Brahn. – 2019. // - URL: <https://www.gutenberg.org/files/60360/60360-h/60360-h.htm> (Date of access: 02.01.2023).

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Юбилей – 60 Лет

ДОСТОЙНАЯ ДОЧЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА

*«Светит всегда, светит везде,
До дней последних до конца,
Светит и никаких гвоздей,
Вот лозунг мой и солнца!»*
В.В. Маяковский

У казахского народа много достойных сыновей и дочерей, которыми по праву можно гордиться. И одним из них является выдающийся учёный, талантливый организатор высшей школы академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор Кожамжарова Дариякул Пернешовна. Она является ярким представителем казахстанского интеллектуала первой половины XXI века, внесшим значительный вклад в развитии образования и исторической науки. Её жизненный путь – достойный пример служения интересам страны, созидания её научного, образовательного потенциала.

Профессор Д.П. Кожамжарова в 2017 году первой женщиной в Казахстане среди историков была избрана академиком Национальной академии наук Республики Казахстан.

Дариякул Кожамжарова родилась в 1962 году в г. Джамбуле. После окончания школы поступила на исторический факультет Казахского государственного университета имени С.М. Кирова (КазНУ имени аль-Фараби). Уже в студенческие годы проявились такие качества её как трудолюбие, организованность, дисциплинированность, целеустремлённость, ответственность, тяга к знаниям, наукам.

После окончания с отличием университета работала преподавателем Джамбулского государственного педагогического института, там же стажёр-исследователем (1989-1990 гг.). В 1990 году поступила в аспирантуру Казахский национальный университет имени аль-Фараби, а в 1995 году блестяще защитила кандидатскую диссертацию по теме «Проблемы советизации казахского аула 1920-1930 годах в период коллективизации и индустриализации». Все более втягиваясь в научно-исследовательскую деятельность, собрала огромный архивный, фактический материал и в 2010 году Д.П. Кожамжарова защитила докторскую диссертацию по теме «Завоевание Южного Казахстана царской Россией: взаимные отношения между военно-

колониальной администрацией и коренным населением (второй половине XIX – начала 20 века)»).

С 1995 по 2012 года работала доцентом кафедры «История», заместителем декана, заведующей кафедрой «Политология и социология», деканом факультета довузовской подготовки и естественно-социальных наук, проректором по воспитательной работе и связям с общественностью, проректором по учебно-методической работе Таразского государственного университета имени М.Х. Дулати. С сентября по ноябрь 2012 г. временно исполняла обязанности ректора этого вуза. С 2013-2018 годы ректор Таразского государственного педагогического университета. С 18 мая 2018 года – ректор Южно-Казахстанского государственного университета имени М. Ауэзова. С 24 июня 2020 года по настоящее время – Председатель правления – ректор Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова.

Где бы и на какой должности не работала Д.П. Кожамжарова, она не оставляла и не оставляет научно-исследовательскую работу по истории Казахстана и образованию. Она стала её жизненным кредо.

Основные направления научных исследований Д.П. Кожамжаровой – социально-гуманитарные науки, прежде всего история и образование.

Научные интересы Д.П. Кожамжаровой направлены на исследование актуальных проблем истории Казахстана: советизация казахского аула, завоевание Казахстана царской Россией и её колонизаторская политика в казахской земле, казахское ханство и другие проблемы, а также вопросы образования и воспитания молодёжи. Результаты исследований опубликованы в многочисленных монографиях и в ведущих журналах как в Казахстане, так и в дальнем и ближнем зарубежьях.

Дариякул Пернешовна является не только известным учёным в области истории, образовании, но и талантливым руководителем Вузов, замечательным человеком, прекрасным педагогом – наставником для студентов, магистрантов, докторантов. Она является инициатором и руководителем многих международных и республиканских научно – исследовательских проектов по приоритетным направлениям развития науки.

Следует сказать, что масштабы научно-исследовательской деятельности академика Д.П. Кожамжаровой далеко выходит за пределы страны. Она опубликовала 10 монографий, более 20 учебно-методических пособий, 500 научных, учебно-методических статей, которые высоко оценены научной и педагогической общественностью не только Казахстана, но и за его пределами. Ценность всех её научных работ заключается в глубоком проникновении в практическую сторону рассматриваемой проблемы. Какой бы ни была проблема она изучает её со всех сторон и высказывает своё собственное мнение. Это ценное свойство, характеризующие творческую личность настоящего учёного.

Она – талантливый человек. Талантом во всём. Многие вопросы образования и науки надо было решать по новому и, следовательно, Министерству образования и науки страны нужны были опытные, талантливые кадры, к тому же знающие мировой опыт. Этим требованиям полностью соответствовало Дариякул Пернешовна Кожамжарова. Поэтому её назначили руководителем – ректором Вуза.

Велик вклад Д.П. Кожамжаровой на посту ректора Таразского государственного педагогического университета и Южно – Казахстанского государственного университета в укрепление образовательного потенциала республики, что включало увеличение выделенных мест университету в бакалавриат, магистратуру и докторантуру обучения с целью подготовки кадров высшей квалификации; открытие бакалавриата и магистратуры по новым специальностям; расширение и развитие материально-технической базы университета. Более того, она давала рекомендации по улучшению подготовки кадров высшей квалификации и совершенствованию учебных планов и т.д.

За все более 10 лет ректорской работы Д.П. Кожамжарова сохранила все имущества и университеты бесперебойно обучали студентов, увеличили количество обучающихся студентов, магистрантов, докторантов.

Если посмотреть внимательно на её автобиографию, всем покажется, что номенклатурная должность и соответствует стандартам карьерного роста времён независимости и суверенитета Республики Казахстан. Но это только на первый взгляд. В её жизни были и трудности и взлёты, но никто не мог изменить её убеждения, принципы, позиции и мировоззрения. Несмотря ни на какие сложности, трудности, Дариякул Пернешовна всегда была патриотом своей страны, крупным организатором системы образования и науки, замечательным педагогом и наставником. Она много сил, знаний, организаторского таланта вложила в развитии казахстанской системы высшей школы в период становления и развития независимости нашей страны.

Дариякул Пернешовна стала одной из известных руководителей отечественной высшей школы, которая инициировала процесс интеграции Казахстана в мировое образовательное пространство. Развитие сотрудничества с университетами, научными центрами и исследовательскими институтами ближнего и дальнего зарубежья было необходимо для развития её университета. Преподаватели, молодые специалисты университета, с большим энтузиазмом участвовали и участвуют в научных конференциях, семинарах, симпозиумах, выигрывали гранты зарубежных программ на научные стажировки. Начинания и инициативы преподавателей и молодых специалистов получали и получают моральную и финансовую поддержку со стороны ректора Д.П. Кожамжаровой.

Академик Д.П. Кожамжарова считает, что система образования является не только сферой практической и организационной деятельности, но и глубоко наукоёмкой отраслью, требующей всестороннего научного обеспечения. Как настоящий стратег, она понимает, что высококвалифицированным преподавателем может быть, если даже он и практик, только тот, кто занимается научной работой.

Академик Д.П. Кожамжарова в вузовском образовании особо выделяет приоритет научно-технического прогресса в инновационном обновлении общества и образовательного процесса.

И сегодня важную проблему внедрения инновационных технологий в образовательное пространство Казахстана в новых исторических условиях мы увязываем с личностью академика Д.П. Кожамжаровой, одной из известных деятелей казахского народа, руководителей высшей школы республики. Возглавляя свыше десятилетия одними из крупнейших университетов республики – Таразским государственным педагогическим университетом и Южно-Казахстанским университетом, она была одной из пионеров, кто на исторически переломном этапе инициировала и проводила радикальную перестройку всей системы учебной и воспитательной работы в республике. Будучи новатором в своей подвижнической работе, Дариякул Пернешовна последовательно проводила линию по превращению традиционно педагогического института республики в современный университет, как наиболее отвечающего требованиям эпохи, нового времени. Таков был опыт европейской, мировой практики. Примечательно, что Таразский педагогический институт последовательно обретает статус Таразского государственного педагогического университета. За всей этой большой реформатической работой, несомненно, стояла инициатива и организаторский талант Д.П. Кожамжаровой и поддержка её педагогического коллектива. Основа стабильного и эффективного нынешнего многотысячного коллектива Таразского государственного педагогического университета закладывалась именно в годы перестройки, реформы тех лет. На долю Д.П. Кожамжаровой как руководителю ведущего вуза республики проводить перестройку высшего образования – университета, она была одной из тех, кто реально выносила на себе эти перемены и последовательно прокладывала пути нового.

Новаторство в работе ректора Д.П. Кожамжаровой наглядно и в установлении практических связей с передовыми зарубежными университетами на уровне первых руководителей, в обмене профессурой, преподавателей. В начале нового тысячелетия такие контакты реально закладывали основы инновационного обмена между университетами.

На любой должности Д.П. Кожамжарова стремится объективно решать вопросы, относящиеся к её компетенции, и руководствоваться интересами дела. Её отличают честность, справедливость, принципиальность, требовательность к себе и коллегам по работе и вместе с

тем отзывчивость, готовность всегда помочь всем, кто обращался к ней с просьбой. Ей присущи такие черты характера, как человечность, гуманность, простота в общении, особенно со студентами и молодыми специалистами, фундаментальность образования, энциклопедичность знаний, независимость и смелость мышления во всех сферах ее деятельности, в особенности в науке, образование, огромная интуиция и темперамент.

Её творческая и общественная деятельность всегда проявляется в объединении вокруг себя пытливого, целеустремлённой и талантливой молодёжи, будь-то преподаватели или сотрудники университета, студенты или магистранты, или докторанты.

Сегодня академик Д.П. Кожамжарова полон сил, творческой энергии и верена главному делу своей жизни – познавать неизведанное, отдавать все силы и знания воспитанию подрастающего поколения на благо развития Казахстана, создавая вокруг себя атмосферу творчества и созидания. Ее творческая, организаторская работа, тесно связана с ее преподавательской деятельностью.

Дариякул Пернешовна читала и читает лекции студентам, магистрантам, докторантам, её лекции отличаются своей многогранностью, обладая удивительным даром ораторского искусства, она может в одной лекции изложить все проблемы аспекты излагаемого материала, дать ответы и найти пути решения проблем. Студентов глубоко потрясли глубокие энциклопедические знания Д.П. Кожамжаровой, мудрость в её суждениях, она была человеком высокой культуры, прекрасным наставником, умеющая распознавать талантливую молодёжь имеющих склонность к науке и самообразованию. Ученики и сегодня помнят тембра её голоса, когда она им, студентам проявлявшим интерес к общественной жизни не только факультета, но и университета, страны в целом, неоднократно обращалась с наставлениями о важности знания несколько иностранных языков. Дариякул Пернешовна всегда волновали и волнуют вопросы открытости, порядочности и преданности своему университету. Она все эти качества смогла воспитать и передать своим ученикам. Она, всегда говорила своим студентам, магистрантам, докторантам о том, насколько важно заниматься самообразованием, наукой и самое главное всегда быть патриотом своего государства и университета.

Её называют достойной дочерью казахского народа, которая посвятила свою жизнь служению Отечеству. Все достижения – это результат её упорного труда, помножённого на талант и благородство.

Как говорил Сади «Учёный без учеников, как дерево без плодов». В этом отношении можно говорить об академике НАН РК, профессоре, докторе исторических наук Кожамжаровой Дариякуле Пернешовне как о плодовитом дереве. Не одно поколение историков и других специальностей не только Республики Казахстан, но и других стран выросли на её научных и педагогическо-образовательных трудах, исследований. Она воспитала большое число учеников, которые работают в различных отраслях общественной жизни страны.

Всю сознательную жизнь Д.П. Кожамжарова работает в науке, системе высшей школы, будучи примером для молодёжи, всегда полон новых идей и является их генератором.

Жизнь и научно-педагогическая деятельность академика Д.П. Кожамжаровой – это пример беззаветного служения своему Отечеству, своему народу. Она никогда не прогибается перед обстоятельствами, всегда идёт своим самобытным путём и на все имеет свои точки зрения и при этом пользуется любовью и уважением студентов, магистрантов, докторантов, преподавателей, коллег и друзей.

Неутомимая труженица и крупный организатор высшей школы и науки Д.П. Кожамжарова обладает высокими человеческими качествами. Она кристально честная, бескорыстная, добрая, порядочная, к тому же очень простая и скромная. Не в её правилах говорить с кем-то с высоко, пользуясь положением руководителя, никто не помнит, чтобы она обошёлся, грубо с кем-нибудь даже если кто-то заслужил это. В общении с людьми она – великий дипломат. Её уместные шутки или поговорки и обворожительная улыбка делают её ещё больше приятным в общении с людьми.

Нельзя не отметить общественно-политическую деятельность академика Д.П. Кожамжаровой. Она была членом ассоциации деловых женщин от Жамбылской области, членом ассамблеи народа Казахстана от Жамбылской области, депутатом городского маслихата, депутатом Жамбылского областного маслихата, с марта 2016 года – председателем комиссии по вопросам правопорядка, социально-культурной сферы, гендерной политики и связи с общественными объединениями.

С 2019 года по настоящее время – председатель комиссии партийного контроля Шымкентского городского и районных филиалов партии «Нұр Отан», с 2018 года член Общественного совета города Шымкент, с 2021 года депутат маслихата Шымкентской области VII созыва.

Вклад Д.П. Кожамжаровой в развитие науки и образования Казахстана высоко оценен государством и обществом. Она награждена орденом «Құрмет», юбилейными медалями «ҚР Тәуелсіздігіне 20 жыл», «Астана 20 жыл», «ҚР Тәуелсіздігіне 25 жыл», «Қазақстан халқы Ассамблеясына 25 жыл», медалью «Білім беруді дамытуға қосқан үлесі үшін», нагрудными знаками «Қазақстан Республикасының білім беру саласының құрметті қызметкері»; МОН РК «Б.Алтынсарин», «Алтын Барыс»; орденом «Гордость экономики». Победитель в номинации «Патриот года - 2017» Министерство культуры и спорта РК и «Женщина лидер - 2017» акимата Жамбылской области.

В заключении, следует сказать, что конечно, можно много писать о заслугах, качествах, характере, достоинствах Дариякуля Пернешовны Кожамжаровой. Но главное в её образе я вижу то, что она достойная дочь казахского народа, которая все свои знания и силу посвятила процветанию своей страны. Вместе с тем она человек широкой души и оптимистического характера, смотрит в своё будущее с надеждой, успехами и полным замыслом новых идей.

От всей души поздравляю Вас с замечательным юбилеем – 60-летием со дня рождения! Желаю Вам, реализовать все свои планы, уверенно вести за собой молодёжь, коллег, выдвигать и реализовывать новые идеи! Пусть каждый год вашей жизни будет насыщен творчеством, теплом домашнего уюта, любовью родных и близких!

**Раушанбек Абсаттаров, член-корреспондент НАН РК,
доктор философских наук, профессор**

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Аружан Бахытқызы Тлеубек – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Журналистика факультеті, 7М03202-Журналистика, Магистратура 2-курс, Алматы, Қазақстан. e.mail: tleubekaruzan70@gmail.com

Ахметова Багит Сундетовна - Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, «Құқықтану» кафедрасының ассистент профессоры, Ақтау қ., Қазақстан. e.mail: bagit.akhmetova@yu.edu.kz

Әбдір Күлзия Әмірәліқызы - филология ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті Тараз қ-сы, Қазақстан Республикасы. e.mail: abdir.k56@mail.ru

Әбсаттаров Раушанбек Бурамбаевич – ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Дислямова Аружан - ДінӘлеуметтік ғылымдар кафедрасының магистранты, Сулеймен Демирел атындағы университеті, Қаскелең қ., Қазақстан. E-mail: aruzhandins@gmail.com.

Кантаева Құралай Аббасовна – Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық Педагогикалық университеті. Алматы, Қазақстан, kuralaykantaeva@gmail.com

Көбегенова Гүлмира Жеделбаевна - Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, «Құқықтану» кафедрасының ассистент профессоры, заң ғылымдарының магистрі, Ақтау қ. e.mail: gulmira.kobegenova@yu.edu.kz

Қуанышбаева Жазира Жайлаубековна - Ph.D, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық Педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Набиева Лаззат Ихсатовна - педагогика ғылымдарының магистрі, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ-сы, Қазақстан Республикасы. e-mail: lazzat1.nabiyeva@yu.edu.kz

Оралбаев Утеген Оралбаевич - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Журналистика факультеті, филология ғылымдарының кандидаты, академик, Алматы, Қазақстан. e.mail: utegen.oralbayev@gmail.com

Рау И.А. – философия ғылымдарының докторы, профессор, Бундесфер жетекші кадрлар Академиясы, Гамбург қ., Германия

Саудбаев Мадияр Құдайбергенұлы - PhD, профессор, Сүлеймен Демирел университетінің Құқық және Әлеуметтік ғылымдар факультетінің деканы, Қаскелең қ., Қазақстан.

Түймебекова Алия Абзелбековна - педагогика ғылымдарының магистрі, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ-сы, Қазақстан Республикасы. e-mail: atuymebekova@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abdir Kulziya - Candidate of Philology, M.Kh. Dulati Taraz Regional University Taraz, Kazakhstan. e.mail: abdir.k56@mail.ru

Absattarov Raushanbek – Corresponding member of NAS, doctor of philosophical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Akhmetova Bagit - Yessenov University, assistant professor of the Department of Law, Aktau, Kazakhstan. e.mail: bagit.akhmetova@yu.edu.kz

Dinsilamova Aruzhan - Master's student of the Department of Social Sciences, of Süleyman Demirel University, Kaskelen, Kazakhstan. e-mail: aruzhandins@gmail.com.

Kantayeva Kurakai – Lecturer of the department of Politology and socio-philosophical disciplines, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, kuralaykantaeva@gmail.com

Kobegenova Gulmira - Yessenov University, Master of Law, assistant professor of the Department of Law, Aktau, Kazakhstan. e.mail: gulmira.kobegenova@yu.edu.kz

Kuanyshbayeva Zhazira - Ph.D, Senior lecturer of the department of Politology and socio-philosophical disciplines, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Nabieva Lazzat - master of pedagogical sciences, Sh. Yessenov Caspian University of Technology and Engineering Aktau, Kazakhstan. e-mail: lazzat1.nabiyeva@yu.edu.kz

Oralbaev Utegen - candidate of philological Sciences, academician, Faculty of Journalism, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi str., Almaty, Kazakhstan. e.mail: utegen.oralbayev@gmail.com

Rau I. – doctor of philosophy, Professor, Academy of leading personnel of the Bundeswehr, Hamburg, Germany

Saudbaev Madiyar - PhD, professor, Dean of the Faculty of Law and Social Sciences of Süleyman Demirel University, Kaskelen, Kazakhstan. e-mail: madiyar.saudbayev@sdu.edu.kz

Tleubek Aruzhan – The 2nd year master's degree student in Journalism, Faculty of Journalism, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi str., Almaty, Kazakhstan. e.mail: tleubekaruzan70@gmail.com

Tuimebekova Aliya - master of pedagogical sciences, M.Kh. Dulati Taraz Regional University Taraz, Kazakhstan. e-mail: atuimebekova@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абдир Кульзия Амиралиевна - кандидат филологических наук, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан e.mail: abdir.k56@mail.ru

Абсаттаров Раушанбек Буранбаевич – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Ахметова Багит Сундетовна - Каспийский Университет Технологий и Инжиниринга им Ш. Есенова, ассистент профессора кафедры "Правоведение", г.Актау, Казахстан. e.mail: bagit.akhmetova@yu.edu.kz

Дислямова Аружан - Магистрант кафедры Социальных наук, Университета Сулеймана Демиреля, г. Каскелен, Казахстан. e-mail: aruzhandins@gmail.com

Кантаева Куралай Аббасовна – преподаватель кафедры Политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный Педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, kuralaykantaeva@gmail.com

Кобегенова Гульмира Жеделбаевна - Каспийский Университет Технологий и Инжиниринга им Ш. Есенова, м.ю.н., ассистент профессора кафедры "Правоведение", г.Актау, Казахстан. e.mail: gulmira.kobegenova@yu.edu.kz

Куанышбаева Жазира Жайлаубеквна - Ph.D, старший преподаватель кафедры Политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный Педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Набиева Лаззат Ихсатовна - магистр педагогических наук, Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, г. Актау, Республика Казахстан. e-mail: lazzat1.nabiyeva@yu.edu.kz

Оралбаев Утеген Оралбаевич - КазНУ им. Аль-Фараби, факультет журналистики, кандидат филологических наук, академик, Алматы, Казахстан. e.mail: utegen.oralbayev@gmail.com

Рау И.А. – доктор философских наук, профессор, Академия ведущих кадров Бундесфера, г. Гамбург, Германия

Саудбаев Мадияр Худайбергенович - PhD, профессор, Декан факультета права и социальных наук Университета Сулеймана Демиреля, г. Каскелен, Казахстан. e-mail: madiyar.saudbayev@sdu.edu.kz

Тлеубек Аружан Бахыткызы – КазНУ им. аль-Фараби, факультет журналистики, 7М03202-Журналистика, Магистратура 2 курс, Алматы, Казахстан. e.mail: tleubekaruzan70@gmail.com

Туймебекова Алия Абзелбековна - магистр педагогических наук, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати г. Тараз, Республика Казахстан. e-mail: atuymebekova@mail.ru

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мақаланың негізгі элементтері:

Мақала мәтіні **кіріспеден** (өзектілігі, ғылыми маңыздылығы, зерттеу мақсаты), **негізгі бөлімнен** (негізгі ережелер, зерттеу әдістемесі, әдеби шолу, әдістер, нәтижелер, талдау) және **қорытындыдан** тұрады;

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. References.

Мақаланы ресімдеу талаптары:

• Мақаланың басында FTAXP (орыс тілінде МРНТИ; ағылшын тілінде SRSTI) белгілеу қажет. Қаріп: **қалың** Туралау: сол жақта.

• FTAXP-дан төмен орталықта автордың аты-жөні, дәрежесі, төменде жұмыс орны, мен елі көрсетіледі. Қаріп: **тұрақты**, *курсив* Туралау: ортасында.

• Тақырып жұмыс орнынан кейін бір бос орынмен бөлінеді. Тақырыптар БАС ӘРІПТЕРМЕН қалың қаріппен басылады. Қаріп: **ҚАЛЫҢ, ҮЛКЕН** Туралау: ортасында

• Тақырып кейін *Аңдатпа* (орыс тілінде *Аннотация*, ағылшын тілінде *Abstract*). Құрылымдық аңдатпада қысқаша мақаланың барлық бөлімдерін анықтау мәтіні болу керек: кіріспе, мақсат, материалдар мен әдістер, нәтижелер мен талқылау, қорытынды. 100-300 сөз. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Аңдатпадан кейін үш тілде түйін сөздер (кемінде 3-8) көрсетіледі. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Мақаланың толық мәтіні журналдың қолданыстағы талаптарына сәйкес рәсімделгеннен кейін. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Мақала мәтінінің соңында *Әдебиеттер (Литература; References)* көрсетіледі. Әдебиеттер мақалаларды рәсімдеу негізгі 7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» баспа стандартына сәйкес жасалуы керек. Қаріп: *тұрақты*, *курсив* Туралау: ені бойынша.

Microsoft Word мәтіндік редакторы. Мәтіннің Көлемі аңдатпаны, кілт сөздерді қоспаған 3000 сөзден – 12000 сөзге дейін болу қажет.

Times New Roman компьютерлік жазу кегль 12.

Жиектері: сол және оң жағы – 2 см, жоғарғы және төменгі жағы – 2 см, 1 аралықтан кейін. Әдебиеттер тізімі мәтіннің соңында орналастырылады және жұмыстарды атап өту тәртібіне (толассыз нөмірлеу) сәйкес жасалады. Библиография кемінде 10 дереккөзді қамтуы керек. Шетелдік еңбектерге сілтемелер-кемінде 30%, Өзін-өзі бағалау-15% аспайды. Әдебиет ағылшын тіліндегі мақалаларға транслитерацияланады. Мәтіндегі әдебиетке сілтемелер осы жұмыстың әдебиет тізіміндегі нөміріне сәйкес келетін нөмір түрінде «шаршы» жақшада рәсімделеді. Дәйексөздерді пайдаланған кезде дереккөз бетін міндетті түрде көрсету қажет, мысалы: [1, 138б.], орысша нұсқасында [1, С.138], ағылшын нұсқасында [1, р.138]. Интернет-дереккөздерді пайдаланған жағдайда дереккөзге сілтемені көрсету міндетті емес.

Суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар нөмірлеуді көрсете отырып, тікелей мәтінде ұсынылады (мысалы, сурет 1, 1-кесте). Суреттер, кестелер, графиктер және диаграммалар саны мақаланың барлық көлемінің 20% -ынан аспауы тиіс (кейбір жағдайларда 30% - ға дейін).

Требования:

Основные элементы статьи:

При оформлении рукописи необходимо придерживаться следующей структуры метаданных, представленных на казахском, русском и английском языках: Название статьи (заголовка); аннотации; ключевые слова; Текст статьи включает: **введение** (актуальность, научная значимость, цель исследования), **основную часть** (основные положения, методология исследования, обзор научной литературы, методы, результаты, дискуссия) и **заключение**; Список использованных литератур, References.

Требование к оформлению статьи

• В начале статьи необходимо обозначить **МРНТИ** (на казахском языке FTAXP, на английском языке SRSTI). Шрифт: **полужирный**. Выравнивание: по левому краю

• Над МРНТИ в центре указываются инициалы и фамилия автора, ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, страна. Шрифт: **обычный, курсив** Выравнивание: *по центру*.

• Заголовок отделяется от места работы пробелом. Заголовки печатаются **ПРОПИСНЫМИ БУКВАМИ ЖИРНЫМ ШРИФТОМ**. Шрифт: **ЖИРНЫЙ, ПРОПИСНОЙ** Выравнивание: по центру

• Над заголовком *Аннотация* (на казахском языке *Аңдатпа*, на английском языке *Abstract*). Структурированное Аннотация должно содержать кратко все разделы статьи: введение, цель, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение или выводы. 100-300 слов. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

• После Аннотации указываются ключевые слова (не менее 3-8) на трех языках. **Ключевые слова:** власть, общество и т.д. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

• После полный текст статьи оформленный в соответствии с действующими требованиями журнала. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

• **Литература (Әдебиеттер; References)** указываются в конце текста статьи. Литературы должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартом по оформлению статей в соответствии 1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Шрифт: *обычный, курсив* Выравнивание: по ширине.

Текстовый редактор Microsoft Word. Объем от 3000 слов без аннотации и ключевых слов до 12000 слов компьютерной машинописи Times New Roman кегль 12.

Поля: правое, левое, верхнее и нижнее – 2 см, через 1 интервал. Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Список литературы должен содержать не менее 10 источников. Ссылки на зарубежные труды – не менее 30%, самоцитирование – не более 15%.

Литература транслитерируется. Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, С.138] в казахском варианте [1, 138б.], в английском варианте [1, p.138] в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник.

Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рисунок 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%).